

Nr 33

Utlåtande i anledning av motioner om ersättning i form av fri kraft eller mark till enskilda vid upplåtelse av skogsmark eller annan mark i vissa fall.

Tredje lagutskottet har behandlat två i riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 465 i första kammaren, av herr *Sundin, Sven E.*, och nr 554 i andra kammaren¹ av herr *Eriksson* i Bäckmora *m. fl.*

I motionerna, som är likalydande, yrkas »att riksdagen måtte besluta i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om prövning av möjligheterna för enskilda ägare av skogsmark, som i samband med framdragande av kraftledningar, anläggande av vägar och vid vattenuppdämning upplåtit mark, att när så kan befinnas möjligt erhålla en företagsekonomiskt mer tillfredsställande kompensation genom möjligheter till ersättning i form av annan nyttighet än pengar, t. ex. fri kraft eller skog», varvid »mot upplåtelsen svarande mark skulle avstås från domänverket eller annan ägare, om intrånget förorsakas av annan än staten».

En närmare redogörelse för motionernas innehåll lämnas här nedan.

Över motionerna har utskottet i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver inhämtat utlåtanden från *Svea hovrätt, lantmäteristyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen* och *domänstyrelsen* samt *lantbruksstyrelsen*, som skulle ha att höra någon eller några av de lantbruksnämnder som kan antagas äga erfarenhet av de frågor som beröres i motionerna. På begäran av utskottet har yttranden över motionerna därjämte avgivits av *Riksförbundet Landsbygdens folk, Sveriges skogsägareförbund* och *Svenska vattenkraftföreningen*.

Motionernas innehåll

Motionärerna framhåller att vattenuppdämning, framdragande av kraftledningar över skogsmark och anläggande av väg vanligen medför intrång och förluster för markägaren och att det alltid föreligger svårigheter att uppnå en skäligen och rättvis ersättning till vederbörande markägare. Enligt motionärernas mening träffas i allmänhet »uppgörelse» enligt något av följande alternativ, nämligen frivillig försäljning, expropriation eller upplåtelse av nyttjanderätt.

Vidare anför motionärerna.

Oftast torde uppgörelse träffas om nyttjanderätt, vilket emellertid innebär att det berörda skogsområdet för överskådlig tid undandras den nor-

¹ Motionen i sin helhet tryckt bland andra kammarens motioner.

mala skogsproduktionen. Olägenheterna härav för enskilda fastigheter kan bli betydande i synnerhet där t. ex. flera kraftledningsgator i bredd undandrar rätt betydande arealer från produktionen på kanske tidigare alltför små brukningsdelar. Detta kan medföra även indirekta förluster genom försämrat utnyttjande av arbetskraft och produktionstillgångar i det enskilda företaget.

Det intrång och den skadegörelse som åstadkommes åsamkas fastigheterna för all framtid. Ersättningen utbetalas till den tillfällige innehavaren, medan alla framtida ägare får obehaget och besväret med intrånget. Önskvärt vore att dylika ersättningar skulle kunna utgå i en form, som fast knötes till fastigheten. Sålunda skulle ersättningen kunna utbytas t. ex. mot fri kraft i likhet med vad som sker vid upplåtelse av fallhöjd. Annan form vore att kungl. domänstyrelsen avstode mark i samma utsträckning som t. ex. en viss by fått lämna för allmänt ändamål. Är förhållandena så att det icke låter sig göra att direkt komplettera berörda fastigheter, skulle en gemensamhetsskog kunna bildas, som lades till fastigheterna.

Över huvud taget torde det vara angeläget att här söka finna ett komplement till de ovan nämnda vanligen tillämpade formerna för uppgörelse med markägarna på så sätt att möjligheterna att komplettera förfarandet med frivillig försäljning eller upplåtelse av nyttjanderätt kombinerades med möjligheten för vederbörande markägare att när så kan finnas lämpligt få kompensation genom förvärv av motsvarande areal från domänverket.

Inledning

Av den lämnade redogörelsen för motionernas innehåll framgår, att det enligt motionärernas mening främst är i tre fall som naturaersättning bör ifrågakomma, nämligen vid vattenuppdämning, framdragande av kraftledningar och anläggande av vägar. Såsom exempel på naturaersättning anges fri kraft eller skog. Ersättning i form av fri kraft kan uppenbarligen ej komma i fråga vid ianspråktagande av mark för anläggande av vägar men däremot synes motionärerna utgå från att så kan ske vid framdragande av kraftledningar. Då i motionerna talas om skador till följd av vattenuppdämning utgår utskottet från att motionärerna avser även andra skador i samband med utbyggande av strömfall eller i samband med vattenregleringsföretag för kraftändamål.

De av motionärerna upptagna frågorna har tidigare i flera sammanhang varit föremål för riksdagens behandling. Frågorna har även upptagits vid olika utredningar. I den följande redogörelsen för frågans tidigare behandling redovisas i skilda avdelningar *dels* frågan om ersättning i form av fri kraft i fall då sådan kan förekomma, *dels* frågan om ersättning i form av mark vid skada förorsakad av utbyggnad av strömfall eller av vattenregleringsföretag för kraftändamål, *dels* frågan om ersättning i mark vid framdragande av kraftledningar, *dels ock* frågan om ersättning i form av mark vid upplåtelse av mark för vägändamål. Dessutom lämnas en redogörelse för gällande rätt beträffande ersättning i vattenmål och ersättning vid framdragande av kraftledningar.

I. Ersättning i vattenmål

I. Gällande bestämmelser

De särskilda regler i *vattenlagen den 28 juni 1918*, vari åtgärd medförande intrång i annans rätt tillåtes, upptager i allmänhet föreskrift därom att ersättning för intrånget skall utgå enligt de bestämmelser som meddelas i lagens 9 kap. Efter en inledande avdelning i detta kapitel, vari upptages vissa regler om ersättningsskyldighet i allmänhet (1—12 §§), behandlas i särskilda avdelningar ersättning medelst kraftöverföring (13—45 §§), ersättning genom tillhandahållande av vatten (46 §) och ersättning i penningar (47—53 §§). I övrigt innehåller kapitlet bestämmelser om sättet och tiden för erläggande av penningersättning m. m. (54—67 §§), om länsstyrelses befattning med nedsatta ersättningsmedel (68—70 §§), om anmälan i vissa fall till vederbörande domstol (71 och 72 §§), om rätt för fordringsägare att påkalla prövning av ersättningsbelopp (73 §) samt om återlösningsrätt (74 §).

I 9 kap. 1 § stadgas sammanfattningsvis att, där någon enligt vattenlagen erhåller rätt att tillösa sig samfällt strömfall eller att eljest lösa eller taga i anspråk annan tillhörigt område eller att tillgodogöra sig vattenmängd eller vattenkraft, som tillhör annan, eller att vidtaga åtgärd, varigenom eljest annans egendom lider skada eller intrång, ersättning skall, såvitt ej annat stadgas, utgå för egendom som avstås eller för förlust, skada eller intrång som förorsakas. Paragrafen innehåller även en grundregel angående formen för ersättning. Det stadgas sålunda att ersättning skall, där den ej enligt vad i övriga bestämmelser i 9 kap. är stadgat bör utgå medelst kraftöverföring eller genom tillhandahållande av vatten, bestämmas i penningar. Därest emellertid parterna träffar överenskommelse, att ersättning skall utgå på annat sätt, är sådan överenskommelse gällande, om den av vattendomstolen finnes lämplig och blir genom dess beslut fastställd.

Beträffande förarbetena till förevarande bestämmelser i 9 kap. 1 § må nämnas att *vattenrätts- och dikningslagskommittéernas* år 1910 avgivna förslag stadgade, att lösen och ersättning för fast egendom, såvitt ej vore fråga om förlorad vattenkraft, samt för lös egendom skulle utgå i penningar samt att jämväl i andra fall ersättning för skada, förlust och intrång skulle givas i penningar. I motiven yttrades blott, att dessa regler fastsloge den tämligen naturliga regeln, att all annan lösen och ersättning än sådan för förlorad vattenkraft skulle gäldas med penningar. I det av *särskilda sakkunniga* år 1917 avgivna överarbetade förslaget till vattenlag föreslogs ett stadgande av innehåll, att ersättning för annat än förlorad vattenkraft skulle, »där ej annorledes överenskommes», utgå i penningar. De sakkunniga framhöll, att med den av kommittéerna föreslagna avfattningen frågan om den form, i vilken ersättningen skulle utgå, syntes vara undandragen parternas bestämmande och att det således icke syntes föreligga någon möjlighet för parterna att träffa överenskommelse, att t. ex. skada å jord-

bruksfastighet skulle ersättas medelst överföring av kraft. Ett dylikt resultat syntes emellertid ur allmän synpunkt vara långt ifrån önskvärt. Otvivelaktigt talade i viss mån de skäl, som anförts till stöd för upptagande av kraftersättning beträffande i anspråk tagen vattenkraft, för dess tillämpning jämväl under andra förutsättningar. Med hänsyn till de olikartade och i hög grad skiftande förhållanden, som inverkade å denna frågas avgörande, syntes det dock knappast vara möjligt att utöver vad kommittéerna föreslagit meddela några allmänna regler för ersättningens utgående i kraft. Däremot borde lagstiftningen uppenbarligen icke lägga något hinder i vägen för parterna att överenskomma om denna ersättningsform. Jämväl andra ersättningsformer torde, yttrade de sakkunniga vidare, därest parterna vore där-om ense, någon gång kunna ifrågakomma. I detta hänseende syntes den åsikt som understundom framförts och enligt vilken ersättningen till sin art borde såvitt möjligt anpassas efter beskaffenheten av den egendom, varå skadan gjorts, och således ha till ändamål att skapa förhållanden, vilka så nära som möjligt motsvarade de förut rådande, vara beaktansvärd. Att såsom någon gång ifrågasatts införa bestämmelser, varigenom åt domstolen skulle, utöver vad i kommittéförslaget redan skett, medgivnas befogenhet att oberoende av parternas samtycke välja den ersättningsform, som med hänsyn till föreliggande förhållanden kunde anses lämpligast, skulle dock enligt de sakkunnigas mening ej minst ur rättssäkerhetens synpunkt stöta på stora betänkligheter.

Vid *lagrådets* granskning av sakkunnigförslaget anmärktes, att överenskommelse i förevarande ämne ej borde få gälla med mindre vattendomstolen funne de av parterna ifrågasatta bestämmelserna vara lämpliga; om exempelvis ersättningen avsåge gottgörelse för uppdämning, skulle avtal om annan ersättning än i penningar kunna föranleda, att gottgörelsen ej tillkomme sådan rättsägare, vilken skolat få del i penningersättningen.

Med beaktande av den inom lagrådet gjorda anmärkningen erhöll stadgandet i det inom justitiedepartementet upprättade omarbetade förslaget den avfattning, som sedermera inflöt i lagtexten.

De i 9 kap. upptagna reglerna om ersättning medelst kraftöverföring inledes med stadganden angående de fall där sådan ersättning skall utgå. I 13 § föreskrives att, där någon jämlikt 2 kap. vattenlagen berättigas att tillgodogöra sig annan tillhörig vattenkraft eller att lösa annan tillhörig andel i samfällt strömfall, ersättning därför skall utgå medelst tillhandahållande av motsvarande kraftbelopp, såframt och i den mån ej ersättningens utgörande i kraft prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten. Tages strömfall i anspråk med utnyttjande av den särskilda expropriationsrätt, som medgivits enligt 1945 och 1948 års lagstiftning i ämnet (se 1 kap. 14 § vattenlagen), och avgöres ersättningsfrågan i samband med att medgivande enligt 2 kap. till fallets bebyggande lämnas, skall likaledes under samma villkor ersättning utgå medelst kraftöverföring, i den mån fastighet, till vilken vattenkraften hört, kan anses ha behov av kraft; detsamma gäller, om den exproprierade vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbe-

lopp, som tillerkännes honom, och anläggningen eller orten kan anses ha behov av kraften. Kraft som lämnas i ersättning enligt de nu nämnda bestämmelserna skall med visst undantag tillhandahållas från den för vattenkraftens utnyttjande avsedda anläggningen. Där fråga är om ersättning för vattenkraft, som för strömfallsägare går förlorad till följd av åtgärd, varmed ej åsyftas vattenkraftens tillgodogörande, kan enligt 9 kap. 14 § ersättningen bestämmas i kraft, därest sådan på fullt betryggande sätt står att erhalla från välbeläget strömfall och det med hänsyn till inteckningshavares rätt, kostnader och andra omständigheter prövas lämpligt.

Kraft som skall överföras såsom ersättning för mistad vattenkraft skall jämlikt 9 kap. 26 § tillhandahållas ersättningstagaren å den fastighet, till vilken vattenkraften hört, på lämplig plats nära det strömfall, varifrån vattenkraften gått förlorad. Nödiga organ för överföring av kraften skall tillhandahållas av ersättningsgivaren. Är det fråga om elektrisk överföring — vilket det i praktiken alltid är — skall enligt 27 § den elektriska kraften tillhandahållas med strömart, spänning och periodtal, som finnes lämpliga.

Skyldigheten att tillhandahålla ersättningskraft åvilar jämlikt 9 kap. 15 § vederbörande strömfallsfastighet eller, där företaget ej avser tillgodogörande av vattenkraft, den fastighet vartill den anläggning hör, från vilken kraften skall tillhandahållas. Rätten till ersättningskraften skall jämlikt 17 § vara förenad med den fastighet, till vilken vattenkraften hört; denna rätt kan dock under vissa villkor helt eller delvis överflyttas till annan fastighet. Enligt 18 § kan sådan rätt även upplåtas på viss tid.

I 9 kap. 19 § stadgas att ersättningstagaren är pliktig att för kraftens uttagande och överföring gälda vederlag, s. k. uttagningskostnad, antingen i penningar eller genom minskning av det kraftbelopp, som eljest skolat utgå. I regel skall, enligt 9 kap. 20 §, uttagningskostnaden bestämmas så, att den gottgörelse för vattenkraften, som beredes ersättningstagaren genom det efter avdrag av uttagningskostnaden återstående värdet å ersättningskraften, kan anses skälig med hänsyn jämväl till den nytta, som uppkommer för ersättningsgivaren. Uttagningskostnaden får dock ej sättas lägre än till ersättningsgivarens självkostnad — såvida denna ej överstiger ersättningstagarens självkostnad för självständigt utnyttjande av det tillgodogjorda strömfallet — och icke heller högre än sistnämnda självkostnad. Närmare föreskrifter om bestämmandet av uttagningskostnaden och om sättet för dess gäldande meddelas i 21—25, 35 och 42 §§.

För kraftöverföring såsom ersättning för förlorad vattenkraft skall enligt 28 § sådana föreskrifter meddelas, att kraftersättningen utgår i växlande storlek vid olika vattenföring eller under skilda tidsperioder, allt i största möjliga överensstämmelse med de mera betydande växlingarna i krafttillgång i ersättningstagarens strömfall.

Om tiden för kraftöverföringens början meddelas närmare bestämmelser i 9 kap. 33 §.

Vattendomstolens beslut rörande ersättningskraft kan i vissa avseenden ändras under förutsättningar som anges i 9 kap. 29—31 §§.

I 9 kap. 37—41 §§ finnes vissa bestämmelser som reglerar det fall att

kraftöverföringen, med eller utan försumlighet från ersättningsgivarens sida, tillfälligt avbrytes eller helt omöjliggöres. Ersättningstagaren är då under vissa förutsättningar berättigad till skadestånd, som eventuellt kan i samband med beslutet om kraftöverföringen på förhand bestämmas till visst vite för varje dag eller annan tidsperiod avbrottet varar. För vite eller skadestånd åtnjuter ersättningstagaren enligt 44 § sådan förmånsrätt som i 17 kap. 6 § handelsbalken stadgas för avgäld av fast egendom, dock ej till högre belopp än som motsvarar hälften av värdet å det kraftbelopp, som skall tillhandahållas. Nyssnämnda värde skall av vattendomstolen fastställas i sammanhang med bestämmande av skyldigheten att tillhandahålla kraften.

I 9 kap. 45 § stadgas att, därest parterna träffat överenskommelse i vissa närmare angivna frågor rörande tillhandahållande av ersättningskraften, sådan överenskommelse skall vara gällande, därest vattendomstolen finner den lämplig och därå grundar sitt beslut.

I fråga om ersättning i penningar fastslås i 9 kap. 47 § såsom huvudregel, att sådan ersättning skall bestämmas att utgå på en gång. Skadeersättning till följd av allmän flottled eller förening genom avloppsvatten får dock fastställas att utgå i årlig avgift, när skälig anledning därtill förekommer.

I 48 § stadgas att ersättning i penningar skall beräknas till fulla värdet och hälften därutöver i vissa fall, bl. a. då fråga är om ersättning för tillgodogjord vattenkraft eller icke tillgodogjord, som uppenbarligen är avsedd för befintlig eller under byggnad varande anläggning, eller om mark vartill äganderätt avstås eller skada å mark till följd av vattenuppdämning eller annan ändring i vattenståndsförhållandena. Förhöjningsregeln gäller dock, enligt 50 §, bl. a. ej beträffande ersättning till följd av byggande i vatten eller annan åtgärd enligt vattenlagen för allmänt ändamål, såvida det ej är fråga om vattnets utnyttjande vid kraftanläggning eller eljest i privatekonomiskt syfte. Vid bestämmande av ersättning för jord enligt förhöjningsregeln skall jämlikt 51 § i jordens värde inräknas värdet av de byggnader, som hör till jorden och erfordras för dess brukande.

Den berörda regeln om förhöjning av ersättning utöver fulla värdet i vissa fall är ingen nyhet i vattenlagen utan hade motsvarighet även i äldre lagstiftning.¹ I *kommittéförslaget* lämnades en redogörelse för de regler i ämnet som fanns i vattenrättsförordningen den 30 december 1880 och dikningslagen den 20 juni 1879. I anslutning härtill anförde kommittéerna bl. a. följande.

Den åtskillnad, vilken sålunda gjorts i nu gällande författningar, synes kommittéerna i stort sett vila på riktiga grunder. I första hand fästes avseende vid huruvida genom skada å fast egendom sker inskränkning i möjligheten av dess framtida utveckling till ökad produktivitet eller icke. Är det förra händelsen, föreskrives 150 procent ersättning, i annat fall 100 procent. I enlighet med denna princip skall det bebyggda strömfallet även som jord och, enligt vattenrättsförordningen, fiske gottgöras med förhöjt belopp, självständiga byggnader av annat slag än vattenverk och vad där-

¹ Jfr tredje lagutskottets utl. 1958: B 1 s. 27.

med jämställes samt vattenställen och dylika förmåner, som ingenting avkastar, ävensom lös egendom och skada av övergående natur betalas endast med 100 procent.

Det må nämnas att bestämmelser om förhöjning av ersättning utöver fulla värdet även funnits inom bl. a. expropriationslagstiftningen, där de dock successivt har avvecklats.

Enligt 9 kap. 49 § skall ersättning, om den icke skall utgå med förhöjning, bestämmas till fulla värdet av den egendom som avstås eller, då det är fråga om förlust, skada eller intrång, till belopp motsvarande full gottgörelse därför.

2. Tidigare framställningar om lagändring samt avgivna förslag m. m.

Frågan om åtgärder för beredande av ökade möjligheter till fastställande av ersättning in natura har upptagits bl. a. i ett stort antal framställningar till Kungl. Maj:t (se härom 1947 års vattenlagsakkunnigas nedan nämnda promemoria den 17 maj 1952, s. 17 not 1). Vidare har vid flera tillfällen väckts motioner i ämnet. I anledning av motion vid 1947 års riksdag uttalade *andra lagutskottet* (utlåtande nr 37) bl. a. följande.

På längre sikt kan dock knappast tänkas någon annan verkligt effektiv metod att avhjälpa regleringsbygdernas svårigheter än att tillföra dessa nya produktiva krafter i stället för dem, som förstöras genom vattenregleringarna. Meningen med — — — regleringsavgifterna är just, att dessa skola användas i sådant syfte. Bygdekraftinstitutet har sin grund i en liknande åskådning. Samma tankegång ligger också bakom motionärernas förslag, att ersättning för dämningsskador skall kunna lämnas i form av kraft i stället för i penningar. Även flera av talesmännen för de berörda bygderna, vilka gjort sin röst hörd i landskommunernas förbunds yttrande, ha framhållit det otillfredsställande i att ersättningstagarna endast kunna få ut kontanta kapitalbelopp som gottgörelse för lidna skador. Att ersättning skulle kunna utgå i form av kraft i större utsträckning än hittills, har från detta håll framställts som ett önskemål. Ett annat uppslag har lämnats av vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol, som pekat på möjligheten att låta ersättning för skador å mark och fiske utgå in natura exempelvis i form av mark, skog eller vatten.

Diskussionen föres härigenom över till frågan om olika ersättningsformer för enskild skadelidande. I detta hänseende är utskottet av den mening, att så snart skadorna vid uppdämningar bliva av större omfattning, möjligheter böra förefinnas för den skadelidande att utfå ersättning på annat sätt än i penningar. De olika former för ersättning för skadad mark, som därvid i första hand synes kunna ifrågakomma, äro kraft och mark. Det erbjuder visserligen mindre svårigheter att evalvera dämningsskador i penningar än i olika naturaprestationer, men då det för dessa bygders bestånd är en oeftergivlig förutsättning, att de produktiva krafter, som förstöras, ersätts med andra, måste enligt utskottets mening alla vägar provas att finna ur nu angivna synpunkter ändamålsenliga ersättningsformer. Knappast mindre svårigheter torde möta, då det gäller att nå fram till lämpliga former för gottgörelse av skador å fiske och skogsbruk. Emellertid måste försök göras att övervinna också dessa svårigheter. En utred-

ning beträffande dessa frågor synes utskottet ofrånkomlig, därest man vill gå till botten med dem och finna radikala botemedel.

På hemställan av utskottet beslöt riksdagen att i anledning av motionen hos Kungl. Maj:t hemställa om skyndsamt utredning dels av frågan om gottgörelse till bygd för skada, som föranledes av vattenkraftanläggningar och vattenregleringar och dels beträffande möjligheterna att i fråga om sådan skada, som drabbat enskild, lämna denne ersättning i annan form än i penningar (riksdagens skr. 1947: 313).

I en den 17 maj 1952 avlämnad promemoria (stencilerad) med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning med anledning av företag enligt vattenlagen, upptog 1945 års vattenlagssakkunniga (ordf. justitierådet A. G. Walin) frågan om möjligheter att i ökad utsträckning bestämma ersättningarna i realvärden. De sakkunnigas förslag överlämnades sedermera till norrländska vattenkraftutredningen (ordf. generaldirektören N. A. E. Malmfors) som avgivit betänkande, vari behandlats bl. a. nu förevarande fråga. Därefter har vattenfallsstyrelsen och Svenska vattenkraftföreningen, nedan benämnda *vattenkraftintressenterna*, hos Kungl. Maj:t anfört vissa synpunkter på frågan om ersättning i kraft.

Med hänsyn till den här ovan inledningsvis gjorda uppdelningen av det i förevarande motioner behandlade ämnet och till att i nyssnämnda promemoria i skilda avdelningar behandlas frågan om ersättning i kraft och frågan om ersättning i mark synes lämpligt att här följa den i promemorian genomförda dispositionen.

A. Ersättning i kraft

Vattenlagssakkunnigas promemoria

På frågan om ersättning medelst kraftöverföring anför de sakkunniga vissa allmänna synpunkter och framhåller därvid bl. a. de svårigheter som ofta föreligger att ordna kraftöverföringen på lämpligt sätt och för rimlig kostnad. En annan invändning mot bestämmelserna om ersättningskraft kunde, framhåller de sakkunniga, framföras med hänsyn till senare tids strävan att vinna större enhetlighet i villkoren för kraftförsörjningen på landsbygden. Genom beslut eller avtal om ersättningskraft bereddes tydligen vissa konsumenter speciella förmåner som satte dem i en undantagsställning. Producenterna finge också härigenom vissa särskilda administrativa uppgifter, som förorsakade en del icke obetydligt besvär. Den olikhet och det extra arbete som av förevarande arbete vållades syntes dock ej vara av den beskaffenheten, att man på grund därav borde taga avstånd från den i och för sig sunda och naturliga tanken, att en mera väsentlig förlust av realvärde borde ersättas med något värdebeständigt.

Vattenlagssakkunniga upptager härefter frågan om möjligheterna att fastställa ersättning i kraft jämväl då ersättning skall utgå för annat än vattenkraft. Inledningsvis anför de sakkunniga.

Önskemålet att erhålla ersättning i kraft jämväl då ersättning skall utgå för annat än vattenkraft är enligt de sakkunnigas mening — oaktat det — — icke går helt i linje med aktuella rationaliseringssträvanden — ur ekonomisk synpunkt så naturligt och välbetänkt att det bör beaktas av lagstiftaren. Man synes icke böra stanna vid att frivillig överenskommelse måste träffas för att ersättning t. ex. för markskada skall kunna komma att utgå genom kraftleverans. Den ersättningstagare som önskar utfå sin ersättning i form av kraft bör alltså icke vara beroende av en välvillig inställning från ersättningsgivarens sida utan bör kunna i högre grad än nu är fallet påkalla vattendomstolens medverkan för att få sitt önskemål tillgodosett. Uppenbart är emellertid, att man vid meddelande av bestämmelser i denna riktning icke får ensidigt beakta allenast ersättningstagarnas intresse utan måste taga hänsyn jämväl till den börda som ålägges ersättningsgivaren. Även om denne måste såsom företagare och expropriant få vidkännas vissa olägenheter i samband med ersättningsfrågornas reglering, kommer det av nationalekonomiska skäl icke i fråga att oskäligt belasta honom. Det allmännas intresse av att kraftproduktionen och distributionen arbetar under rationella betingelser sammanfaller här i stort sett med kraftproducentens anspråk på att ersättning i kraft bestämmes allenast då det är tekniskt och ekonomiskt lämpligt.

Härefter beröres närmare vilka praktiska möjligheter som finnes att förverkliga tanken i olika fall. De sakkunniga anför härom följande.

Det torde vara otvivelaktigt, att i åtskilliga fall praktiska möjligheter föreligger att utbyta ersättning i penningar mot ersättning i kraft. Frågan torde vara relativt lättlost, då den fastighet som blir utsatt för skada är elektrifierad medelst ledningsnät som tillhör ersättningsgivaren. Ersättningskraft kan då av ersättningsgivaren själv tillhandahållas på fastigheten och där uttagas av ersättningstagaren. En viss tendens torde ock finnas, att kraftproducenterna i ökad utsträckning själva disponerar över erforderligt nät för detaljdistributionen. Oftast tillhör emellertid detaljdistriktionsnätet en särskild distributionsförening, som bildats enkom för ändamålet, eller något liknande företag eller också tillhör kanske detta nät ett mindre lokalt kraftföretag, som ej med egna resurser kan fullgöra kraftförsörjningen utan måste förskaffa sig tillskott från andra kraftproducenter. Här möter alltså samma problem som när ersättning skall givas för vattenkraft. Det kan icke komma i fråga att utföra dubbla ledningsnät, och man är således hänvisad till att, om ersättning överhuvud skall kunna givas i form av frikraft, på något sätt överbrygga den svårighet som är förenad med att ett lokalt distributionsföretag ligger mellan kraftproducenten/ersättningsgivaren och ersättningstagaren. — Liksom när det gäller ersättning för vattenkraft måste man slutligen räkna med att ersättningstagarens fastighet ej är elektrifierad och att det överhuvud är förenat med alltför stor kostnad att framdraga ledning till densamma. Frånsett en del mycket avlägset belägna bygder torde dock de områden av landet, som beröres av vattenkraft- och vattenregleringsföretag, numera redan vara elektrifierade, varför den situation som sist nämnts måhända icke berövers bli så ofta förekommande.

Av det sagda framgår att man får räkna med tre olika typsituationer, nämligen I) att ersättningsgivaren själv disponerar över detaljdistriktionsnät, till vilket ersättningstagarens fastighet är ansluten eller lämpligen kan anslutas, eller att särskild ledning från ersättningsgivarens kraftverk till fastigheten kan anses ekonomiskt och tekniskt motiverad; II) att ersättningstagarens fastighet är ansluten eller lämpligen kan anslutas till ledningsnät som tillhör annan än ersättningsgivaren; samt III) att ersättningstagarens fastighet icke är elektrifierad och att det icke kan anses ekono-

miskt och tekniskt motiverat att elektrisk ledning framdrages till densamma.

I fråga om grupp III torde man få utgå från att ersättning i kraft i fall som där avses i allmänhet överhuvud icke kan föreskrivas. Det är dock tänkbart, att om ersättningstagaren har annan närbelägen fastighet, kraften kan med fördel levereras till denna. I så fall läser vattendomstolen få omedelbart överflytta rättigheten från den i första hand berättigade fastigheten till den, där det må finnas större praktiska möjligheter att utnyttja kraften. Regler om dylik överflyttning finnes redan i 9 kap. 17 § vattenlagen, ehuru en viss jämkning synes påkallad.

Vad beträffar grupperna I och II torde, såvitt angår de trakter av landet som beröres av utbyggnadsverksamheten, vara tydligt, att grupp II för närvarande är av större praktisk betydelse än grupp I. Det oaktat synes man vid lagstiftning i ämnet böra i första hand behandla de situationer som omfattas av grupp I. Till stöd för denna anordning kan i främsta rummet åberopas, att nu gällande regler om ersättning i kraft för förlorad vattenkraft behandlar allenast nämnda situationer. Det kunde visserligen övervägas att helt från grunden omarbete bestämmelserna om ersättningskraft. De sakkunniga har dock ansett denna uppgift alltför omfattande och svåröverskådlig för att de skulle utan mera vägande skäl upptaga frågan om en sådan genomgripande revision. Ganska viktiga principfrågor är också nu föremål för prejudicerande prövning. Det synes vara en praktiskt fullt framkomlig väg att, även när det gäller ersättning i form av kraft såsom vederlag för annat än vattenkraft, först ge bestämmelser som reglerar de situationer då ersättningsgivaren kan åläggas att själv tillhandahålla kraft på ersättningstagarens fastighet. Man får härigenom en utgångspunkt, som är fast, klar och överskådlig, och kan utforma stadgandena som en direkt parallell till de nuvarande bestämmelserna om ersättningskraft. Härjämte synes emellertid böra undersökas, huruvida man icke bör kunna ge supplerande bestämmelser för de situationer som omfattas av den här ovan med II betecknade gruppen. I detta sammanhang må nämnas, att de nya bestämmelser som meddelas i det senare hänseendet lämpligen torde kunna omfatta såväl ersättning för förlorad vattenkraft som ersättning för annat än vattenkraft. Det läser nämligen saknas skäl att — om man skapar möjlighet att i fall, som avses i grupp II, i en eller annan form ge ersättning i frikraft då ersättningen skall utgå för annat än förlorad vattenkraft — ej låta denna möjlighet omfatta jämväl ersättning för förlorad vattenkraft.

De sakkunniga övergår härefter till övervägande, under vilka förutsättningar ersättning för annat än förlorad vattenkraft bör utdömas i kraft enligt den s. k. *huvudformen*, vilken skall komma till användning i de situationer som avses med grupp I, d. v. s. då ersättningsgivaren själv bör kunna tillhandahålla kraft på ersättningstagarens fastighet och därmed jämställda fall.

Den första frågan som upptages är, vilka slags företag som skall kunna förpliktas att utgiva ersättning i kraft. Möjlighet härtill borde självfallet i första hand finnas i fråga om företag som avsåge utbyggande av strömfäll. Man borde emellertid ej stanna därvid utan lämpligen även inbegripa vattenregleringsföretag för kraftändamål. Beträffande de senare finge skyldigheten att leverera kraft läggas på

någon av de anläggningar som vore representerade i regleringsföretaget. Ägaren av den anläggning som sålunda belastades finge sedan genom kraftöverföring eller på annat sätt kompenseras härför av de övriga deltagarna i regleringsföretaget. Om vattenreglering skedde endast för en intressent uppkomme uppenbarligen icke detta speciella problem.

Såsom första förutsättning för bifall till yrkande om ersättning i kraft har de sakkunniga uppställt att ersättningstagaren är i behov av k r a f t. Till närmare utveckling av detta krav anför de sakkunniga.

Att ålägga företaget skyldighet att, i stället för penningersättning, leverera kraft bör icke komma i fråga, när ersättningstagaren ej har annan användning för kraften än att sälja den till annan. Behovet bör i allmänhet förutsättas vara lokaliserat till den fastighet som skadas, men man torde icke böra begränsa sig härtill. Dels kan det tänkas att ersättningstagaren innehar flera större eller mindre fastigheter i sambruk och att ersättningskraft lämpligen kan utgå till en av fastigheterna, med belopp eventuellt svarande mot den penningersättning som sammanlagt skolat utgå. Dels kan det understundom ifrågakomma att omedelbart överflytta rättigheten från viss fastighet till en annan fastighet, som ersättningstagaren innehar i närheten utan att de ligger i sambruk. I båda fallen blir fråga om att redan i samband med ersättningens fastställande verkställa en sådan överflyttning som avses i 9 kap. 17 § andra stycket vattenlagen, i den mån ersättningen skall utgå till annan fastighet än den som skadas.

Behov av kraft kan tänkas föreligga för såväl husbehovsförbrukning och jordbruksdrift som hantverk och småindustri. I regel kan i förevarande sammanhang knappast bli fråga om annat än husbehov och jordbruk. Tydligt är att behovet måste vara aktuellt, ehuru det icke med nödvändighet redan behöver ha givit sig tillkänna. Det kraftbehov som uppkommer vid lämplig modernisering av en jordbruksfastighet och dess drift skall självfallet beaktas, däremot ej mer eller mindre lösa planer på att använda mark till industriellt ändamål. Behovet bör vidare kunna beräknas bli stadigvarande. Ett tillfälligt behov får alltså icke leda till att för all framtid knytes ett kraftbelopp till viss fastighet. Av vad förut sagts följer emellertid att vid behovets bestämmande bör tagas hänsyn till sambruk med annan fastighet och i särskilda fall även till eventuellt föreliggande möjlighet för ersättningstagaren att utnyttja kraft på en närliggande fastighet som ej ligger i sambruk med den skadade, under förutsättning att det låter sig göra att överflytta rättigheten till den fastighet som behöver kraften.

Enligt de sakkunnigas förslag skall ersättning i kraft såsom gottgörelse för annat än vattenkraft kunna fastställas allenast på yrkande av ersättningstagaren. Visserligen vore det ett önskemål även ur allmän synpunkt att fastigheterna på landsbygden så långt möjligt elektrifierades, men det allmänna kunde dock enligt de sakkunnigas mening knappast anses i högre grad intresserat av att ett större eller mindre antal fastigheter finge frikraft. I denna angelägenhet borde ersättningstagaren i första hand få välja själv.

Såvitt angår ersättningsgivarens intresse föreslår de sakkunniga — i anslutning till vad nu gäller om ersättningskraft — att ersättning i kraft i nu förevarande fall får föreskrivas allenast om det kan ske utan att ersättningsgivaren åsamkas olägenhet av betydelse.

Härefter behandlas i promemorian frågan om lämpligheten av en minimigräns för ersättning i kraft, frågan var kraften skall tillhandahållas och på vems ledning kraften skall levereras, frågan vilket mått som bör användas för att bestämma vad som skall tillkomma ersättningstagaren samt frågan om förhöjning enligt 9 kap. 48 § vattenlagen. I sistnämnda fråga uttalar de sakkunniga, att ersättningstagaren även vid ersättning i kraft får en reall tillgång, som kan beräknas undan för undan stiga i värde och att han bör anses väl tillgodosedd därmed. Förhöjning med 50 procent borde därför icke utgå i detta fall.

De sakkunniga övergår härefter till den s. k. *subsidiära ersättningsformen* och behandlar de fall, som avses med grupp II, d. v. s. då ersättningstagarens fastighet är ansluten till eller lämpligen kan anslutas till ledningsnät, som tillhör annan än ersättningsgivaren. I fråga om denna grupp föreslår de sakkunniga en bestämmelse, som skall utgöra komplement till de nya reglerna om ersättning i kraft för annat än vattenkraft, vilka regler enligt förslaget skall upptagas i en ny 43 § i 9 kap. Denna kompletterande bestämmelse innebär, att ersättningsgivaren får fullgöra sin ersättningskyldighet genom att han svarar för kostnad för kraft, som ersättningstagaren erhåller av ledningens ägare. Bestämmelsen skall emellertid enligt förslaget vara tillämplig även i fall som avses i 9 kap. 13 och 14 §§. Den utgår från att alla beträffande den s. k. huvudformen angivna villkor för åläggande att utgiva ersättningskraft skall föreligga, fränsett den förutsättningen att ersättningsgivaren skall kunna leverera kraften på ersättningstagarens fastighet eller annan lämplig plats.

Yttranden över vattenlagssakkunnigas promemoria

Vattenlagssakkunnigas förslag i nu förevarande del har i yttrandena — med ett undantag — lämnats utan erinran eller tillstyrkts i princip. I flera yttranden karakteriseras förslaget såsom en mycket betydelsefull nyhet. *Vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol* påpekar, att hitintills många frivilliga avtal om ersättning i kraft ingåtts, vilket visade att denna ersättningsform stundom väl läte sig användas, under förutsättning att sökanden vore villig att tillhandagå med ersättningskraft. Det förelåge emellertid en risk, att ersättningstagaren för att få till stånd frivilligt avtal för närvarande måste underkasta sig en mer eller mindre långt gående minskning i de förmåner i form av kraftleverans, som skulle tillkomma honom, om domstolen kunnat besluta om ersättningskraft. *Styrelsen för Sveriges advokat-*

samfund understryker särskilt, hurusom penningersättningen till följd av penningvärdets försämring i ett stort antal fall blivit otillfredsställande. *Riksförbundet Landsbygdens folk* uttalar att den nuvarande lagstiftningen enligt förbundets mening medför alltför ringa möjligheter att tillerkänna en skadelidande ersättning i kraft. Det vore förbundets erfarenhet, att det hos sådana personer, vilkas fastigheter tillskyndades skada genom företag enligt vattenlagen, synnerligen ofta förelåge önskemål om en ersättning i realvärden, men att möjligheten därtill hittills varit alltför beskuren.

Förslaget har på vissa håll givit anledning till betänkligheter med hänsyn till den ökade arbetsbelastningen för vattendomstolar och sökandeparter. *Vattenfallsstyrelsen* påpekar de svårigheter som kan uppkomma när det gäller att omräkna en dämningsskada till visst kraftbelopp. Även om ersättningsleverans kunde behandlas relativt enkelt, när rationell taxa tillämpades, komme åtskilligt arbete att erfordras för såväl sökande i vattenmål som vattendomstolorna i många special- och gränsfall, och sökandena komme att få vidkännas kostnader för utredningar som ersättningstagaren låte utföra. *Svenska vattenkraftföreningen* fäster uppmärksamheten på att ersättning i kraft eller årliga penningbelopp för köp av kraft komme att för framtiden medföra arbete för administration, kontroll och tillsyn, vilket arbete måste i viss mån anses vara improduktivt. *Svenska elverksföreningen* slutligen framhåller angelägenheten av att åtgärder vidtages för att minska arbetet med ersättningarnas bestämmande.

En direkt avvisande hållning till en utvidgning av kraftersättningsformen till att avse även ersättning för annat än vattenkraft intages endast av en remissinstans, nämligen *vattenrättsdomaren i Söderbygdens vattendomstol*. Han ifrågasätter starkt det praktiska värdet ur allmän synpunkt av den föreslagna lagstiftningen. Den skadelidandes beredvillighet att begära ersättning i kraft komme, i varje fall då en alternativt utgående gottgörelse i penningar ersatte skadan med 50 procents förhöjning, att bli helt beroende av hans förtroende till penningvärdet. Spekulation i realvärden uppstode under tider av fallande penningvärde. Sådan spekulation utgjorde då för den enskilde en näraliggande utväg att söka trygga värdet av sin egendom. Under tider av förtroende till penningvärdet komme däremot önskemålet att genom kraftersättning bevara en dämningsskadad fastighet vid realvärdet säkerligen icke att förverkligas till följd av ersättningstagarnas bristande intresse för denna ersättningsform. Intresset av att fastigheterna bibehölles vid sina realvärden syntes icke böra tillgodoses genom lagstiftning i annat fall, än när denna främjade sitt syfte också under normala tider för penningvärdet. I den mån avsikten vore att speciellt för jordbruket bevara ett realvärde oberoende av penningvärdets fluktuationer främst i försämrande riktning kunde framhållas, att kostnaden för erforderlig kraft inom jordbruksnäringen inginge såsom ett led i driftskostnaderna, till vilket hänsyn torde tagas vid fastställandet av priset å jordbrukets och skogsbrukets produkter, och detta hade i stort sett följt med den allmänna penningvärdeförändringen. Icke heller av denna anledning syntes

därför den föreslagna lagstiftningen ha något större praktiskt värde. Den av de sakkunniga föreslagna subsidiära ersättningsformen innebure i realiteten ett maskerat system för periodisk ersättning i penningar. Vid regleringssamfälligheter tillkomme svårigheten att fastställa en lämplig strömfallfastighet; tydligen kunde detta ske endast efter överenskommelse regleringsintressenterna emellan. Den belastade fastigheten minskade i värde lika mycket som svarade mot den totala kraftleveransens värde, enär mellan ägaren av denna och övriga strömfallfastigheters ägare endast komme att råda ett obligationsrättsligt förhållande i fråga om de inbördes skyldigheterna. Ur rättssäkerhetssynpunkt mötte detta betänkligheter. Vid regleringen av en större sjö eller ett system av sjöar kunde belastningen bli högst avsevärd. Ett motiv för förslaget kunde ha varit att man med hänsyn till beskattningsunderlaget ville bevara fastighetsvärdena inom resp. berörda kommuner, där regleringsmagasinet och kraftverken vore belägna. I detta hänseende kunde anmärkas, att förslaget visserligen innebure, att de markskadade fastigheternas värde bevarades, men i stället skedde en omflyttning av värdena andra kommuner emellan, så att den kommun där strömfallfastigheten låge bleve ensam lidande med belopp motsvarande hela markskadeersättningen. Genom de av 1951 års riksdag beslutade ändringarna i kommunalskattelagen skulle vid taxering av regleringsdamm i dennas värde inräknas värdet av bl. a. alla dämningsskador å mark. I den mån den skadade marken låge inom samma kommun som regleringsdammen, ett förhållande som mången gång torde inträffa, skedde alltså ingen ändring av fastighetsvärdena i sin helhet inom orten. Det önskemål som åtminstone delvis syntes ha legat till grund för lagförslaget, vore alltså redan beaktat i annan ordning. Vattenrättsdomaren föreslår att förslaget begränsas på så sätt, att den föreslagna subsidiära ersättningsformen blir tillämplig endast å ersättning för förlorad vattenkraft. Om man genomförde denna begränsning och, med uteslutande av vattenregleringsföretagen, bibehölle den nuvarande kretsen av ersättningsgivare, bleve betänkligheterna mot förslaget, i den mån de kvarstode, mindre accentuerade.

Ur yttrandena må vidare anföras följande.

Två remissinstanser, *Riksförbundet Landsbygdens folk* (RLF) och *Sveriges lantbruksförbund* vänder sig mot det av de sakkunniga föreslagna villkoret, att ersättningstagaren skulle vara i behov av kraft. RLF anför i denna fråga.

Enligt de sakkunniga kan det ej komma i fråga att leverera kraft, när ersättningstagaren ej har annan användning för kraften än att sälja den. Uppehåller man den principen, att förlust av ett realvärde skall ersättas med ett annat realvärde, framstår det enligt förbundets mening såsom klart, att det angivna villkoret är felaktigt.

Även *Sveriges lantbruksförbund* åberopar som motiv för sin ståndpunkt den principen, att förlust av ett realvärde i första hand bör ersättas med annat realvärde. Hur compensationen användes bör enligt förbundets mening vara ersättningstagarens ensak.

Den fråga som väckt det största intresset i remissvaren avser måttet för bestämmande av vad som skall tillkomma ersättningstagaren. I flera yttranden diskuteras ganska ingående, vilka principer som bör tillämpas vid omräkning av en skada till kraftersättning. En synpunkt som därvid särskilt understrykes är att det ofta vore oriktigt att lägga lokala krafttaxor till grund vid evalveringen.

De sakkunnigas förslag att vid ersättning i form av kraft utesluta tillämpligheten av förhöjningsregeln i 9 kap. 48 § vattenlagen har godtagits i flertalet remissyttranden. Detta sammanhänger, enligt vad som framgår av flera uttalanden, med att enligt de sakkunnigas förslag ersättning i kraft skall kunna utdömas endast på yrkande av ersättningstagaren. Några remissinstanser, nämligen *vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol*, *vattenrättsingenjören I. Nyman*, *kammarkollegiet*, *länsstyrelsen i Jämtlands län*, *advokatsamfundets styrelse*, *Riksförbundet Landsbygdens folk* och *Sveriges lantbruksförbund*, anser emellertid att förhöjningsregeln bör tillämpas. *Vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol* framhåller, att, ehuru kraft ofta vore att anse såsom en bättre ersättningsform än ersättning i pengar, den likväl icke genomgående kunde anses såsom en fullgod kompensation i den meningen, att sakägaren städse erhöle full valuta. Om ett större jordbruk ej skadades mera än att det även framdeles vore fullt bärkraftigt, kunde givetvis ersättning i kraft innebära en välkommen standardförbättring. Den som levde på jordbruk och genom ett kraftutbyggnadsföretag förlorade så mycket jord att hans försörjningsunderlag äventyrades finge emellertid näppeligen fullgod kompensation därför att han finge elektriskt lyse. Folk i bygden kunde leva på jordbruk men ej på lyse. *Kammarkollegiet* föreslår en avvägning av ersättningsgivarens och ersättningstagarens intressen på så sätt, att ersättningen först beräknas i penningar med förhöjning och värdet av kraftersättningen avräknas från det sålunda erhållna ersättningsbeloppet med rätt för vattendomstolen att nedsätta eller helt borttaga 50-procentförhöjningen för det fall att ersättningsgivaren åsamkas exceptionella kostnader för kraftleveransen. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* påpekar särskilt att en ersättning genom elektrisk kraft utan förhöjning i många fall ej torde bli av den storlek, att den motsvarade den kraftmängd, som vore behövlig för en jordbruksfastighet.

Vattenrättsingenjören I. Nyman vänder sig mot uppfattningen att en ersättningstagare genom ersättning i kraft bleve oberoende av fluktuationerna i penningvärdet. I verkligheten drabbades den som toge ersättning för markskada i kraft av en avsevärd realvärdesförlust. Till utveckling av denna ståndpunkt anför han följande.

Då mark skadas genom vattenreglering, förstöres ett produktionsmedel, som tillför ägaren en årlig bruttoinkomst, varav större delen utgör ersättning för utfört arbete. Nettoinkomsten eller jordens räntabilitet är väsentligt lägre. Den ersättning, som vid en reglering utgår för markskada, hänför sig regelmässigt till nettoinkomstbortfallet. Ersättning i kraft innebär

i förevarande fall — frånsett vissa undantagssituationer — att markägare erhåller ett realvärde i form av en konsumtionsvara, som ej ger honom någon annan inkomst än den som består däri, att han slipper betala en del årliga krafträkningar, debiterade efter kraftverksägarens bruttopris. Den av markskadan förorsakade årliga minskningen av bruttoinkomsten blir ej kompenserad genom frikraften. Kan denna av olika skäl, t. ex. ändrade konjunkturer, ej utnyttjas ekonomiskt inom fastigheten, uppstår ytterligare förluster, antingen genom att ersättningstagaren föranledes till större elförbrukning för personliga behov än han egentligen har råd med, d. v. s. än vad han skulle ha förbrukat därest han haft att betala kraften efter vanlig taxa, eller därigenom, att han icke kan räkna sig till godo utnyttjat kraftöverskott eller för detta kan erhålla ersättning blott till lägre pris än kraftgivarens bruttopris.

Uppfattningen om kraftersättningens värdebeständighet är till följd av erfarenheten under de senaste årtiondena i behov av korrigerande i ännu ett avseende. På grund av flera omständigheter — — — har priset på hushållskraft, mätt i realvärde, sjunkit betydligt under berörda tidsperiod.

Sistberörda förhållande åskådliggöres i yttrandet med en uppställning, av vilken framgår, att en jordägare, som år 1938 tog ersättning i kraft (hushållskraft) dels lidit avsevärt större förlust än han skulle ha gjort om han valt ersättning i penningar med 50 procents förhöjning, dels ock gått miste om nästan hälften av realvärdet hos den mark, som gått förlorad år 1938.

Den av de sakkunniga förslagna subsidiära ersättningsformen, innebärande att ersättningsgivaren får svara för kostnaden för kraft, som ersättningstagaren erhåller över annan tillhörig ledning, har i allmänhet icke föranlett några erinringar i yttrandena.

Norrländska vattenkraftutredningens betänkande och däröver avgivna yttranden

För utredning av vissa med de norrländska vattenkraftutbyggnaderna sammanhängande frågor tillkallades i februari 1955 särskilda sakkunniga. Till de sakkunniga, som antog benämningen norrländska vattenkraftutredningen, överlämnades den 18 november 1955 vattenlagssakkunnigas promemoria jämte däröver avgivna yttranden. I ett den 25 september 1957 dagtecknat betänkande, »Norrländska vattenkraftfrågor» (stencilerat) har utredningen framlagt flera förslag avsedda att bereda de bygder, som beröres av vattenkraftexploateringen, och deras invånare en mera gynnsam ställning än för närvarande. Utredningen redovisar därvid sin ståndpunkt även beträffande de frågor om ändring i vattenlagens ersättningsregler som avhandlas i vattenlagssakkunnigas promemoria den 17 maj 1952.

Utredningen anser det önskvärt att i vattenlagen införas bestämmelser, vilka ger ökade möjligheter till ersättning i form av kraft, och ansluter sig härvidlag till det förslag som framlagts av vattenlagssakkunniga. Samtidigt uttalas dock att, såvitt utredningen kunnat finna, sakägarna i allmänhet godtagit de ersättningsbelopp, som bestämmas av domstolarna, och att sakägarna i många fall accepterat redan de av vederbörande företagare bjudna ersättningsarna. Med hänsyn härtill kunde det antagas, att de utdömda ersätt-

ningarna i allmänhet varit tillfredsställande. Enligt utredningens mening torde domstolarna också i regel vid uppskattningen av skadorna tillämpa en viss säkerhetsmarginal till sakägarnas förmån.

Det av utredningen framlagda betänkandet har varit föremål för remissbehandling. I de yttranden som därvid avgivits har förslaget om lagändring i syfte att skapa vidgade möjligheter att utdöma ersättning i form av kraft genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* betonar emellertid, att ifrågavarande ersättningsform icke borde överskattas till sin betydelse, då det gällde kraftförsörjningen i en hel bygd. De skadeersättningar, varom i regel vore fråga, torde icke uppgå till sådana belopp, att en jordbrukares kraftbehov därigenom helt eller till största delen kunde tillgodoses. Då dessutom endast de fastigheter, som direkt skadades av uppdämningar, kunde komma i fråga att erhålla ersättningskraften, komme fördelarna av denna ersättningsform att bli av jämförelsevis ringa betydelse för en rationell elkraftförsörjning i de bygder, som i sin helhet drabbades av olägenheterna av en uppdämning för kraftverk och vattenregleringar.

Några av de med förslaget sammanhängande detaljspörsmålen har berörts i ett par yttranden. Sålunda ifrågasätter *länsstyrelsen i Västernorrlands län* om ej vattendomstolen bör ha möjlighet att i speciella fall utdöma ersättning i realvärden även mot sakägarens bestridande. *Vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol F. Löwing* uttalar i samma fråga som sin åsikt, att sakägaren normalt bör ha valfrihet men att domstolen bör äga möjlighet att bestämma härom såväl i det fall, att sakägaren icke själv tagit någon ståndpunkt, som om särskilda skäl föreligger att förordna mot sakägarens önskan. Beträffande frågan om tillämpligheten av förhöjningsregeln i 9 kap. 48 § vattenlagen vid ersättning i form av kraft uttalar *samme vattenrättsdomare* ävensom *länsstyrelsen i Jämtlands län* att ersättningstagaren bör vara berättigad att utöver ersättningskraften få så stor penningersättning, som svarar mot skillnaden mellan, å ena sidan, det belopp som skulle ha utgått som skadeersättning, om ersättningen bestämts i penningar, samt, å andra sidan, värdet av ersättningskraften. I samma riktning uttalar sig *Fjällkommunernas samsarbetskommitté*.

Vattenkraftintressenternas promemoria och däröver avgivna yttranden

Med anledning av den föreslagna lagstiftningen om vidgade möjligheter att utdöma ersättning i kraft har Svenska vattenkraftföreningen och vattenfallsstyrelsen med skrivelser den 17 resp. den 23 juni 1959 till chefen för justitiedepartementet överlämnat en inom Vattenregleringsföretagens samsarbetsorgan upprättad promemoria med synpunkter på den praktiska tillämpningen av vattenlagssakkunnigas förslag i förevarande hänseende.

I promemorian betonas, att införandet i vattenlagen av det av vattenlags-sakkunniga föreslagna kraftersättningsinstitutet innebure, att vattenmålen

belastades med en helt ny, för såväl parter som domstolar arbetskrävande uppgift. Hur stor ökning av vattendomstolarnas personal, som härigenom erfordrades, vore svårt att närmare ange. Med kännedom om det betydande arbete, som vore förenat med de närbesläktade frågorna om tillhandahållande av bygdekraft och kraft såsom ersättning för ianspråktagen vattenkraft, syntes det sannolikt, att ett kraftersättningsinstitut, utformat helt i enlighet med vattenlagssakkunnigas förslag, skulle öka arbetsmängden vid Norrbygdens och Mellanbygdens vattendomstolar i sådan grad att ytterligare en vattenrättsdomare och två vattenrättsingenjörer skulle erfordras vid vardera domstolen. Även vid övriga vattendomstolar kunde arbetsmängden beräknas öka ehuru i förhållandevis mindre omfattning. En utökning av vattendomstolsorganisationen med uppskattningsvis 20 procent kunde bli nödvändig och detta även om erforderlig elektroteknisk sakkunskap i betydande omfattning tillfördes domstolarna genom särskilda sakkunniga. Med hänsyn härtill och till angelägenheten ur allmän synpunkt att kraftföretagens administrativa arbete med dessa frågor i möjligaste mån begränsades, syntes det önskvärt, att vattenlagssakkunnigas förslag underkastades en granskning med sikte på att såvitt möjligt förenkla det föreslagna kraftersättningsinstitutets praktiska tillämpning.

Till en början framföres i promemorian vissa allmänna synpunkter på ersättningsformen i samband varmed även lämnas förslag till metod för ersättningsskyldighetens fullgörande. I förstnämnda hänseende föreslås att den s. k. *huvudformen* skall slopas och att i stället endast den s. k. *subsidiära ersättningsformen* skall användas. Den föreslagna metoden för ersättningsskyldighetens fullgörande innebär, att ett årligt, indexreglerat belopp motsvarande avkastningen av det ersättningsbelopp som ersättningstagaren önskar utbytt mot ersättning i kraft ställes till hans förfogande för inköp av kraft till den skadade fastigheten. Beloppet kan enligt förslaget tillföras ersättningstagaren antingen såsom avdrag vid debitering av elektricitetsavgifter eller genom direkt utbetalning till honom inom ramen för erlagda avgifter. Indexregleringen skulle förenklas om ett för hela landet gemensamt kraftprisindex infördes. Riktlinjer för fastställandet av ett sådant index framlägges i promemorian.

I vattenkraftintressenternas promemoria beröres även frågan om vilka skador och intrång som bör berättiga till ersättning i kraft. Till en början erinras om att vattenlagssakkunniga genom bestämmelser om ersättning i form av kraft avsett att bereda ersättningstagarna möjlighet att bibehålla sina fastigheters realvärde. I konsekvens härmed syntes kraftersättning böra ifrågakomma endast för skada och intrång som vore av beskaffenhet att påverka fastighetsvärdet. Vissa skador och intrång på fastigheterna vore emellertid av sådant slag att fastighetsvärdet icke påverkades, t. ex. skador under gången tid. De sakkunnigas förslag syntes därför böra förtydligas så, att därav framginge att ersättning i form av kraft kunde erhållas endast såsom gottgörelse för skador och intrång som väsentligt påverkade fastighetsvärdet.

En i lag fastställd minimigräns för kraftersättning anges i promemorian såsom nödvändig, om den ökade arbetsbelastning, som bleve en oundviklig följd av det föreslagna kraftersättningsinstitutet, skulle kunna begränsas till vad som ur olika synpunkter kunde befinnas godtagbart.

Vidare riktas uppmärksamheten på en viss fråga som sammanhänger med förhöjningsregeln i 9 kap. 48 § vattenlagen. I promemorian anföres sålunda.

I flertalet fall uppkommer på en och samma fastighet dels skador som vid penningersättning skall ersättas med 50 procents förhöjning dels skador och intrång som skall ersättas utan sådan förhöjning. Enligt sakkunnigförslaget skall 50 procents förhöjning icke utgå vid kraftersättning. Om ersättningsstagaren icke önskar kraft för mer än en del av det totala ersättningsbeloppet — vilket i regel torde bli fallet — uppkommer frågan vilken del av ersättningsbeloppet som skall evalveras i kraft. För ersättningsstagaren är det uppenbarligen mindre fördelaktigt att erhålla kraft för den del av ersättningsbeloppet varå utgår 50 procents förhöjning vid penningersättning, men det kan med fog göras gällande att det i första hand är sådan ersättning som bör omvandlas i kraft. Det torde komma att leda till åtskilligt improduktivt arbete i vattenmålen att överlämna denna fråga till avgörande genom rättspraxis.

Även frågan om förfarandet vid utdömande av ersättning i kraft behandlas i vattenkraftintressenternas promemoria.

Vattenkraftintressenternas promemoria har varit föremål för remissbehandling. I remissyttrandena har från några håll betonats kraftersättningsformens karaktär av periodisk ersättning. *Vattenöverdomstolen* framhåller, att det inom skadeståndsrätten hittills ansetts önskvärt att så mycket som möjligt begränsa anordningen med periodiska ersättningar. Den av vattenlagssakkunniga föreslagna subsidiära ersättningsformen vore i realiteten en form av periodisk ersättning i penningar. Denna ersättningsform innebure att ersättning för vissa skador skulle utgå i form av årliga efter kraftpriset växlande penningbelopp, maximerade efter vederbörande fastighets behov av elektrisk kraft. Om det emellertid skulle anses önskvärt att utöver vad nu vore medgivet i vattenmål bereda möjlighet att utdöma periodiska, inflationssäkra avgälder, vore det måhända ej fullt konsekvent att införa ett sådant system endast när det gällde ersättningsbelopp upp till en viss maximigräns. *Mellanbygdens vattendomstol* anser att syftet med den föreslagna ersättningsformen skulle bättre än enligt framlagda förslag i frågan tillgodoses genom införande av möjlighet att utdöma skadeersättningar helt eller delvis i form av årliga, på lämpligt sätt indexreglerade avgifter utan anknytning till den skadade fastighetens kraftbehov. En sådan ersättningsform syntes överlägsen den föreslagna även därutinnan, att handhavandet av densamma borde kunna göras enkel och därmed föga arbetskrävande.

Några remissinstanser framhåller behovet av en överarbetning genom särskilda sakkunniga av vattenlagssakkunnigas förslag. Dit hör *vattenöverdom-*

stolen, som betonar behovet av utförligare uttalanden i ett flertal olika delfrågor än dem som lämnats i vattenlagssakkunnigas promemoria.

De i vattenkraftintressenternas promemoria framförda farhågorna att tillämpningen av nya regler om kraftersättning skulle komma att belasta vattendomstolarna med mycket arbetskrävande uppgifter betecknas såsom överdrivna av *Nedre Norrbygdens vattendomstol*, till vars synpunkter *Övre Norrbygdens vattendomstol* anslutit sig.

I vattenkraftintressenternas promemoria framförda förslag har i vad de avser ersättningsform och metod för ersättnings skyldighetens fullgörande tillstyrkts av *vattenöverdomstolen*, *Mellanbygdens vattendomstol*, *kommerskollegium* och *Riksförbundet Landsbygdens folk*.

En kritisk hållning har intagits av *kammarkollegiet*. Kollegiet kan sålunda icke finna att påtalade svagheter i vattenlagssakkunnigas förslag nödvändiggör att detta förslags huvudform för kraftersättning uppgives. Tvärtom måste av flera skäl anses väsentligt, att förslaget om skyldighet för företagare att själv leverera kraft behövs. Endast om önskemål om »värdebeständig» ersättning tillgodosågs på denna väg, bevarade man anknytningen till hittillsvarande kraftersättningsinstitut, d. v. s. reglerna om ersättning genom elektrisk kraft för tillgodogjord vattenkraft.

Beträffande förslaget i vattenkraftintressenternas promemoria om begränsning av kraftersättningsformen till vissa skador och intrång förklarar sig *vattenöverdomstolen* icke ha något att erinra mot att frågan om arten av ersättningar som skall kunna utbytas till elektrisk kraft avgränsas på lämpligt sätt.

Ifrågavarande förslag avstyrkes av *Nedre Norrbygdens vattendomstol*, *kommerskollegium* och *Riksförbundet Landsbygdens folk*. *Kommerskollegium* ansluter sig i denna fråga till vattenlagssakkunnigas förslag, vari förordas en bestämmelse av mera generell innebörd, samt framhåller, att kraftersättning kan vara av väsentlig betydelse för ersättningstagaren utan att därför påverka fastighetsvärdet. *Riksförbundet Landsbygdens folk* anför, att någon begränsning icke bör föreskrivas eftersom förhållandena är synnerligen växlande. Det bör enligt förbundets mening i stället överlätas åt rättstillämpningen att avgöra, när det kan anses vara skäligt att ersättning i kraft skall utgå.

I fråga om förhöjningsregeln i 9 kap. 48 § vattenlagen framhåller *vattenöverdomstolen*, att det icke kan anses motiverat att vid ersättning i kraft beräkna förhöjning med 50 procent. En motsatt ståndpunkt intages av andra remissorgan. *Kammarkollegiet* erinrar om att kollegiet i sitt yttrande över vattenlagssakkunnigas förslag förordat förhöjningsregelns tillämpning vid ersättning genom kraft, dock med rätt för vattendomstolen att nedsätta eller helt borttaga förhöjningen för det fall att ersättningsgivaren åsamkas exceptionella kostnader för kraftleveransen. Efter förnyat

övervägande av spörsmålet föreslår nu kollegiet, att förhöjningsregeln skall tillämpas utan någon restriktion. Vid sitt ståndpunktstagande har kollegiet utgått från att vattendomstolen skall taga skälig hänsyn till ersättningsgivarens förhållanden redan vid avgörandet, huruvida mot hans bestridande bör åläggas honom att utgiva ersättning genom kraft. Jämväl *Riksförbundet Landsbygdens folk* förordar, att förhöjningsregeln bör vinna tillämpning i de fall ersättning utgår i form av kraft.

I remissyttrandena har olika meningar framförts beträffande spörsmålet om vilka ersättningar — sådana med eller sådana utan förhöjning enligt 9 kap. 48 § — som i första hand skall tagas i anspråk för ersättning i form av kraft i de fall, då icke hela ersättningsbeloppet för en fastighet skall utgå i kraft. *Mellanbygdens vattendomstol* påpekar, att ersättning i kraft icke skall bestämmas mot ersättningstagarens vilja och att denne genom sådan ersättning erhåller en inflationssäker gottgörelse. En följd härav syntes vara, att ersättning i kraft i första hand borde avräknas på den penningersättning, varå förhöjning skulle beräknas. *Kommerskollegium* intager en annan ståndpunkt. I den mån förhöjningsregeln endast syftade till att vid penningersättning kompensera förlusten av ett realvärde, kunde enligt kollegiets mening visst fog finnas för ståndpunkten, att det i första hand vore sådan ersättning som skulle utgå med förhöjning, vilken borde tagas i anspråk för ersättning i form av kraft. Eftersom det emellertid med goda skäl kunde göras gällande, att ifrågavarande regel hade en vidare innebörd, kunde kollegium icke biträda nyssnämnda ståndpunkt. Med hänsyn till de speciella intressen som gjorde sig gällande i dessa sammanhang, vore dessutom en viss generositet vid ersättningarnas bestämmande motiverad. *Riksförbundet Landsbygdens folk* uttalar, att ersättningstagarens vilja att yrka ersättning i kraft skulle motarbetas, om den del av ersättningen, varå förhöjning skulle utgå, i första hand skulle evalveras i kraft. Eftersom krafter-sättningsinstitutet avsåges bli genomfört bl. a. för att öka möjligheten för folk att bo kvar inom de av vattenkraftutbyggnaderna svårast drabbade områdena, måste bestämmelserna utformas så att denna avsikt verkligen kunde uppnås.

B. Ersättning i mark

Vattenlagssakkunnigas promemoria

I promemorian framhålles, att större vattenuppdämningar kan medföra att jordbruksfastigheter berövas en väsentlig del av sin areal och att därigenom kan beträffande fastighetsindelningen och brukningsförhållandena i orten uppstå missförhållanden, vilka allvarligt försämrar befolkningens utkomstmöjligheter. Enligt de sakkunnigas mening kunde effektiv rättelse ernås endast genom att tillhandahålla ersättningsjord i slället för den förlorade arealen. Man kunde dock icke räkna med att det regelmässigt fanns

praktisk möjlighet att anskaffa annan mark till de av en uppdämning berörda fastigheterna. För att en ändamålsenlig fastighetsbildning och rationella brukningsförhållanden skall kunna bevaras efter uppdämningen borde ersättningsjorden förvärvas från närliggande fastigheter. Dessa var dock i regel ej så beskaffade, att de utan allvarligt intrång kunde avvara större eller mindre jordområden. Stundom kunde emellertid kompletteringsjord till skadade inägor erhållas i form av odlingsmark som sattes i stånd genom uppodling.

Enligt de sakkunnigas mening hade beaktansvärda ansträngningar gjorts att, så gott de tillgängliga resurserna medgivit det, på frivillighetens väg avhjälpa missförhållandena där de varit mest framträdande. Det syntes dock tydligt att särskilda åtgärder var av nöden om det skulle bli möjligt att nå ett gott resultat. Därvid låg nära till hands att söka anknytning till den verksamhet som bedrevs för rationalisering av det svenska jordbruket.

De sakkunniga redogör härefter för lantbruksnämnderna och deras verksamhet, bestämmelserna om kronans förköpsrätt vid försäljning av jordbruksfastighet och möjligheterna att genom expropriation förvärva mark för stärkande av ofullständigt jordbruk.

Härefter anför de sakkunniga.

Vid sitt arbete på att få till stånd en förstärkning av mindre bärkraftiga jordbruksenheter måste ju lantbruksnämnden även få sin uppmärksamhet riktad på fastigheter, som förlorat större eller mindre del av sin areal genom överdämningar i samband med vattenkraft- och vattenregleringsföretag. Man kunde kanske nöja sig härmed och sålunda bibehålla den nuvarande ordningen, enligt vilken ersättning för markskador utgår i penningar med undantag för de fall, då frivillig överenskommelse träffas mellan parterna om annan ersättningsform, samt överlåta åt lantbruksnämnden att med begagnande av sina resurser söka avhjälpa det men för jordbruksnäringen som den av uppdämningen föranledda rubbningen av brukningsförhållandena fört med sig. Det kan dock ej bestridas att olägenheter äro förbundna härmed. I den mån mera omfattande dämningsskador uppkomma brukar ersättningen i penningar kunna uppgå till ej oväsentliga belopp. Förutom gottgörelse motsvarande fulla värdet å markskadan utgår enligt 9 kap. 48 § vattenlagen förhöjning med 50 procent, vartill kan komma ett avsevärt belopp utgörande ersättning för intrång å återstoden av fastigheten. Erfarenheten har visat att i samband med planeringen av större företag tendenser kunna uppkomma till spekulation med hänsyn till väntade stora penningersättningar. När ersättningsbeloppen utbetalats avflyttar ej sällan ersättningstagaren från orten. Det synes angeläget att dylika tendenser motverkas, och ett medel vore otvivelaktigt att frågan om fastighetsbildningens ordnande efter genomförandet av företaget upptoges till behandling redan i samband med handläggningen vid vattendomstolen och att dämningsskadorna därvid i största möjliga utsträckning direkt gottgjordes genom tillhandahållande av ersättningsjord.

I promemorian upptages härefter till övervägande vissa spörsmål som uppkommer vid ett genomförande av en lagstiftning i förevarande ämne.

Till en början uppkommer frågan huruvida vattendomstolen bör få möjlighet att oberoende av ersättningstagarens samtycke före-

skriva att ersättning skall tillhandahållas i form av mark. Härom uttalar de sakkunniga.

Säkerligen finns på många håll hos den jordbrukande befolkningen inom de bygder, som drabbas av de stora vattenuppdämningarna, ett starkt intresse att få skadorna reglerade genom tillskottsjord. Det är likväl tvivelaktigt, om en oinskränkt valrätt för fastighetsägaren alltid skulle komma att utnyttjas så att fastighetens och jordbruksnäringens intressen gagnas. Den lockelse som penningersättning utövar kan måhända i vissa fall bli så stark, att fastighetens bästa på längre sikt får stå tillbaka. Såsom nyss nämndes har det också visat sig, att spekulationstendenser kunna uppkomma i samband med väntade större penningersättningar. Det är icke tillfredsställande, om tillfälliga personliga önskemål på detta sätt få inflytande på fastighetsbildningen. Därför torde icke böra helt överlätas åt ersättningstagaren att själv bestämma huruvida penningersättningen skall utbytas mot ersättning i mark. Självfallet skall dock hänsyn tagas till berättigade önskemål från hans sida. Till skydd för hans intressen bör stadgas, att ersättningens bestämmande i mark skall kunna ske utan att någon olägenhet av betydelse tillskyndas honom (jfr 9 kap. 13 § vattenlagen).

Ett annat spörsmål är huruvida förhöjning enligt 9 kap. 48 § vattenlagen skall utgå även då ersättningen bestämmes i mark. De sakkunniga anser dock att en gottgörelse genom tillhandahållande av ett fullgott realvärde i form av mark på längre sikt blir så fördelaktig för ersättningstagaren i jämförelse med penningersättning, att någon förhöjning icke torde böra komma i fråga.

Beträffande frågan om på vilka vägar tillskottsjord skall kunna lämnas anvisar de sakkunniga tre utvägar. Ersättningsgivaren skall vara skyldig att för ändamålet avstå sådan mark som han med anledning av företaget nödgas inlösa. Vidare hänvisas till lantbruksnämndens möjligheter att anvisa mark som nämnden förvärvat antingen tvångsvis genom förköp eller expropriation eller frivilligt enligt avtal. Slutligen kan ersättningsgivaren eljest förfoga över mark som är lämplig för nu ifrågasvarande ändamål.

Såsom villkor för att ålägga ersättningsgivaren att utgiva ersättning i mark bör enligt de sakkunniga även uppställas att detta ej blir oskäligt betungande för ersättningsgivaren, t. ex. därför att det pris lantbruksnämnden betingar sig för mark som ställes till förfogande är oskäligt högt.

Vidare bör gälla att ersättningen får bestämmas att utgå i mark endast i den mån det prövas nödigt för att förebygga men av någon betydelse för jordbruksnäringen eller skogsbruket, varvid även skall beaktas men som drabbar enbart en fastighet.

Sådana skador som uppstår genom vattenuppdämning drabbar i de allra flesta fall del av fastighet. Undantagsvis inträffar dock att en hel

registerfastighet blir överdämd eller försumpad. Det kan även förekomma att fastighet skadas i sådan grad att blott obetydliga eller mindre värdefulla ägor återstår och att med hänsyn därtill förutsättningar saknas för att genom tillskjutande av annan jord ånyo sätta fastigheten i stånd.

I frågan huruvida ersättning i mark skall kunna utgå endast i fall då del av fastighet skadas eller även i fall då en hel fastighet blir överdämd, uttalar de sakkunniga.

Det föreligger icke något principiellt hinder mot att låta ersättningen i sådana fall, då fråga är om ersättning för hel fastighet, utgå i den formen att fastighetsägaren erhåller en annan registerfastighet i utbyte. Emellertid synes det vara att föredraga, att parterna få träffa frivillig överenskommelse om sådan ersättning. Det är naturligtvis i regel ej möjlighet att tillhandahålla ersättningstagaren en intilliggande fastighet, och det är ej tilltalande att tvinga honom att såsom ersättning mottaga en fastighet, som kanske har sina ägor i en helt annan del av trakten. Befogenheten för vattendomstolen att lämna föreskrift om ersättnings utgående i form av mark bör därför inskränkas på så sätt, att det skall gälla ersättning för en del av en fastighet, som icke i sin helhet skall avstås, eller för skada å sådan fastighet. Om fastighetens ägare yrkar att hela fastigheten skall lösas men domstolen finner att fastigheten kan kompletteras med tillskottsjord, bör inlösningsyrkandet avslås.

Den mark som ersättningstagaren erhåller i ersättning kan endast i undantagsfall antagas vara av exakt samma beskaffenhet som den mark han förlorat. Fråga uppkommer då hur en jämförelse mellan förlorad mark och vederlagsmark skall ske. Härom anföres i promemorian följande.

Vid fastställande av ersättning i mark skall naturligtvis eftersträvas att ersättningsjorden blir likartad med den mark som genom uppdamningen går förlorad. Fastigheten skall såvitt möjligt sättas i samma skick som före uppdamningen. Går det ej att uppbringa helt likvärdig ersättningsjord, får arealen bestämmas med hänsyn till beskaffenheten efter gradering; över huvud taget skall tillses att den mark som tillhandahålles till fulla motsvarar värdet av vad som går förlorat genom uppdamningen. Frågan vilka skiljaktigheter i fråga om beskaffenheten som må tillåtas får prövas med hänsyn till den skadade fastighetens storlek och förhållandena i övrigt. Om det ur jordpolitisk synpunkt är lämpligt, kan t. ex. inägojord ersättas med skogsmark. Det bör även vara möjligt att låta ersättningen utgå delvis i mark och delvis i penningar. Domstolen skall också meddela föreskrifter angående det skick i vilket sökanden skall tillhandahålla marken. Består kompletteringsjorden av odlingsmark, kunna omfattande arbeten vara behövliga. I vissa fall kan det måhända vara ändamålsenligt — bl. a. med hänsyn till risken för tvistigheter mellan parterna angående arbetets utförande — att uppodlingsarbetet anförtros åt ersättningstagaren mot särskild odlingsersättning. Denna utväg torde dock, med hänsyn till den innebörd som enligt vad förut anförts bör givas åt vattendomstolens befogenhet att föreskriva ersättnings tillhandahållande i mark, vanligtvis kunna tillgripas blott med ersättningstagarens medgivande. Några särskilda bestämmelser angående odling och odlingsersättningar i samband med tillhandahållande av ersättning i form av mark torde ej behöva upptagas i lagtexten.

I detta sammanhang må anmärkas att mark som lämpar sig för nyodling ibland torde kunna tillhandahållas av ersättningstagaren själv. Det kan då

vara ändmålsenligt att ersättningsgivaren åläggas att ombesörja uppodling av sådan mark. Härför erfordras ej lagändring, då redan gällande lag torde giva stöd för ett dylikt förfaringsätt. Även i det fall som nu nämnts kan det dock understundom vara att föredraga att markägaren själv får ombesörja arbetet mot ersättning.

I fråga om förfarandet vid tillhandahållande av ersättning i mark bör enligt de sakkunniga i princip tillämpas den ordningen att marken genom sökandens försorg överlåtes till ersättningstagaren varjämte vidtages sådan ändring i fastighetsindelningen att markområdet i fråga avskiljes från den fastighet vari det ingår och sammanlägges med ersättningstagarens fastighet. Då vattendomstolen vid prövning av viss ersättningsfråga finner ersättningen böra utgå i mark bör domstolen sålunda, såsom villkor för rätten att utföra den åtgärd, varom fråga är, förordna, att sökanden skall till ersättningstagaren överlåta visst markområde, som finnes lämpat att sammanläggas med ersättningstagarens fastighet.

Med fastighetsindelningen sammanhänger emellertid ett stort antal frågor av delvis mycket vidlyftig beskaffenhet. Här kan nämnas frågan om tillåtligheten av avstyckning med hänsyn till reglerna i 19 kap. jorddelningslagen och frågan om lämpligheten av sammanläggning med hänsyn till stadgandena i sammanläggningslagen och jorddelningslagen. Nyssnämnda frågor angår jordpolitiken. Andra frågor är sådana som anknyter till de i sammanläggningslagen uppställda villkoren för sammanläggning med avseende å lagfarts- och inteckningsförhållanden.

De sakkunniga har beaktat de problem som uppkommer i anslutning till nyssnämnda frågor och frågor som sammanhänger därmed.

För att icke domstolsbehandlingen skall behöva bli alltför långvarig har i promemorian föreslagits, att före ingivandet av ansökning till vattendomstol skall verkställas utredning om vilka möjligheter som föreligger att reglera dämningsskador genom överlåtelse av mark. Sökanden borde äga valfrihet mellan att verkställa utredningen genom egna sakkunniga och att påkalla särskild förrättning av tjänstelantmätare. Vidare borde lantbruksnämnden redan på ett tidigt stadium få del av ansökning och verkställd utredning.

Yttranden över vattenlagssakkunnigas promemoria

Vad beträffar *h u v u d g r u n d e r n a* i de sakkunnigas förslag tillstyrkes i flertalet av remissyttrandena en lagstiftning i huvudsaklig överensstämmelse med förslaget.

I några yttranden intages en avvisande hållning på grundval av den uppfattningen, att frågor om markkompensation i vattenmål icke bör behandlas såsom ersättningsfrågor i målet utan handläggas i nära anslutning till det allmänna arbetet på jordbrukets rationalisering. Denna ståndpunkt kommer till uttryck hos *kammarkollegiet*, *lantbruksstyrelsen* och *fastighetsbildnings-sakkunniga* samt *överbantmätaren* och *lantbruksnämnden i Värmlands län*.

Kammarkollegiet anför i huvudsak följande.

Det är ingalunda en given utgångspunkt, att fastighetsbeståndet i den dämningsskadade bygden före uppdämningen varit lämpligt ur fastighetsbildningssynpunkt och att arbetet med den yttre rationaliseringen följaktligen kan begränsas till att förse de dämningsskadade fastigheterna med tillskottsjord. Det finns många rationaliseringsuppgifter som icke har samband med vattenmålet och som givetvis faller utanför vattendomstolens behörighet. Önskvärt är, att alla rationaliseringsuppgifter med sin administrativa karaktär helt koncentreras hos lantbruksnämnderna, medan vattendomstolarna befrias från detta arbete. Ur ersättningsstagarnas synpunkt kommer de sakkunnigas förslag att verka synnerligen ojämnt. Det fåtal ersättningstagare, för vilka ersättning i jord kan bestämmas, kommer knappast att känna sig gynnade, helst om de går miste om 50-procentsförhöjningen. För ersättningstagarna inbördes måste det leda till det mest rättvisa resultatet, om frågan om marköverlåtelse i samband med vattenbyggnadsföretag helt skiljes från vattenmålen. Ett genomförande av de sakkunnigas förslag kommer att medföra påtagliga fördelar för ersättningsgivaren. Arbetet bör därför i stället inriktas på en effektivisering av jordbruksrationaliseringen i den av överdämningen berörda bygden i lantbruksnämndens regi. Kollegiet anger vissa riktlinjer för en dylik effektivisering. Bl. a. borde kronans mark i ökad omfattning ställas till lantbruksnämndens förfogande.

Lantbruksstyrelsen understryker, att de begränsade möjligheterna att ge bygden ersättning för produktionsfaktorer med nya av samma art gör det än mer angeläget att man utnyttjar de resurser, som står till buds till att skapa gynnsamma förutsättningar för bygdens näringsliv. Vidare anföres, att vad markfrågorna beträffar gäller det att genom omreglering av fastighetsindelningen få till stånd jordbruk med lämplig sammansättning och försedda med tillfredsställande fasta anläggningar. Problemet är sålunda inte i första rummet en ersättningsfråga utan en fråga om rationalisering av jordbruket i sådana bygder, som lider skada genom uppdämning. De åtgärder beträffande fastighetsbeståndet som påkallas av dämningsskador bör i princip ha samma inriktning som fastighetsreglering i andra fall. Det utmärkande för situationen är icke att en helt ny eller avsevärt särpräglad problemställning uppkommit utan att ett läge inträffat, som gör snabba och effektiva ingrepp för verklig strukturförbättring särskilt motiverade. Just i de landsdelar, där vattenregleringar företrädesvis kommer i fråga, är det ofta så, att en vattenreglering endast aktualiserar en rationalisering av jord- och skogsbruket, som ur allmän jordpolitisk synpunkt varit behövlig och önskvärd, samt samtidigt skärper situationen genom att till de befintliga bristerna kommer dämningsskadorna. Men även med beaktande av att skadelidande fastigheters behov i många fall kan framstå såsom särskilt trängande, kan intresset av att förstärka andra fastigheter med äldre markanspråk framstå såsom mera kvalificerat. Det är visserligen tänkbart, att möjlighet finns att i det praktiska arbetet förena de olika synpunkterna och

att ett förfarande enligt riktlinjerna i de sakkunnigas förslag sålunda kan ge ökade möjligheter att lösa de aktuella problemen utan att försvåra den i övrigt erforderliga rationaliseringen. Med den utformning förslaget erhållit är detta dock ej troligt. Förslaget bereder icke i nämnvärd grad några nya möjligheter att anskaffa mark såsom tillskottsjord. Lantbruksnämndernas möjligheter att anskaffa mark i regleringsbygderna är begränsade, och de restfastigheter som sökandena får inlösa är oftast av föga värde. Det är ovisst om den föreslagna skyldigheten för fastighetsägare att taga emot mark såsom ersättning kommer att få någon praktisk betydelse, och det är principiellt betänkligt att, utöver vad som är stadgat i jorddelningslagen rörande laga skifte och ägoutbyte, nu lagfästa tvång att taga emot mark. Det föreslagna förfarandet innebär att rationaliseringsfrågan för skadade fastigheter behandlas inom ramen för detta förfarande endast såvitt angår den mark, som disponeras för skadeersättning, medan vidare sanering är en uppgift för lantbruksnämnden. De olika åtgärderna är dock ur lämplighets-synpunkt helt beroende av varandra. Om förhållandet mellan ersättnings-givaren och bygdens befolkning är spänt, torde det föreslagna arbetssättet ej heller ur psykologisk synpunkt vara lämpligt. Styrelsen riktar även vissa andra anmärkningar mot detaljer i förslaget och anför såsom sammanfattning, att det föreslagna förfarandet icke torde innebära någon nämnvärd utökning av de praktiska möjligheterna att tillgodose de jordbehövandes intressen men synes vara behäftat med tämligen stora olägenheter. Emellertid anser styrelsen särskilda åtgärder böra vidtagas för att övervinna svårigheterna i dämningsskadade bygder. Lantbruksnämnden bör kopplas in på ett tidigt stadium och, om den finner anledning därtill, medverka genom en individualplanering. Ersättningsgivaren bör därvid ställa till förfogande ej blott inlösta områden utan även annan mark som han förvärvat. Med hänsyn till bygdens anspråk på kompensation för allmänna skadeverkningar är det motiverat med tvingande bestämmelser av innehåll att sökanden tillhörig mark skall kunna disponeras för sanering av fastighetsbeståndet i den dämningsskadade bygden. Yrkande härom bör kunna framställas av lantbruksnämnden och eventuellt av representant för bygden eller av enskilda intressenter, och yrkandet bör prövas av vattendomstolen. För det fortsatta förfarandet kan olika vägar tänkas. Den av de sakkunniga anvisade utvägen — beslut av domstol i anslutning till avgörandet i vattenmålet — kan möjligen efter överarbetning visa sig lämplig, men även andra lösningar är tänkbara. Enligt lantbruksstyrelsens mening borde förnyad utredning av frågan verkställas.

Fastighetsbildningsakkunniga anför i huvudsak samma synpunkter som lantbruksstyrelsen och anser sålunda att ett genomförande av förslaget icke skulle väsentligen öka möjligheterna att råda bot på de skadeverkningar, varom här är fråga, och att i övrigt praktiska och principiella invändningar kan riktas mot förslaget. I likhet med kammarkollegiet och lantbrukssty-

relsen rekommenderar fastighetsbildningssakkunniga emellertid, att åtgärder vidtages för att effektivisera rationaliseringsarbetet i dämningsskadade bygder.

Överlantmätaren i Värmlands län framhåller, med instämmande av *lantbruksnämnden i samma län*, att olägenheter i fastighetsbildningsavseende av samma slag som vid vattenuppdämning kan uppkomma i varje sammanhang, där för jordbruksnäringen värdefull mark av en eller annan anledning tvångsvis tages i anspråk för annat ändamål än jordbruk, främst kanske i samband med framdragande av nya allmänna vägar och av nya högspänningsledningar genom skogsmark.

I några yttranden påpekas, att ett genomförande av vattenlagssakkunnigas förslag skulle medföra ökad arbetsbelastning för såväl vattendomstolarna och andra myndigheter som sökandeparterna. Förslaget avstyrkes dock icke av denna anledning.

Vad beträffar den närmare utformningen av en lagstiftning enligt de av de sakkunniga föreslagna grunderna må först nämnas att i några remissyttranden upptagits spørsmålet om vilka skadeobjekt som bör kunna ersättas med mark. Denna fråga upptages av bl. a. *vattenöverdomstolen*, som anser att de sakkunnigas förslag i detta avseende fått alltför begränsad räckvidd. Enligt förslaget skulle endast skada eller intrång å mark ersättas mer mark. *Vattenöverdomstolen* anser, att en sådan gränsdragning medför en alltför bunden tillämpning. Även *vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol*, *advokatsamfundets styrelse* och *Riksförbundet Landsbygdens folk* förordar regler som möjliggör att skada å fiske kompenseras med mark.

En viktig fråga är den huruvida ersättning i mark bör kunna bestämmas oberoende av yrkande eller samtycke från ersättningsstagarens sida. De flesta remissinstanserna förordar — i likhet med de sakkunniga — att möjlighet skall finnas att mot ersättningsstagarnas vilja utdöma ersättning i mark. *Vattenöverdomstolen* önskar dock en uppmjukning av förslaget och betonar därvid att allmänna jordbrukspolitiska synpunkter syntes ha blivit alltför framskjutna under det att hänsynen till den enskilde skadelidandes intressen fått träda i bakgrunden. Liknande synpunkter framföres av två vattenrättsdomare.

En ändring av de sakkunnigas förslag i sådan riktning att ersättning i mark må utdömas allenast på yrkande av ersättningsstagaren eller med hans samtycke påyrkas av *kammarkollegiet*, *lantbruksstyrelsen*, *fastighetsbildningssakkunniga* och *överlantmätaren i Värmlands län* i överensstämmelse med dessa remissmyndigheters förut redovisade allmänna inställning till förslaget. Samma yrkande framställes vidare av *vattenrättsdomarna i Österbygdens* och *Söderbygdens vattendomstolar*, några *vattenrätts-*

ingenjörer, lantbruksnämnden i Värmlands län, advokatsamfundets styrelse och Riksförbundet Landsbygdens folk, varvid i allmänhet åberopas att en tvångsregel på denna punkt skulle innebära ett alltför hårt ingrepp i den personliga friheten. *Vattenrättsdomarna i Österbygdens och Söderbygdens vattendomstolar* uppehåller sig särskilt vid frågan, huruvida det kan anses angeläget att motverka, att ersättningstagare avflyttar från orten sedan ersättningsbeloppet utbetalats. De förklarar sig icke kunna dela de sakkunnigas åsikt i denna fråga. Om en jordbrukare i en av ett regleringsföretag berörd bygd önskar flytta till annan ort, där han tror sig lättare kunna vinna sin utkomst, och med hjälp av det honom tillkommande ersättningsbeloppet ser sig i stånd att förverkliga denna sin önskan, bör han vara berättigad därtill. Genom avflyttningen förlorar hans hembygd vanligen intet annat realvärde än hans arbetskraft, och över denna synes han själv böra äga bestämma. Med hänsyn till de i allmänhet begränsade möjligheterna att genom nyodling skapa ny inägojord torde ofta vissa brukares avflyttning vara den enda möjligheten att giva de kvarstannande rationellare brukningsenheter. *Riksförbundet Landsbygdens folk* framhåller, att de spekulationstendenser som i vissa fall kunnat konstateras ofta haft sin grund i sökandens medverkan. Sålunda hade det förekommit att sökanden före vattendomstolsbehandlingen inlöst vissa fastigheter för att därigenom underlätta handläggningen vid vattendomstolen. Ej sällan hade härvid överpriser utgått. Dylika spekulationstendenser kunde ej bemästras genom att ersättningstagare tvingades mottaga ersättning i mark.

Frågan om markersättning bör utgå med förhöjning enligt 9 kap. 48 § vattenlagen har vid remissbehandlingen föranlett en ganska livlig diskussion. Ställningstagandet för och emot de sakkunnigas förslag på denna punkt fördelar sig tämligen jämnt i remissyttrandena. I de fall där de sakkunnigas ståndpunkt vunnit anslutning ges understundom uttryck för viss tvekan; bl. a. påpekas att förhöjningsregelns utslutande otvivelaktigt kommer att verka så, att markägarna blir mindre intresserade av ersättning i mark. *Lantbruksnämnden i Värmlands län* tar bestämd ståndpunkt mot förhöjningsregeln och anser att det bör övervägas, om icke regeln helt borde utgå ur vattenlagen.

Till förmån för att förhöjningsregeln bör tillämpas även vid ersättning i form av mark uttalar sig *vattenrättsdomarna i Norrbygdens och Mellanbygdens vattendomstolar*, ett par *vattenrättsingenjörer*, *kammarkollegiet*, *flera lantbruksnämnder*, *överlantmätaren i Västernorrlands län*, *länsstyrelserna i Jämtlands och Västerbottens län*, *advokatsamfundets styrelse*, *Riksförbundet Landsbygdens folk* och *Sveriges lantbruksförbund*. Flertalet av dessa remissinstanser grundar sitt ståndpunktstagande på att förhöjningsregeln i 9 kap. 48 § vattenlagen måste anses vila även på andra grunder än hänsynen till eventuell inskränkning i möjligheten till den skadade egendomens utveckling till ökad produktivitet. *Vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol* uppehåller sig särskilt vid denna fråga. Efter en när-

mare redogörelse för det nuvarande tillämplighetsområdet för förhöjningsregeln anför han följande.

När man — — — skall taga ställning till huruvida förhöjningsregeln bör tillämpas vid ersättning i realvärden, saknar man över huvud taget anledning att fasthålla vid principen, att förhöjning endast skulle utgå vid inskränkning i möjlighet till framtida produktivitet. Att penningersättningar i fråga om vissa skador utgå med förhöjning ter sig ur många synpunkter riktigt. Förhöjningsregeln kan uppfattas som ett uttryck för lagstiftarens särskilda omsorg om att skador, som rubba underlaget för jordbruksbefolkningens försörjning i sin hembygd, skola bli föremål för en kompensering med så stor marginal, att risk för ogynnsamma verkningar av skadorna och för felbedömning är utesluten. Erfarenheten visar, att en sådan särskild omsorg ingalunda varit överflödig. Det har gång efter annan visat sig, att tidigare använda ersättningsberäkningar vid markskador icke varit fullt tillfredsställande, och det är i själva verket icke säkert, att man ännu har hunnit så långt, att fullt oantastliga beräkningsgrunder blivit uppnådda. Det är först jämförelsevis sent, som den betydelsefulla frågan om ersättning för särskilt intrång utöver den ersättning, som direkt hänföres till den skadade arealens storlek och beskaffenhet, uppmärksammas.

I flera av de yttranden, i vilka påyrkas förhöjning vid ersättning i mark, understrykes därjämte, att enligt de sakkunnigas förslag den som får realersättning utan förhöjning blir missgynnad i förhållande till den som får penningersättning, något som ter sig stötande, särskilt mot bakgrunden av att enligt förslaget ersättningstagaren kan åläggas mottaga markersättning mot sin vilja. Det betonas också, att om man inför en bestämmelse om 50 procents förhöjning i de fall, då ersättning lämnas i form av mark, kommer detta med stor säkerhet att stimulera intresset för den nya ersättningsformen i sådan grad, att tvångsförfarande gentemot ersättningstagaren blott i undantagsfall behöver tillgripas.

Vad beträffar frågan på vilka vägar tillskotts jord skall kunna anskaffas har erinringar mot de sakkunnigas förslag framförts i olika avseenden.

Vattenrättsdomaren i Västerbygdens vattendomstol anser att man icke i vattenmålet bör draga in frågor om rationalisering av fastighetsindelningen, i den mån den berör annan än ersättningsgivaren och ersättningstagaren. Ersättningsmarken bör därför begränsas att avse allenast mark, som ersättningsgivaren har att lösa i målet eller som eljest kan ställas till förfogande av denne, t. ex. av egen fastighet eller genom avtal med ägare av annan fastighet. Saknar ersättningsgivaren möjlighet att ställa mark till förfogande, bör frågan om ersättning i mark förfalla i vattenmålet.

I övrigt går de anmärkningar mot förslaget, som framställes på denna punkt, ut på att förslaget ger alltför begränsade möjligheter att anskaffa ersättningsjord. I likhet med vad *lantbruksstyrelsen* och *fastighetsbildnings-sakkunniga* i sina förut återgivna uttalanden över förslaget anført påpekas på flera håll, att lantbruksnämnderna har små möjligheter att förvärva mark i regleringsbygderna.

Den utväg för ökning av möjligheterna att anskaffa ersättningsjord, som i allmänhet anvisas, är att vattendomstolen bör givas befogenhet att ålägga ersättningsgivaren att avstå mark för ändamålet. Förslag härom framföres av *vattenöverdomstolen, vattenrättsdomarna i Norrbygdens, Mellanbygdens, Österbygdens och Söderbygdens vattendomstolar, flera lantbruksnämnder och överlantmätare, lantmäteristyrelsen, länsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län, advokatsamfundets styrelse, Riksförbundet Landsbygdens folk och Sveriges lantbruksförbund*. I den mån detta förslag närmare motiveras och utvecklas återkommer genomgående den synpunkten, att det är naturligt att den som i stor omfattning förstör realvärden ålägges att bota skadan genom tillhandahållande av realvärden som han själv har tillgång till. På flera håll understrykes att anledning ej finns att undantaga kronan från dylik skyldighet. *Nyssnämnda fyra vattenrättsdomare jämte överlantmätaren och lantbruksnämnden i Jämtlands län* framhåller särskilt, att skyldigheten bör, där flera sökande finnes, åvila vilken som helst av sökandena och, därest sökandena i och för förslaget bildat ett särskilt rättssubjekt, någon av intressenterna i detta subjekt. *Vattenrättsdomaren i Mellanbygdens vattendomstol* anför därjämte, att en följd av ett sådant stadgande möjligen kan tänkas bli, att vid exempelvis ett vattenregleringsföretag ansökan till en början endast göres av strömfallsägare, som saknar ersättningsjord, under det att övriga strömfallsägare ansluter sig till företaget först sedan ersättningsfrågorna blivit avgjorda genom vattendomstolens dom. En sådan utveckling torde emellertid knappast behöva befaras. Skulle tendenser i nämnda riktning visa sig uppkomma, kan detta motverkas genom att lantbruksnämnden får vidgade expropriationsmöjligheter.

I den mån ersättningsgivaren själv icke kan tillhandahålla lämplig ersättningsjord bör, enligt *vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol*, expropriation få tillgripas såväl mot staten som mot bolag och de andra rättssubjekt som lantbruksnämnd enligt 110 § expropriationslagen kan rikta anspråk mot. Sakägarens möjligheter att få realkompensation borde härvid icke vara beroende av lantbruksnämnden. Initiativ till expropriation borde sålunda kunna tagas, förutom av lantbruksnämnderna och sökandena, av den enskilde sakägaren och av vattendomstolen.

Lantbruksnämnden i Västernorrlands län framför det förslaget, att vattendomstolen bör ges befogenhet att med markägarens samtycke döma till inlösen av även en lindrigt skadad fastighet, därest fastigheten är av avsevärd betydelse för att lösa markersättningsfrågan för angränsande skadade fastigheter.

I anslutning till den av de sakkunniga föreslagna regeln, att ersättning i mark må utgå, i den mån det prövas nödigt för att förebygga men av någon betydelse för jordbruksnäringen eller skogsbruket framhåller *Sveriges skogsägareförbund*, att de sakkunniga i motiven icke berört spörsmålet om ersättning i mark för skada, som genom dämning vållas rena skogsbruksfastigheter, vilka i mycket be-

tydande omfattning kan finnas inom de av regleringsföretag berörda områdena. Denna fråga utvecklas utförligt i förbundets yttrande.

Gentemot de sakkunnigas förslag, att ersättning i mark må bestämmas endast i fråga om del av fastighet anmärker *vattenöverdomstolen* och *vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol*, att anledning saknas att utesluta det fall att hel fastighet uppdämnes; dock att det ej torde böra ifrågakomma att i dylikt fall utdöma ersättning i mark mot ersättningstagarens vilja. Samma uppfattning deklarerar *lantbruksnämnden i Jämtlands län*, *lantmäteristyrelsen* och *några överlantmätare, advokatsamfundets styrelse* samt *Riksförbundet Landsbygdens folk*. I samband härmed må nämnas, att i flera yttranden, bl. a. det av *fastighetsbildningssakkunniga* avgivna, uttalas att reglerna i förevarande ämne bör anknytas till brukningsenhet, ej till registerfastighet.

Vad beträffar frågan om beskaffenheten av den ersättningsjord som skall tillhandahållas betonar *länsstyrelserna i Jämtlands och Västerbottens län* samt *Riksförbundet Landsbygdens folk* betydelsen av att inägojord, som genom uppdämning går förlorad, i förekommande fall kan ersättas med skogsmark. *Sveriges skogsägareförbund* betonar angelägenheten av att förefintliga väl arronderade skogsbruk ej splittras. Fastighetsregleringen bör om möjligt icke leda till en parcellering av goda skogsbruk. Det bör tillses, att förlorad mark i första hand ersättes med mark av samma slag.

I flera yttranden betonas, att den skadelidande ej alltid blir gottgjord med att han erhåller likvärdig jord, utan att särskild ersättning kan behöva fastställas för omställningssvårigheter, försvårad brukning och dylikt.

Lantmäteristyrelsen kommer i sitt yttrande in på frågan huruvida ersättningstagaren kan åläggas att såsom ersättning mottaga mark, som till värdet överstiger vad han rätteligen skall ha, mot skyldighet att gälda gottgörrelse för överskottet.

Styrelsen framhåller att det synes ligga i sakens natur att skador å till marken hörande anläggningar, såsom byggnader, vägar, diken, stängsel o. s. v., bör ersättas med däremot svarande realprestationer, d. v. s. uppförande av nya anläggningar i den mån sådana erfordras för driften, eller eljest i pengar. Vid utdömande av ersättning i mark bör enligt styrelsens mening eftersträvas att bibehålla den skadade fastigheten vid oförändrade produktionsbetingelser. Men denna målsättning torde ibland bli svår att upprätthålla. Om exempelvis en fastighet på grund av vattenreglering tvingas avstå ett hårt avverkat skogsmarksområde, kan ersättningen härför knappast utgöras av ett ur avkastningssynpunkt likvärdigt skogsområde, som är beväxet med värdefull ståndskog. I så fall skulle nämligen ersättningstagaren bli skyldig att utgiva en ståndskogslikvid till ersättningsgivare. Hänsynen till den skadelidande torde kräva, att denne icke tvångsvis ålägges att mottaga ersättning i mark i sådan utsträckning, att han därigenom blir skyldig

att utgiva ersättning i pengar till ersättningsgivaren. Liknande synpunkter framföres av *lantbruksnämnden* och *överlantmätaren i Norrbottens län*, vilka även påpekar, att berörda olägenheter i viss mån kan undvikas, om regeln om 50 procent förhöjning tillämpas vid ersättning i mark.

I fråga om förfarandet vid bestämmande av ersättning i mark har inledningsvis omnämnts, att några remissinstanser motsätter sig att vattendomstolen över huvud taget skall befatta sig med dessa spörsmål. I övrigt kommer delade meningar till uttryck beräffande omfattningen av de befogenheter, som bör ges åt vattendomstol i förevarande avseende.

I flertalet remissyttranden uttalas anslutning till de sakkunnigas förslag, att vattendomstolen skall ha att fastställa ersättning i form av mark utan att avgörandet blir bindande för de fastighetsbildande myndigheterna. *Vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol*, *advokatsamfundets styrelse* och *Riksförbundet Landbygdens folk* anser emellertid, att vattendomstolen även bör beredas möjlighet att meddela bindande beslut i fastighetsbildningsfrågan.

Andra remissinstanser, däribland *länsstyrelsen i Gävleborgs län*, *lantbruksnämnden i samma län* och *Svenska vattenkraftföreningen* samt *vattenrättsdomarna i Österbygdens* och *Söderbygdens vattendomstolar*, kritiserar på denna punkt det förslag som avgivits av de sakkunnigas majoritet. Sistnämnda två vattenrättsdomare anser att de jordpolitiska bedömanden som skall ligga till grund för prövningen av uppkommande fastighetsbildningsfrågor icke är av den natur, att de bör företagas av vattendomstolen utan att de lämpligen bör handläggas av det specialorgan som tillskapats därför. Det av majoriteten föreslagna förfarandet skulle enligt deras mening med nödvändighet föranleda ett betydande och mycket ovälkommet dröjsmål med vattenmålens slutliga avgörande. Den av sakkunnigmajoriteten föreslagna ordningen bör därför enligt dessa båda vattenrättsdomares åsikt tillämpas endast i de fall, då ersättningsgivare och ersättningstagare är ense om att ersättning skulle utgå i mark och åtminstone i huvudsak även är överens om vilken ersättningsmark som skall komma i fråga. I övriga ur fastighetsbildningssynpunkt mera komplicerade fall bör den av en reservant inom de sakkunniga föreslagna ordningen gälla, d. v. s. domstolen bör endast fastställa penningersättningen, varefter vidare åtgärder bör ankomma å lantbruksnämnden.

Även i fråga om tillvägagångsättet vid utredning av frågor rörande ersättning av mark framkommer förslag som mer eller mindre avviker från den av de sakkunniga föreslagna ordningen. Till det av en reservant inom de sakkunniga avgivna förslaget att den förberedande utredningen alltid skall handhavas av tjänstelanmätare, ansluter sig *lantbruksstyrelsen*, *lantmåteristyrelsen*, *flera lantbruksnämnder* och *överlantmätare*, *länsstyrelsen i Kopparbergs län* samt *fastighetsbildningssakkunniga*. *Lantmåteristyrelsen* framhåller att höga krav måste ställas på den förberedande undersökningen för att garanti skall erhållas att samordningen i praktiken skall fungera väl. Av

denna anledning och jämväl med hänsyn till nödvändigheten av fullständig objektivitet är det enligt styrelsens uppfattning nödvändigt att den förberedande undersökningen utföres av tjänstelantmätare.

Fastighetsbildningsakkunniga understryker att det här är fråga om att verkställa en individualplanering av fastighetsindelningen inom ett visst område och att utredningen kommer att utgöra det viktigaste underlaget för vattendomstolens beslut i frågan. Det synes icke böra komma i fråga att denna planering skulle få göras av sökandens egna experter. Utredningen borde utföras av lantbruksnämnd och tjänstelantmätare i samverkan.

Motsatt uppfattning uttalas av *lantbruksnämnden i Jämtlands län*, som anser att förundersökningen icke bör utföras genom tjänstelantmätare eller lantbruksnämnd. De individualplaner, som skall ligga till grund för den framtida yttre och inre rationaliseringen i de drabbade bygderna, bör enligt nämndens mening utarbetas genom sökanden och därefter, sedan ansökningshandlingarna inkommit till vattendomstolen, överlämnas till lantbruksnämnden för utlåtande till vattenrättsdomaren.

Lantmåteristyrelsen anser det innefatta en oriktig begränsning att, såsom de sakkunniga tänkt sig, erforderliga ändringar i fastighetsindelningen skall huvudsakligen genomföras genom avstyckning och sammanläggning. Det bör enligt styrelsens mening stå fastighetsbildningsmyndigheterna fritt att föreslå de institut för ändringar i fastighetsindelningen, som i varje särskilt fall enklast leder till målet. I vissa situationer torde ifrågakomma, förutom avstyckning och sammanläggning, även ägoutbyte, servitutsutbrytning, sammanföring och förrättning enligt lagen om enskilda vägar. I den mån dessa institut innesluter särskilda värderings- och likvidförfaranden bör dessa givetvis tillämpas. Liknande synpunkter anföres av *flera överlantmätare*.

Norrländska vattenkraftutredningens betänkande

Utredningen ansluter sig väsentligen till vattenlagssakkunnigas synpunkter på frågan om önskvärdheten av bestämmelser, vilka bereder ökade möjligheter till ersättning i realvärden men påpekar, att redan på frivillighetens väg beaktansvärda ansträngningar gjorts för att tillhandahålla såväl ersättningskraft som ersättningsjord. Som exempel på fall av det senare slaget nämnes Galgatmyren invid Sorsele, där vattenfallsstyrelsen låtit torr lägga och uppodla en odlingsbar myr.

I några punkter redovisar utredningen en annan uppfattning än den som kommit till uttryck i vattenlagssakkunnigas förslag. Till en början upptages frågan om förhöjning enligt 9 kap. 48 § vattenlagen skall utgå även vid ersättning i mark. Enligt vattenlagssakkunnigas mening borde någon förhöjning ej utgå i detta fall. Härom uttalar utredningen.

Om de sakkunnigas förslag förverkligades, skulle sålunda i fråga om skada på mark finnas två ersättningsformer; den skadelidande skulle enligt den ena kunna erhålla ersättning med 150 procent av skadans värde, enligt den andra med 100 procent av samma värde. Enligt utredningens åsikt kan det väntas, att den skadelidande under sådana förhållanden väljer den

ersättningsform, som lämnar den högre ersättningen, alltså penningersättning. Markersättningsformen skulle följaktligen bli mindre attraktiv och syftet därmed förhindras, om icke ersättningen förbundes med något slags tillägg. För att de båda ersättningsformerna skola vara likvärdiga, synes det höra föreskrivas, att den, som mottager ersättning i mark, skall vara berättigad att — utöver marken — erhålla så stor penningersättning, som svarar mot skillnaden mellan å ena sidan det belopp, som skulle ha utgått som markskadeersättning, därest ersättningen bestämts i penningar, samt å andra sidan värdet av den mottagna marken.

Beträffande frågan om de olika vägar på vilka tillskotts-jord skall kunna lämnas påpekar utredningen möjligheten av att företagare i vissa fall nominellt endast disponerar över obetydliga mark-områden ehuru han realiter måhända under annan firma förfogar över stora arealer. Denna eventualitet syntes enligt utredningens mening antyda, att de sakkunniga bedömt frågan ur ett för snävt perspektiv. Sålunda syntes kunna ifrågasättas huruvida icke domstol borde äga möjlighet att som villkor för ett företags genomförande uppställa, att en företagare som ersättning för särskild skada skall tillhandahålla viss mark, som han förfogar över eller enligt domstolens bedömande skäligen bör kunna komma i besittning av. Utredningen ansåg sig emellertid icke kunna framlägga något eget förslag i denna fråga, då principen kunde få återverkningar på andra områden och erforderligt material för bedömande därav ej varit tillgängligt.

Enligt vattenlagssakkunnigas förslag skall ersättning i mark kunna utgå endast i fråga om del av fastighet. Utredningen ansluter sig i denna fråga helt till den mening varåt vattenöverdomstolen givit uttryck i sitt remissyttrande över vattenlagssakkunnigas förslag (s. 32 ovan). Även den som får hela sin fastighet förstörd bör alltså, enligt utredningens åsikt, kunna få ersättning i annan fastighet.

I frågan huruvida marköverlåtelse skall kunna komma till stånd oberoende av yrkande eller samtycke från ersättnings-tagares sida anser utredningen de sakkunnigas förslag innebära att hänsynen till den enskildes intressen alltför mycket kommit i skymundan. Enligt utredningens mening bör sakägaren ha möjlighet att välja mellan ersättning i mark och ersättning i penningar.

När det gäller frågan om vilka skadeobjekt, som kan gottgöras i form av mark intog de sakkunniga den ståndpunkten att endast mark skulle kunna ersättas med mark. Härom anför utredningen.

Vattenöverdomstolen har i sitt remissyttrande hävdad att förslaget i detta avseende fått en alltför begränsad räckvidd, och utredningen ansluter sig härvidlag till domstolens ståndpunkt. Skulle ett utbyggnadsföretag medföra att skada i ett avseende för en sakägare innebure fördel i ett annat kan en-

ligt rättspraxis — med gängse uttryck — kvittning ske. Förlust t. ex. i fråga om fiske kan alltså kompenseras av vinst beträffande mark. Utredningen anser att denna möjlighet ger vägledning även i förevarande fråga. Enligt utredningens mening bör nämligen ersättning i mark kunna lämnas även vid skada å annat realvärde än mark.

Angående förfarandet vid bestämmande av ersättning i mark ansluter sig utredningen till den uppfattning varåt vattenlagssakkunnigas majoritet givit uttryck, vilket alltså innebär att lösandet av ersättningsfrågor skall i huvudsak ombesörjas av vattendomstol. En reservant bland de sakkunniga hade föreslagit att domstolen skulle liksom hittills fastställda penningersättningar men överlämna åt vederbörande lantbruksnämnd att i den omfattning, som är möjlig inom ramen för ersättningsbeloppen, och under medverkan av lantmätare m. fl. genomföra den yttre rationalisering av jordbruket i orten som påkallas av uppdragningen och som nämnden finner ändamålsenlig.

Ett led i förfarandet består av den förberedande undersökning av möjligheterna att tillhandahålla ersättningsjord som enligt de sakkunnigas förslag skall kunna utföras enligt företagarens val antingen av egna sakkunniga eller genom tjänstelantmätare. Utredningen delar även i denna fråga den mening som omfattas av de sakkunnigas majoritet. Enligt en reservation skulle denna undersökning alltid verkställas av tjänstelantmätare.

Utredningen upptar till behandling även en av de sakkunniga ej behandlad fråga som enligt utredningens mening utgör en brist i den gällande vattenlagen. Härom anför utredningen.

Vattenlagen anger ej uttryckligen, i vad mån en företagare kan förpliktas att utföra skadeförebyggande åtgärder. Enligt domstolspraxis förekomma dock sådana ålägganden t. o. m. mot sökandes bestridande. En dylik åtgärd kan föreskrivas om den dels är av sådan art, att den synes lämpligare kunna utföras av sökanden än av sakägaren, dels icke föranleder onödigt stor kostnadsökning för sökanden. Domstolarna ha vid utbildandet av denna praxis stött sig på 2 kap. 2 § vattenlagen; skyddsåtgärden har nämligen uppfattats som en del av själva utbyggnadsföretaget, och detta har ansetts böra utföras på sådant sätt, att minsta olägenhet uppstode för sakägarna.

Enligt utredningens mening borde vattenlagen kompletteras med en bestämmelse av innehåll att dylika skadeförebyggande åtgärder böra utföras av sökanden där så enligt domstolens beprövande skäligen ske kan.

Yttranden över norrländska vattenkraftutredningens betänkande

De allra flesta remissinstanserna intar en positiv ståndpunkt till utredningens förslag i vad desamma medför vidgade möjligheter till ersättning i mark. Uttalanden i denna riktning göres av bl. a. *vattenöverdomstolen, vattenrättsdomarna i Norrbygdens, Mellanbygdens, Österbygdens och Söderbygdens vattendomstolar, kammarkollegiet, lantbruksstyrelsen, länsstyrelserna i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, Norrbot-*

tens och Västerbottens läns handelskammare, Västernorrlands läns avdelning av Landskommunernas förbund, Fjällkommunernas samarbetskommitté, lappfogdarna i Norrbottens län, Arjeplogs, Arvidsjaurs och Jokkmokks kommuner, Landskommunernas förbund, Sveriges advokatsamfund, Riksförbundet Landsbygdens folk, Samfundet för hembygdsvård och Samarbetsdelegationen för de fyra nordligaste länen.

Lantmäteristyrelsen anför i ett utförligt yttrande inledningsvis några allmänna synpunkter på bl. a. frågan om skador å fastighetsindelningen. Styrelsen anför.

Tekniska företag och anläggningar beröra ofta fastighetsindelningen på sådant sätt att densamma blir olämplig, t. ex. därigenom att delar av fastigheter tagas i anspråk för nya ändamål, så att återstående delar erhålla olämplig arrondering eller fastigheterna avsevärt minskas i omfattning. Så kan ske t. ex. vid anläggning av allmänna eller enskilda vägar, järnvägar eller kanaler eller vid åtgärder enligt 2 kap. VL. Vid byggande av väg torde i allmänhet skadorna å fastighetsindelningen hänföra sig till en försämrad arrondering, men med ökade vägbredder och omfattande trafikplatser vid vägkorsningar kunna även avsevärda delar av fastigheter konsumeras för vägändamål. Vid uppdämning torde skadorna å fastighetsindelningen vanligtvis innebära en minskning i skadade fastigheters produktiva areal, men i undantagsfall torde skadorna kunna väsentligen avse en försämrad arrondering. I båda fallen kan ingripandet påverka en sådan förändring av enskilda vägar och diken, att gällande fastighetsindelning icke kan anslutas till desamma på ett ändamålsenligt sätt.

Det måste ur allmänna och enskilda synpunkter anses vara av stor vikt att mera betydande skador som anställas på fastighetsindelningen i här förevarande sammanhang ordnas upp. På längre sikt kunna sådana obotade skador i vissa fall ha förödande verkningar såväl för ägarna som för bygden. För näringslivet i bygden torde nämligen fastighetsindelningens beskaffenhet i stort vara av den största betydelse.

Vid en fortsatt utbyggnad av landets vattenkrafttillgångar är det med hänsyn till vad nu sagts av vikt icke endast att viss generositet visas vid ersättningsars utdömande på sätt vattenkraftutredningen framhållit utan att det jämväl tillses att skadorna på fastighetsindelningen botas i största möjliga utsträckning.

Detta botande torde böra ske så, att fastigheter som i mera väsentlig omfattning förlora mark (åker, äng eller skogsmark) nedanför dämningsskansen tilldelas mark i vederlag ovanför samma gräns och att arronderingsskadorna undanröjas genom byte mellan sålunda skadade fastigheter inbördes samt mellan dessa och andra, invidliggande fastigheter. Dessutom bör tillses att enskilda vägar byggas och diken upptagas i erforderlig utsträckning, så att den ändrade fastighetsindelningen kan ansluta därtill på lämpligt sätt. Även i andra avseenden bör tillses att jordbruket icke lider skada. Detta botande av dämningsskador bör på lämpligt sätt samordnas med den fastighetsregleringsverksamhet som i övrigt kan vara erforderlig i bygden. Ofta torde det nämligen förhålla sig så att en uppdämning aktualiserar ett redan föreliggande regleringsbehov. Frågan om ersättning i jord vid uppdämning är icke alltid att huvudsakligen betrakta som en ersättningsfråga utan ofta i väsentliga delar som ett fastighetsbildningsspörsmål.

Det bör emellertid framhållas att möjligheterna att bota skador på fastighetsindelningen, föranledda av ett ingripande utifrån, i allmänhet äro betydligt större vid vägbyggnad än vid uppdämning. Härtill kommer att de

skador, som föranledas av vägbyggnad eller som förväntas uppkomma på detta sätt, torde vara av betydligt större omfattning än dämningsskadorna, vilka dessutom torde vara lokalt begränsade huvudsakligen till övre Norrland. — Huruvida ersättning i mark kan lämnas, blir under alla förhållanden beroende av tillgången på mark för ändamålet. Eftersom ersättning i mark, där sådan är möjlig att ge, i första hand torde böra tillgripas såsom den för de skadelidande i allmänhet fördelaktigaste lösningen, synes det böra underlättas för företagare att anskaffa mark att användas för detta ändamål. — Frågan om markanskaffningen torde utgöra kärnan i detta problemkomplex.

Efter att ha redovisat sin syn på frågan hur ersättningsförfarandet bör kunna gestaltas och kritiserat utredningens förslag kommer lantmäteristyrelsen till den slutsatsen att frågan om botande av de skador på fastighetsindelningen, som kan förorsakas av mera omfattande uppdämning, icke torde kunna lösas efter de riktlinjer vattenkraftutredningen föreslagit. Enligt styrelsens mening synes en fortsatt utredning böra ske i samarbete med 1954 års fastighetsbildningskommitté. Därvid torde frågan huruvida tvång på olika sätt skall få tillgripas vid ersättnings utgående i mark böra närmare utredas.

Vattenöverdomstolen, som anser sig i huvudsak kunna hänvisa till sitt yttrande över vattenlagssakkunnigas promemoria, uttalar bl. a. följande.

Vattenöverdomstolen anser fortfarande, att det är önskvärt att ökade möjligheter till ersättning i realvärden tillskapas. Vattenöverdomstolen nödgas dock liksom flertalet vattenrättsdomare konstatera, att sakägarna hittills i många fall visat sig obenägna att utnyttja förefintliga möjligheter att erhålla ersättning i realvärden, framför allt mark, samt i stället föredragit penningersättning. Anledningen härtill har ofta varit, att inägojord numera icke är så åtråvärd som tidigare samt — och icke minst — att de penningersättningar som utdömas äro så höga, att de te sig fördelaktigare att erhålla än jord. Särskilt i de fall, där sakägarna äro äldre och icke ha några barn, som efter dem kunna övertaga jordbruket, och i de fall, där sakägarna ha planer på att flytta till någon tätort, blir kraftföretagat mången gång endast en anledning att lämna orten tidigare än vad som eljest skulle ha blivit fallet. Kraftverks- och regleringsföretagen komma i sådana fall att påskynnda den avflyttning från landsbygden, som sedan länge pågått i stor utsträckning.

Vilken mening man än må hysa beträffande olika frågor om ersättning i mark anser vattenöverdomstolen uppenbart, att dessa frågor kräver ytterligare noggranna överväganden och att ett förslag till lagtext måste föreligga, innan slutgiltig ståndpunkt kan tagas.

En *vattenrättsdomare i Norrbygdens vattendomstol* anser det beklagligt att en reform, som innebär ökade möjligheter till ersättning i realvärden, icke redan genomförts.

En *annan vattenrättsdomare i samma domstol* betvivlar att möjligheten till ersättning i realvärden kommer att få någon praktisk betydelse ens efter genomförande av utredningens förslag om penningtillägg motsvarande 50-procenttillägget. Gjorda erbjudanden om mark i ersättning för inägojord avvisas enligt denne vattenrättsdomares mening regelmässigt. Skogen öns-

kar sakägarna visserligen behålla men även beträffande skogsmark får hållas för troligt att sakägarna i regel kommer att föredraga penningersättning. I stort sett samma synpunkter uttalas, beträffande inägojord, av *vattenrättsdomarna i Österbygdens och Söderbygdens vattendomstolar*. Vattenrättsdomarna i sistnämnda domstolar anser det däremot önskvärt med ökade möjligheter till ersättning i form av skogsmark.

Vattenfallsstyrelsen säger sig icke ha något att tillägga utöver de synpunkter styrelsen anfört i yttrandet över vattenlagssakkunnigas förslag.

Vattenrättsdomarna i Mellanbygdens vattendomstol anser att vägande skäl utan tvivel kan anföras för införande av ökade möjligheter till ersättning i mark. Enligt deras mening torde emellertid en dylik form av ersättning vara förenad med så stora svårigheter i tillämpningen att det redan på grund därav synes tveksamt om den bör införas i vattenlagstiftningen.

Kammarkollegiet anför.

Fastighetsägare, som nödgas mot lösen avstå av honom innehavd mark eller som tvingas tåla en värdeminskning av marken, kan enligt svensk rätt i regel icke göra anspråk på ersättning i annan form än penningar — detta vare sig den åtgärd, som drabbar honom, förestavas av ett allmänt eller, undantagsvis, ett enskilt intresse. Önskemål om ändrad ordning härvidlag ha framförts med särskild styrka inom vattenlagens område. Detta är förstäeligt. Vattenkraftexploateringen — i synnerhet sjöregleringarna — orsakar stora och bestående skador på talrika fastigheter, vilkas brukbarhet är förhållandevis sårbar. Vissa sjöregleringar skada märkbart en stor del av jordbruksfastigheterna i en bygd. Å andra sidan äro företagen vid kraftexploateringen, kronan såväl som enskilda företagare, ofta antingen direkt innehavare av skogsmark som kan ifrågakomma som kompensationsmedel eller ekonomiskt anknutna till andra företag med stora skogsinnehav.

I sitt yttrande över vattenlagssakkunnigas förslag år 1952 till ändrade bestämmelser om ersättning med anledning av företag enligt vattenlagen, vilket förslag ligger till grund för motsvarande del av norrländska vattenkraftutredningens betänkande, ställde kammarkollegiet sig likväl tveksamt såväl till huvudfrågan, d. v. s. lämpligheten att i vattenlagen upptaga bestämmelser om ersättning i form av mark, som till de vattenlagssakkunnigas detaljlösningar.

I detaljfrågorna ansluter sig det nu remitterade betänkandet i det väsentliga till de synpunkter, kollegiet framförde i berörda utlåtande. Detta gäller sålunda principen, att markersättning blott skall förekomma med den ersättningsberättigades samtycke, regeln om femtio procents tillägg även vid sådan ersättning samt förslagen att markersättning skall kunna utdömas även för totalförstörd fastighet och för annat realvärde än fastighet, såsom rätt till fiske.

Med hänsyn härtill kan kollegiet nu i stort sett inskränka sig till att beröra huvudfrågan om lämpligheten av att ersättning i mark utdömes i vattenmål.

Då kollegiet år 1952 fann sig icke kunna tillstyrka, att i vattenlagen uppbyggas regler om ersättning i mark, utgick kollegiet från iakttagelsen, att starkare sjöregleringar ej sällan innebära ett söndertrasande av fastighetsbeståndet kring sjön. Härav nödvändiggjordes, framhöll kollegiet, åtgärder för en rationalisering av fastighetsindelningen, vilka i många fall borde inbegripa även av sjöregleringen icke berörda fastigheter eller brukningsdelar och som därför föllo utanför vattendomstolarnas dittillsvarande kompetens

och naturliga arbetsområde. Sakkunnigförslaget kunde, ansåg kollegiet, medföra ett dubbelarbete av lantbruksnämnderna och vattendomstolarna, vilket borde så mycket mer undvikas som de senare redan hade en stor arbetsbörda. Kollegiet ansåg, att verksamheten för restaurerande av jordbruksfastigheterna borde helt ankomma på lantbruksnämnderna.

Denna ståndpunkt synes kollegiet alltjämt ha ett visst fog. Vattendomstolsorganisationen har emellertid under senare år fått en betydligt ökad kapacitet. Med hänsyn härtill och då en snar lösning av denna lagstiftningsfråga torde vara ett allmänt önskemål i berörda bygder, anser kollegiet sig icke böra avstyrka att frågan löses i huvudsaklig överensstämmelse med föreliggande förslag.

Lantbruksstyrelsen säger sig hälsa med tillfredsställelse varje åtgärd, som kan öka möjligheterna att praktiskt lösa frågan om genomförande av fastighetsreglering i bygder, som dämningsskadade och anser att i en del fall åtgärder i syfte att återställa skadade fastigheter i förutvarande skick måhända kan ge resultat av värde.

Vidare anför styrelsen.

Frågan om ersättning i mark är i många avseenden komplicerad. Det må här först framhållas, att bygdens intressen kan komma i visst motsatsförhållande till de enskilda skadelidandes intressen. Den som får sin fastighet skadad kan finna det lämpligast att flytta bort och för det ändamålet ta ersättning helt i pengar. Vill han däremot stanna kvar, är han ofta intresserad av att få ersättning i realvärde, kanske närmast då ersättning i mark, och då faller det sig väl oftast naturligt för honom att begära att få fastigheten återställd i ungefär dess förutvarande skick. Ur bygdens intressen är det å ena sidan inte tillfredsställande, att ersättningen till de enskilda går ut i snabbt förbrukade penningmedel men det är å andra sidan — såsom närmare skall beröras här nedan — inte alls givet, att det ur allmän synpunkt är lämpligt att återställa fastigheten i dess förutvarande skick, eller att över huvud taget ge den ersättning i mark.

De begränsade möjligheterna att ge bygden ersättning för förstörda produktionsfaktorer med nya av samma art gör det än mer angeläget att man utnyttjar de resurser, som står till buds till att skapa gynnsamma förutsättningar för bygdens näringsliv. Vad markfrågorna beträffar, gäller det att genom omreglering av fastighetsindelningen få till stånd jordbruk med lämplig sammansättning och försedda med tillfredsställande fasta anläggningar. Problemet är sålunda inte i första rummet en ersättningsfråga utan en fråga om rationalisering av jordbruket i sådana bygder, som lider skada genom uppdräpning.

Lappfogdarna i Norrbottens län påtalar att lagförslaget icke tillgodoser lapparnas intressen eftersom lapparna ej äger den mark varå renskötseln bedrivs. Enligt deras mening bör rätt till vederlag i mark tillkomma även statens lappfond såsom förvaltare av de enskilda lapparnas förfoganderätt över renbetesnyttigheterna. Lappväsendet kan — anför lappfogdarna — lika litet som de enskilda markägarna vara tillfreds med att endast erhålla till framtidsvärdet osäkra penningersättningar. Liknande synpunkter framföres av Norrlands naturvärn.

Även *Svenska samernas riksförbund* upptager frågan om lapparnas ställning och rätt till ersättning.

Med avseende å förslagets detaljfrågor har avgivits bl. a. de yttranden som beträffande varje fråga anges här nedan.

Utredningens förslag om att förhöjningsregeln i 9 kap. 48 § vattenlagen skall tillämpas även vid ersättning i mark ehuru i den formen att ersättningstagaren, förutom mark likvärdig med vad som avstås, erhåller penningar motsvarande halva värdet av vad som avstås, har föranlett blandade yttranden från remissinstanserna.

Utredningens förslag tillstyrkes av *Fjällkommunernas samarbetskommitté, länsstyrelsen i Jämtlands län, överlantmätaren i samma län, Arjeplogs kommun*, vars fullmäktige dock anser att vederbörande, om han så önskar, bör kunna få hela ersättningen i form av mark, samt *Arvidsjaur*s och *Jokkmokks kommuner*.

Lantmäteristyrelsen anser det icke möjligt eller lämpligt att slopa förhöjningen i de fall vederlag i mark utgått. En sådan åtgärd skulle enligt styrelsens mening försvåra de möjligheter till frivilliga överenskommelser, som i ett stort antal fall eljest torde föreligga samt dessutom skapa ett dåligt förhållningsslag vid den fastighetsbildningsförrättning som måste äga rum för genomförande av ersättningsförfarandet.

Även *lantbruksstyrelsen* är positivt inställd till förslaget i denna del, främst på grund av de ökade möjligheter att genomföra fastighetsregleringar som förslaget torde medföra.

En *vattenrättsdomare i Norrbygdens vattendomstol* anser att ersättning i realvärden ej bör beräknas efter oförmånligare grunder än om ersättningen bestämts i penningar och ansluter sig därför till utredningens förslag. Samma mening uttalas av *Västernorrlands läns avdelning av Landskommunernas förbund*, som framhåller att det är ett kommunalt önskemål att sakägarna skulle föredraga ersättning i mark och att de därför bör stimuleras att välja denna form för ersättning.

Vattenrättsdomaren i Västerbygdens vattendomstol anser det tveksamt om förhöjning med 50 procent bör utgå även vid ersättning i realvärden.

Vattenrättsdomarna i Mellanbygdens vattendomstol — som anser att sakägaren bör äga valrätt mellan ersättning i penningar eller i mark — håller för troligt att markersättningsformen blir föga attraktiv och väsentligen kommer att stanna på papperet om den ej förenas med höjning av ersättningen utöver fulla värdet av skadan.

Vidare uttalas.

Det torde dock kunna starkt ifrågasättas, om sådan förhöjning bör förekomma vid ersättning genom marköverlåtelse. Motivet till förhöjningen enligt 9 kap. 48 § vattenlagen — möjligheten att skadeföremålet framdeles skulle komma att stiga i värde — föreligger knappast i detta fall. Det är svårt att se, varför förhöjd ersättning skall utgå, när gottgörelsen lämnas i mark, medan så icke sker — och ej heller av utredningen föreslås skola ske — i de fall då ersättning utgår i kraft.

Vattenöverdomstolen anser sig ej kunna biträda utredningens förslag och ansluter sig därvid till vad vattenrättsdomarna i Mellanbygdens vattendomstol anfört. Samma ståndpunkt intages av *Sveriges industriförbund*.

Vattenrättsdomarna i Österbygdens och Söderbygdens vattendomstolar anser, att något rimligt skäl ej föreligger för att ersättningstagare, vilken erhåller mark likvärdig med den han avstår, dessutom skall bekomma hälften av skadans värde i penningar. Enligt deras mening är en sådan regel ej heller erforderlig för att — såvitt avser skogsmark — göra den nya ersättningsformen mera attraktiv.

En betydelsefull fråga är huruvida den ersättningsberättigade skall äga valrätt mellan ersättning i penningar och ersättning i mark.

En *vattenrättsdomare i Norrbygdens vattendomstol* anser det normala böra vara att sakägaren har valrätt men att domstolen bör ha möjlighet bestämma härom då sakägaren ej själv tagit ståndpunkt eller då särskilda skäl föreligger att förordna mot sakägarens önskan.

Tre andra vattenrättsdomare i samma domstol anser, att sakägaren alltid bör ha valrätt. Samma mening har *vattenrättsdomarna vid Mellanbygdens vattendomstol* samt *Jokkmokks kommun*.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län ifrågasätter om ej domstolen bör ha möjlighet att i speciella fall utdöma ersättning i realvärden även mot sakägarens bestridande.

Fjällkommunernas samarbetskommitté anser att valrätt bör föreligga enär detta i längden bäst gagnar kommunen.

Enligt *överlantmätares* och *länsstyrelsens i Jämtlands län* mening bör bestämmelserna i denna del utformas i huvudsaklig överensstämmelse med vattenlagssakkunnigas förslag.

Kommunalfullmäktige i Arjeplog anser att ersättning i realvärden bör utdömas i så stor utsträckning som möjligt och ifrågasätter därför om ej domstolen även mot den ersättningsberättigades vilja bör kunna utdöma ersättning i mark, i varje fall då det gäller skogsmark. Liknande synpunkter framföres av *Arvidsjaur kommun*.

En av de frågor i vilka vattenlagssakunniga och norrländska vattenkraftutredningen uttalat delvis olika mening gäller s ä t t e t f ö r a n s k a f f a n d e a v m a r k som är lämplig att ställa till ersättningstagarnas förfogande.

Vattenöverdomstolen finner det självklart att företagaren bör vara skyldig att ställa till förfogande mark som han själv äger och mark som han i målet förpliktats lösa från annat håll liksom mark vilken anvisats av lantbruksnämnd. Enligt domstolens mening bör också skapas möjlighet att, där ett i en koncern ingående bolag står som sökande till kraftföretag, taga i anspråk mark, tillhörig annat bolag inom koncernen. Däremot ställer sig vattenöverdomstolen avvisande till tanken på att en företagare skall vara skyldig tillhandahålla mark, »som han enligt vattendomstolens bedömande bör kunna komma i besittning av». Ej heller expropriation från ägare av stora markarealer bör, anser domstolen, få tillgripas för att skaffa ersättningsmark.

En *vattenrättsdomare i Norrbygdens vattendomstol* uttalar att även kro-

nan bör vara skyldig att tillsläppa mark för ändamålet i fråga. Samme vattenrättsdomare och ytterligare tre vattenrättsdomare vid domstolen delar utredningens mening om att företagare bör vara skyldig avstå även mark som han enligt domstolens bedömande skäligen bör kunna komma i besittning av. Liknande synpunkter uttalas av *länsstyrelsen i Norrbottens län*, som därvid hänvisar till en den 1 mars 1956 dagtecknad skrivelse till Kungl. Maj:t.

Kammarkollegiet uttalar.

Utredningen ifrågasätter, huruvida icke vattendomstol bör äga möjlighet att som villkor för ett företags genomförande uppställa, att en företagare som ersättning för särskild skada skall tillhandahålla — utöver viss mark som han förfogar över — även mark som han enligt domstolens bedömande skäligen bör komma i besittning av. Ett stadgande med detta syfte synes kollegiet erforderligt för att bestämmelser om rätt till ersättning i mark skola få avsedd effekt. Det torde kunna befaras att skogsägande bolag och kommuner eljest komma att genomgående utbygga sina fallhöjder respektive ingå i regleringsföretag med användande av särskilt bildade juridiska personer som täckmantel.

Lantbruksstyrelsen uppger att erfarenheten visat att svårigheter ofta föreligger att skaffa kompletteringsmark och påpekar dessutom att tillgängliga resurser måste användas även för andra behov än sådana som aktualiseras genom vattenkraftutbyggnad.

Härvid anför styrelsen.

Lantbruksnämnderna bör självfallet med all kraft underlätta lämplig komplettering av jordbruk som skadas genom vattenreglering, men enligt styrelsens mening kan sådana jordbruk icke utan vidare tillerkännas prioritetsrätt till marktilldelning framför andra jordbruk med kompletteringsbehov. I varje fall måste denna synpunkt hävdas beträffande mark, som lantbruksnämnden kan tillhandahålla eller förmedla, ävensom annan mark i kronans ägo. Markreserverna bör — i överensstämmelse med de allmänna riktlinjerna för rationaliseringsverksamheten — icke minst i bygdens intresse disponeras så att resultatet blir ekonomiskt goda jordbruksföretag. Den sålunda angivna principen för saneringsverksamheten kan emellertid uppenbarligen i många fall ge utrymme för ersättning av dämningsskador med realvärden i form av mark och anläggningar.

Fjällkommunernas samarbetskommitté samt *Arvidsjaurs kommun* anför.

Om Kronan är sökande, kan Kronan ofta ersätta mistad skogsmark genom att skogsmark avstås från kronoparkerna. Därest nu Kronan för tillgodoscende av ett allmänt intresse, nämligen skapande av elektrisk kraft, tvingar enskilda skogsägare att avstå skogsmark, är det rätt och billigt att Kronan giver kompensation från sina kronoparker. Därmed är det dock icke sagt, att Kronan alltid bör ersätta skogsmark med annan skogsmark. Vad som den enskilde får avstå kan vara något så obetydligt att realersättning icke är påkallad. Vad som här har sagts om Kronan gäller ock ofta industribolag.

Stundom är till en vattenbyggnad sökande en för ändamålet särskilt bildad juridisk person, nämligen en regleringsförening eller ett dotterbolag. Denna organisatoriska anordning bör emellertid icke göra de skadelidande sämre ställda i fråga om möjligheten att få markkompensation. De bakom-

liggande intressenterna böra vara skyldiga att avstå mark. Om nu de bakomliggande intressenterna icke äro direkt parter i vattenmålet, kan saken ordnas sålunda att sökanden icke får tillstånd annat än på villkor att sökanden ställer mark till förfogande. Man kan hålla för visst att i sådant fall det icke skall vara svårt för sökanden att från sina intressenter få erforderlig mark. Skulle sådan regel, som här föreslås, icke gälla, skulle det för vattenkraftsintressenterna vara möjligt att i mycket sätta regeln om realkompensation ur kraft.

Sveriges industriförbund framhåller att den av utredningen skisserade ordningen enligt vilken en företagare skulle vara skyldig tillhandahålla mark, som han enligt domstolens bedömande bör kunna komma i besittning av, ej synes förenlig med svensk rättsuppfattning.

Frågan om ersättning i mark skall kunna utgå ej blott då del av fastighet skall ersättas utan även i fall då en hel fastighet förstöres har vid remissbehandlingen föranlett en *vattenrättsdomare i Norrbygdens vattendomstol* att uttala sin anslutning till det senare alternativet. Övriga remissinstanser har ej berört denna fråga.

Utredningens förslag innebär att ersättning i mark skall kunna utgå även vid skada å annat realvärde än mark.

Denna mening delas av en *vattenrättsdomare i Norrbygdens vattendomstol, länsstyrelsen i Jämtlands län och överlantmätaren i samma län*.

Förfarandet vid bestämmandet av ersättning i form av mark var föremål för vattenlagssakkunnigas uppmärksamhet. Utredningen har anslutit sig till de sakkunnigas förslag.

Kammarkollegiet, som i yttrande över de sakkunnigas förslag ingående uttalade sig om förfarandet och ansåg att den föreslagna lagstiftningen skulle i hög grad öka vattendomstolarnas arbetsbörda, uttalar nu följande.

Det synes — — — alltjämt angeläget att den närmare regleringen av ifrågavarande arbetsuppgift utformas på sådant sätt att vattendomstolarna ej belastas hårdare än nödvändigt. Dessa domstolar böra icke göras till myndigheter för fastighetsarrondering. En tänkbar utväg är att vattendomstolen på tidigast möjliga stadium av ett vattenmål uppdrager åt lantbruksnämnden att uppgöra förslag till kompletteringar av skadade fastigheter. Domstolens uppgift bör huvudsakligen vara att pröva och fastställa förslag och överenskommelser, som tillkommit genom medverkan av lantbruksnämnd och lantmätare.

Lantbruksstyrelsen anser, att det med vattenlagssakkunnigas förslag om att den skadelidande i vissa fall var skyldig mottaga ersättning i mark i stället för penningar kunde anses i viss mån berättigat att förlägga prövningen av frågorna om fördelning av tillgänglig mark till vattendomstolen. Med utredningens förslag saknas skäl härtill, anser styrelsen, som i denna del anför följande.

Sedan Norrländska vattenkraftutredningen nu föreslagit, att tvångstilldelning av ersättningsmark icke skall införas, finns det enligt lantbruksstyrelsens mening icke några sakskalet att anknyta förfarandet rörande ut-

delning av tillgänglig mark till de jordbehövande till vattendomstolen. Dessa åtgärder torde i stället böra ske i direkt anslutning till den av lantbruksnämnderna bedrivna verksamheten för jordbrukets rationalisering. Det är ju naturligt, att lantbruksnämnderna betraktar saneringen av dämningsskadade bygder som en av sina mest angelägna arbetsuppgifter och söka tillvarata alla möjligheter att förhjälpa den som så önskar till ersättningsmark.

Lantbruksstyrelsen avstyrker på nu anförda skäl det av utredningen föreslagna förfarandet och föreslår att de berörda markproblemen i stället behandlas i direkt anslutning till verksamheten för jordbrukets rationalisering.

Lantmäteristyrelsen utvecklar sin mening på följande sätt:

Om överdämd mark icke löses, tages den enligt VL i anspråk med en till förmån för strömfallsfastigheten gällande servitutsliknande rättighet på liknande sätt som allmän väg tages i anspråk med ständig nyttjanderätt. I båda dessa fall är den upplåtna rättigheten av karaktär att fullständigt taga marken i anspråk och någon olägenhet med ett överlåtande av marken med äganderätt torde i fråga om uppdämd mark icke i allmänhet föreligga. Så sker nu i vissa fall genom överlåtelser och åtföljande avstyckningar. Skillnaden är närmast av formell art. Om överdämd mark på detta sätt tillfaller kraftverksbyggaren (företagaren) med äganderätt, innebär detta vid kompensation i mark, att mark bytes mot mark. Företagarens innehav, som ofta torde ha förvärvats i huvudsakligt syfte att tillgodose hans intressen vid utbyggande av vattenfallet, förlägges då vid detta byte i princip nedanför dämningssgränsen — fastighet bör ju vid byte så placeras att den bäst fyller sitt ändamål — medan övriga fastigheter tilläggas mark ovanför dämningssgränsen.

Den ändring av fastighetsindelningen, som sådant byte innebär, kan enligt jorddelningslagen (JDL) utföras efter två formellt olika system.

I ena fallet kan sådant område av fastighet som avstås överlåtas genom avtal enligt jordabalken (köpes- eller bytesavtal) för att därefter avskiljas genom avstyckning och sammanläggas med byteskontrahentens fastighet. Vid byte mellan två fastigheter blir det alltså två avstyckningar och två sammanläggningar. Efter dessa sammanläggningar erhålla fastigheterna nya registerbeteckningar. Fången skola lagfaras. För genomförande av sammanläggningar skola förefintliga in-teckningar dödas eller relaxeras i de avstyckade områdena, varefter vid behov in-teckningsreglering måste ske för inordnande av in-teckningarna i de genom sammanläggning bildade fastigheterna. Detta förfarande är alltså ofta mycket omständligt. I vissa fall är det icke ens möjligt att tillämpa.

I andra fallet sker bytet av markområdena genom omreglerande fastighetsbildningsförrättning (laga skifte eller ägoutbyte). De bytta områdena övergå då till de nya fastigheterna utan fång, utan lagfart, utan in-teckningsreglering och utan åsättande av nya registerbeteckningar. De sakrätter, som förut gällt i fastigheterna, gälla i princip fortfarande i samma fastigheter. Omreglerande förrättning är alltså i de fall som här avses betydligt enklare än avtalsbyte med åtföljande avstyckningar och sammanläggningar och kräver en väsentligt mindre arbetsinsats från myndigheters och sakägares sida. Särskilt är så fallet om bytena bli invecklade och beröra flera fastigheter. Är antalet berörda fastigheter stort, torde avtalsbyte ur praktisk synpunkt vara nära nog omöjligt.

Av dessa två fall synes vattenkraftutredningen närmast ha tänkt på det

förra, nämligen avtal med åtföljande avstyckning för sammanläggning. Utredningen torde emellertid ha räknat med att uppdämd mark skulle tagas i anspråk genom beslut av vattendomstol enligt VL, medan markvederlaget skulle efter överlåtelse avstyckas för sammanläggning genom åtgärd av fastighetsbildningsmyndighet. I det förra ledet av »bytet» gäller VL:s tvångsregler, varjämte visst tvång torde ha åsyftats vid överlåtelsen av vederlagsmarken. Genom denna anordning uppkommer viss oklarhet i fråga om gränsdragningen mellan de olika myndigheternas prövning av näraliggande, av varandra beroende frågor. Problemet torde kunna ändamålsenligt lösas om förfarandet vid ersättning i mark för överdämd mark på sätt förut anförts konstrueras som ett verkligt dubbelsidigt byte, vilket får genomföras med de medel och på det sätt fastighetsbildningslagstiftningen anvisar. Att de omreglerande fastighetsbildningsinstitutet därvid i allmänhet böra ges företräde har förut visats.

Med den lösning som nu föreslagits komma vissa av de problem som behandlats i betänkandet att få sin givna utformning. Frågan huruvida andra värden än mark skall kunna ersättas i mark eller icke får då lösas enligt JDL:s allmänna regler. Likaså skulle det värderingssystem som JDL rör sig med och som enligt lantmäteristyrelsens mening väl lämpar sig för det slag av byte, varom här är fråga, komma att tillämpas.

Det bör anmärkas att ett utnyttjande av JDL:s omregleringsinstitut i nu förevarande sammanhang icke är någon nyhet — det är nämligen möjligt redan med tillämpning av gällande rätt. Sålunda kan, i varje fall vid överenskommelse, ägoutbyte ske för genomförande av sådan ändring av fastighetsindelningen som här avses. Nuvarande omregleringsinstitut äro emellertid icke i alla avseenden lämpliga för tillgodoseende av de krav, som ur nu förevarande synpunkter kunna uppställas. Det är emellertid för styrelsen bekant att 1954 års fastighetsbildningskommitté, åt vilken anförtratts att företa en allmän revision av fastighetsbildningslagstiftningen, ägnar dessa frågor särskild uppmärksamhet och att kommittén har för avsikt att framlägga förslag till ett fastighetsregleringsinstitut, som skall lämna sig även för botande av skador på fastighetsindelningen i anledning av bl. a. upp-dämning och framdragande av ny allmän väg.

Vattenmål och fastighetsbildningsförrättning vid ersättning i mark på grund av uppdämning torde böra på lämpligt sätt samordnas. En sådan samordning torde kunna lösas på liknande sätt som ifrågasatts vid samordning av vägersättningsmål och fastighetsbildningsförrättning i en av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen gjord framställning till Konungen den 14 juni 1955. Detta skulle innebära att i de fall, vederlag bedömdes kunna utgå i mark, ersättningsfrågan i vattenmålet ej skulle behandlas, förrän markbytesfrågan avgjorts vid förrättning enligt fastighetsbildningslagstiftningen. Därefter kunde ersättningsfrågan upptagas till prövning av vattendomstol i vanlig ordning. Därvid finge, i den mån genom fastighetsbildningsförrättningen kompensering icke utgått för alla skador, ersättning i annan form utdömas, likaså den förhöjning av ersättningen, som enligt VL skall utgå. — — — Den nu anvisade lösningen drar en klar gräns mellan vattendomstolarnas och fastighetsbildningsmyndigheternas kompetensområden.

Det är av synnerlig vikt att vederbörande distriktslantmätare, som enligt JDL har att besluta i frågor om ändringar av fastighetsindelningen, på ett tidigt stadium får tillfälle att taga del av de utbyggnadsförslag som kunna föreligga. Härigenom kan han medverka vid de förberedande arbeten, som erfordras för en bedömning av möjligheterna till markanskaffning och vederlag i mark samt till åtgärder för botande i övrigt av de skador på fastighetsindelningen, som förslagen kunna medföra. Genom sin fortlöpan-

de kontakt med kommunerna kan han dessutom medverka till att arbetena inordnas i kommunens allmänna planeringsverksamhet. Det kan ifrågasättas huruvida icke distriktslantmätarens medverkan i dessa avseenden bör komma till uttryck i förberedelsekungörelsen. — Lantmäteriets skyldighet att helst utan tidsutdräkt verkställa de omregleringar som här avses och att verkställa den förberedande planering som erfordras torde komma att beaktas av 1956 års lantmäterikommitté vid den utredning angående omorganisation av lantmäteristaten som nu pågår.

3. Interpellationer

I ett den 5 december 1958 i riksdagens andra kammare avgivet interpellationssvar uttalade chefen för justitiedepartementet, statsrådet Lindell, att frågan om ersättning i form av mark och kraft lagstiftningstekniskt sett är av komplicerad natur. Detta gällde särskilt ersättning i mark, beroende på bl. a. det nära sambandet med fastighetsbildningslagstiftningen i övrigt. Såväl dessa lagfrågor som andra därmed sammanhängande frågor — bl. a. utformningen av bygdekraftsinstitutet — var emellertid, upplyste statsrådet, under arbete i departementet, och i den mån detta arbete ledde till positivt resultat skulle propositionen snarast föreläggas riksdagen.

Interpellanten ansåg det beklagligt om en lösning beträffande ersättning i realvärden ej skulle kunna presteras ännu medan de stora projekten planeras.

Frågan om ersättningar i realvärden upptogs på nytt i en interpellation i andra kammaren vid 1959 års riksdag. Vid besvarandet av interpellationen, den 11 november 1959, erinrade departementschefen, statsrådet Lindell, om sitt interpellationssvar den 5 december 1958 och meddelade, att det i samband med departementsbehandlingen befunnits nödvändigt att närmare undersöka vissa praktiska problem som kunde väntas uppkomma i samband med realersättningar. Statsrådet uttryckte en förhoppning om att kunna vid 1960 års riksdag framlägga förslag i frågan.

Den 20 april 1960 besvarade chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling, en ny interpellation i andra kammaren, angående ersättning i realvärden, m. m., enligt vattenlagen. Samtidigt besvarades en enkel fråga i samma ämne.

I sitt svar tillkännagav departementschefen, att han funnit sig ej böra framlägga några förslag för riksdagen i nu förevarande fråga. Avgörande härför hade varit att ett införande av realersättningar på grundval av framlagda utredningsförslag befunnits medföra betydande tekniska och praktiska svårigheter samt väsentligt öka arbetsbördan bl. a. för vattendomstolarna. Dessa olägenheter och svårigheter hade bedömts vara så betydande att de ej uppvägdades av de fördelar för sakägarna som ersättningar i realvärden skulle innebära.

Sedan under debatten i anledning av interpellationssvaret från olika håll

ifrågasatts om de av departementschefen åberopade svårigheterna kunde anses vara av den storlek att de ovillkorligen hindrar en lagstiftning, förklarade departementschefen, bl. a., att lagstiftningen skulle medföra en betydande — enligt vad det uppgivits 20-procentig — ökning av domstolarnas arbetsbörda och att det beträffande ersättning i kraft också kunde ifrågasättas om kraftbeloppen skulle bli av den storlek att de hade någon betydelse för sakägarna, i varje fall i förhållande till det arbete och de kostnader som reformen skulle föra med sig.

II. Ersättning vid upplåtelse av mark i samband med framdragande av kraftledningar

I. Gällande bestämmelser

Rätt att bygga och bibehålla kraftledning grundas i regel på servitutsavtal. Till skydd för servitutsrätten sökes inteckning. Äganderätten till mark och växande skog förblir orubbad av avtalet. Om avtal ej kan träffas eller eljest särskilda skäl föreligger tillgripes expropriationsförfarande.

För framdragande av ledning erfordras dessutom koncession enligt lagen den 27 juni 1902 innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar.

Om ersättning finnes ej andra bestämmelser än de som gäller expropriation i allmänhet. Dessa regler är omedelbart tillämpliga endast i de fall då expropriation måste tillgripas. I det allt övervägande antalet fall träffas frivilliga uppgörelser.

I syfte att skapa en grund för enhetliga grunder vid beräkning av ersättningar i samband med framdragande av kraftledningar har utarbetats vissa normer. Dylika normer fastställdes av vattenfallsstyrelsen första gången år 1921 och avsåg enbart skog. Senare har utarbetats normer även för ersättningar vid skador å åkermark. Nya normer tillkom år 1950 efter förslag av kraftledningsskadeersättningssakkunniga, som den 28 november 1950 avgav ett betänkande (stencilerat) i ämnet. I betänkandet behandlas ej frågan om ersättning i mark eller andra realvärden.

2. Tidigare motioner m. m.

Vid 1950 års riksdag väcktes två motioner (nr I: 121 och II: 139), vari hemställdes, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära skyndsamt utredning och förslag angående komplettering med skog från statens domäner av sådana fastigheter, som fått sitt skogsinnehav väsentligt förminskat genom framdragande av kraftledningar.

Motionärerna anförde bl. a. följande.

De stora kraftledningar från Norrland och söderut, som dels redan dragits fram och dels planeras, innebära ett svårt hot mot skogsbruket i de trakter som beröras av ledningarna. När gator med 50 å 60 meters bredd huggas upp för kraftledningarna, kunna mindre skogsskiften nästan helt spolieras. Exempel finnas på bondeskogsbruk, som fått sin skogsareal reducerad till hälften genom dylika kraftledningsgator. Förut bäriga fastigheter ha genom kraftledningsgators framdragande blivit så försämrade, att de numera måste betecknas som ofullständiga jordbruk. Risk föreligger, att denna utveckling kommer att fortsätta i ökat tempo, så mycket mera som kraftledningsbyggandet ej försiggår efter en på förhand uppgjord enhetlig plan utan mer eller mindre slumpvis.

Efter en redogörelse för arbetet på upprättandet av nya normer för beräkning av ersättningar vid framdragande av kraftledningar, uttalades i motionerna, att även om dessa normer snart skulle föreligga, frågan om skador på lång sikt för bondeskogsbruket dock skulle kvarstå olöst. Härom anfördes vidare.

Det är gott och väl att någorlunda skälig ersättning erhålles för den genom kraftledningsgatorna förstörda skogsmarken, men problemet om fastigheternas bärighet i framtiden löses ej härmed. Enda möjligheten att varaktigt råda bot på de skador som åstadkommas torde vara att de genom kraftledningsgatornas framdragande försämrade fastigheterna få sitt skogsinnehav kompletterat, varvid tillskottsskog i första hand bör kunna erhållas från statens egna domäner. Uppdraget att sköta denna kompletteringsverksamhet synes lämpligen kunna överlämnas till lantbruksnämnderna. Erforderlig utredning bör utan större tidsutdräkt kunna verkställas av lantbruksstyrelsen och skogsstyrelsen i samråd med domänstyrelsen.

I yttrande över motionerna vitsordade *domänstyrelsen* att de skador och intrång, som uppstått genom framdragande av kraftledningar över skogsmark, nått en betydande storleksordning. Enligt styrelsens mening hade vid framdragandet av ledningar skogsbrukets krav beträffande ledningarnas sträckning i regel icke blivit beaktade. Detta gällde i synnerhet de stora stamlinjerna från Norrland. För att råda bot på detta missförhållande borde skogsbruket redan på planeringsstadiet givas tillfälle att framlägga sina synpunkter i fråga om ledningarnas sträckning.

Angående det i motionerna framförda förslaget om tillskottsskog till skadade fastigheter anförde *domänstyrelsen*.

Enligt styrelsens mening är det av motionärerna framlagda förslaget omöjligt att realisera. Enbart en överblick å en generalstabskarta, varå en stamlinje och statens skogsinnehav utlagts, ger tydligt vid handen, att det av motionärerna framförda förslaget är orimligt. Styrelsen har verkställt en undersökning i detta hänseende beträffande den stamlinje, som för närvarande är under stakning, nämligen Finnforsen—Enköping. De enskilda tillhöriga fastigheter utefter denna linje, som skulle få sin framtida bärighet så nedsatt, att de borde förstärkas med tillskottsskog, skulle näppeligen på grund av kronoskogarnas belägenhet, kunna erhålla någon tillskottsskog från dessa skogar. I varje fall synes detta bliva förhållandet i ett fåtal fall. Endast fem kronoparker beröras eller ligga i närheten av ifrågasvarande stamlinje.

Lantmäteristyrelsen, som också avgav yttrande över motionerna, anförde.

De fall av nedsättning av jordbruksfastigheters bärkraft, som motionärerna avse, äro jämförliga med sådana fall, där skogsmark avståtts för trafikändamål och på sina håll för försvarsändamål. I alla dessa fall är det av betydelse att skadeverkningarna på jordbruk och skogsbruk genom de nytillkomna inrättningarna förminskas.

Det ligger i sakens natur, att en fastighets bärkraft i den mån denna är baserad på naturtillgångar icke på lång sikt kan kompenseras med pengar. Stora fördelar skulle vinnas, om compensation i stället kunde lämnas i form av mark. Därvid kan komma i fråga mark i allmän ägo eller mark, som för ändamålet frivilligt förvärfvas eller eventuellt i vissa fall även exproprieras från bolag eller enskilda. Svårigheten är emellertid att finna mark, som lämpar sig för sådant kompletteringsändamål. Den skogsmark, som skall ersätta den mistade, måste ligga lämpligt till. De jordbruksfastigheter, varom här är fråga, ha i regel förhållandevis små skogsarealer och vad de förlorat kan ej lämpligen kompenseras med ett avlägset liggande skogsskifte. I vissa fall torde en omarrondering kunna ske genom avtalsmässigt genomförda byten eller genom ägoutbyten enligt jorddelningslagen. På sådant sätt kan till exempel stundom ett från en kronopark för kompensationsändamål upplåtet mera avlägset skogsområde förflyttas till en för den mottagande fastigheten lämpligare plats. Erfarenheten har dock visat, att sådana komplicerade byten äro svåra att genomföra, åtminstone som isolerade företeelser. Först i samband med att orten blir föremål för mera genomgripande åtgärder i rationaliseringssyfte — den mest genomgripande åtgärden är härvid laga skifte — torde möjligheterna bliva större att rätta till de missförhållanden i fråga om fastighetens arrondering, bärkraft m. m., som uppkommit genom framdragandet av kraftledningarna eller dylikt. Lantmäteristyrelsen anser fördenskull, att man måste räkna med att de av motionärerna påtalade missförhållandena i huvudsak böra lösas i samband med andra frågor rörande den yttre rationaliseringen av ortens jordbruksfastigheter.

Jordbruksutskottet, som behandlade motionerna, anförde (utl. nr 54/1950).

Uppenbarligen är det ur allmän synpunkt angeläget, att fastigheter, som på nyss angivet sätt fått sin bärkraft försämrad i mera anmärkningsvärd utsträckning, från annat håll tillföras tillräcklig areal skogsmark. Med hänsyn till kronoskogarnas belägenhet torde emellertid såsom domänstyrelsen framhållit det av motionärerna föreslagna förfarandet knappast vara möjligt att tillämpa utom i ett fåtal fall. De praktiska svårigheterna torde därför föranleda, att andra utvägar anlitas. Utskottet vill därvidlag till en början framhålla, att mycket torde vinnas genom att företrädare för skogsbrukets intressen få tillfälle att framlägga sina synpunkter rörande ledningarnas sträckning redan på planeringsstadiet. Därigenom synas skador kunna undvikas i icke obetydlig utsträckning. Vidare torde lantbruksnämnderna jämlikt de år 1947 antagna riktlinjerna för jordbrukspolitikerna ha goda möjligheter att genom begagnande av kronans förköpsrätt samt genom expropriation åstadkomma en lämplig rationalisering av jordbruk, vilkas bärkraft blivit minskad.

Under återopande av vad utskottet sålunda anfört hemställde utskottet att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Frågan om komplettering med skog av sådana fastigheter som fått sitt skogsinnehav väsentligt förminskat genom framdragande av kraftledning- ar upptogs ånyo genom motioner (nr I: 173 och II: 221) vid 1952 års riksdag.

Motionärerna uttalade, att frågans betydelse och räckvidd måste anses verifierad genom de yttranden som avgivits i det med anledning av motioner vid 1950 års riksdag väckta ärendet. Vidare uppgavs att enbart vattenfallsstyrelsen till och med år 1949 byggt kraftledningar till en sammanlagd längd av omkring 18 000 kilometer, varav större delen i skogsmark, och att arealen av den skogsmark som tagits i anspråk kunde beräknas uppgå till över 100 000 hektar.

Enligt motionärernas mening borde den omständigheten att svårigheter i många fall förelåg att skaffa skogsmark som ersättning för vad som förlo- rats, ej hindra att komplettering ägde rum i de fall där detta visade sig möjligt.

Härefter anfördes i motionerna.

Med hänsyn till vad som i yttrandena anförts angående en eventuell utrednings omfattning och sambandet med andra jordpolitiska frågor må erinras, att chefen för jordbruksdepartementet enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 1 november 1951 tillkallat sakkunniga för utredning rörande frågan om behovet av åtgärder för förstärkning av ofullständiga jordbruk med skog m. m. De uppgifter som dessa sakkunniga fått sig förelagda synas så nära sammanhånga med den kompletteringsfråga, som här berörts, att utredningen lämpligen bör kunna anförtrös åt nämnda sakkunniga. Härvid bör även undersökas möjligheten att lämna en skadelidande ersättning i annan form än penningar i de fall där det visar sig omöjligt att verkställa komplettering med skogsmark.

Motionerna utmynnade sålunda i en hemställan att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära skyndsamt utredning och förslag angående komplettering med skog eller — där detta ej lät sig göra — på annat sätt av sådana fastigheter, som fått sitt skogsinnehav väsentligt förminskat genom framdragande av kraftledningar.

I utlåtande (nr 53) över motionerna anförde *jordbruksutskottet*, efter en redogörelse för utskottets utlåtande nr 54/1950, följande.

Utskottet delar alltjämt de åsikter, som kommo till uttryck vid 1950 års utskottsbehandling av ifrågavarande spørsmål. Erfarenheten har emellertid visat, att åtskilliga hinder av praktisk och ekonomisk natur försvåra användandet av de utvägar, som förordades i nämnda sammanhang. Dessa svårigheter synas göra sig allt starkare gällande i den mån utbyggnaden av landets kraftledningsnät intensifieras.

Med hänsyn härtill torde frågan om förstärkning av berörda fastigheter vara av den art, att en på längre sikt godtagbar lösning knappast kan ernås utan mera ingående undersökningar, avseende i första hand möjligheterna att begränsa skogsskadorna vid framdragandet av kraftledningar. Utskottet tillstyrker därför det i föreliggande motioner framförda förslaget, att en utredning av denna fråga skall komma till stånd. I likhet med motionärerna finner utskottet lämpligt, att frågan upptages till övervägande i anslutning till de problem av i viss mån likartad natur, vilkas prövning uppdragits åt

1951 års jordbruksrationaliseringsutredning. Utskottet förutsätter därvid, att riksdagen i sinom tid kommer att underställas det förslag, vartill utredningens överväganden kunna föranleda.

I enlighet med utskottets hemställan beslöt riksdagen hos Kungl. Maj:t hemställa att prövningen av det i motionerna framförda spörsmålet skulle överlämnas till 1951 års *jordbruksrationaliseringsutredning*. Denna utredning avgav sitt första betänkande i maj 1954 (SOU 1954: 16). Betänkandet innefattade förslag till lag med vissa bestämmelser till främjande av jordbrukets yttre rationalisering m. m. (jordrationaliseringslag), vilken lag var avsedd att ersätta jordförvärvslagen och lagen om kronans förköpsrätt. Vidare föreslogs en ny lag om förbud för bolag, förening och stiftelser att förvärva jordbruksfastighet. Utredningsuppdraget i nu ifrågavarande del synes i detta sammanhang ej ha föranlett annat än ett uttalande om att bolag, förening eller stiftelse som genom framdragande av kraftledningar fått sitt skogsinnehav väsentligt förminskat, i vissa fall borde kunna återropa detta som skäl för förvärvstillstånd vid prövning enligt sistnämnda lagförslag.

I ett den 16 januari 1957 avgivet betänkande angående jordbruks förstärkande med skog (SOU 1957: 8) uttalade jordbruksrationaliseringsutredningen i förevarande fråga följande.

Vad först beträffar de fall, där den drabbade fastigheten utgör ett ofullständigt jordbruk av det slag som enligt vad förut sagts kan ifrågakomma för skogskomplettering, synes något särskilt problem knappast vara för handen. Här står självfallet till förfogande de redan befintliga och av utredningen i det följande föreslagna medlen att åstadkomma en lämplig komplettering. Annorlunda ligger saken till då det gäller sådan fastighet som på grund av sin storlek normalt icke kan påräkna det allmännas stöd för förstärkning med skog. Enligt utredningens mening bör dock stor betydelse tillmätas den omständigheten att fastigheten lidit skada vid tillgodoseende av ett allmänintresse. En frikostigare tillämpning av eljest gällande principer synes därför vara motiverad. Utredningen anser med andra ord att myndigheterna även i nu avsedda fall bör vara oförhindrade att lämna sin medverkan till önskvärda kompletteringsåtgärder.

Slutligen kan i detta sammanhang erinras om att Kungl. Maj:t i *proposition* nr 148 vid 1959 års riksdag avgav förslag angående statligt stöd till jordbrukets rationalisering m. m. I anledning av propositionen jämte i anslutning därtill väckta motioner avgav jordbruksutskottet utlåtande (nr 30). Såväl propositionen som motionerna och utskottets utlåtande innehåller åtskilligt om komplettering — bl. a. med kronomark — av jordbruk med mark av olika slag. De speciella kompletteringsbehov som uppstår till följd av vattenuppdämning, framdragande av kraftledningar eller byggande av vägar synes dock icke ha särskilt uppmärksamats.

III. Ersättning i mark vid upplåtelse av vägmark

Frågan om ersättning i mark även vid upplåtelse av mark för vägändamål har — som av den föregående redogörelsen framgår — i någon mån uppmärksamats i samband med diskussionen om formerna för naturaersättning vid upplåtelse av mark för vattenkraftutbyggnad. Mera ingående uppmärksamhet ägnades vägfrågan i ett betänkande av 1945 års *vägmarkersättningssakkunniga*, vilket betänkande avgavs den 9 mars 1948. År 1956 tillkallade särskilda sakkunniga — benämnda *vägmarkersättningskommittén* — har sedan verkställt en översyn av vägmarkersättningssakkunnigas betänkande. Kommittén har därvid avgivit en den 13 juni 1960 dagtecknad PM. Vidare har *väg- och vattenbyggnadsstyrelsen* — efter samråd med lantmäteristyrelsen — upptagit vissa här aktuella frågor i en den 14 juni 1955 hos Kungl. Maj:t gjord framställning.

I det följande lämnas en redogörelse för de sakkunnigas, väg- och vattenbyggnadsstyrelsens samt kommitténs förslag men först redovisas huvuddragen av gällande bestämmelser på detta område.

1. Gällande bestämmelser

Enligt 15 § lagen den 13 juni 1943 om allmänna vägar skall, innan väg bygges, arbetsplan för vägen upprättas och, efter utställande för granskning, fastställas. I regel är det väg- och vattenbyggnadsstyrelsen som meddelar fastställelse. Lagakraftägnade beslut om fastställelse av arbetsplan har enligt 18 § den rättsverkan att ägare av berörd fastighet är skyldig att med nyttjanderätt, s. k. vägrätt, upplåta för vägen erforderlig mark. För markupplåtelsen och för annat intrång som orsakas av vägens byggande eller begagnande är fastighetens ägare enligt 19 § berättigad till ersättning. Om vägens framdragande jämväl medför nytta för fastigheten eller för särskild rätt i avseende å denna, skall — jämlikt sista stycket i 19 § — ersättningen jämkas med hänsyn härtill.

Närmare regler om planeringsarbetet finnes i vägstadgan den 30 juni 1943. Arbetsplan upprättas genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens eller vägförvaltningens försorg (16 §). Därvid skall bl. a. iakttagas att onödigt intrång för fastighet och ur fastighetsbildningssynpunkt olämplig sträckning undvikas (15 §). Samråd beträffande vägens sträckning och vägförslagens utformning i övrigt skall i förekommande fall ske med bl. a. överlantmätaren (17 §). Tillfälle skall beredas bl. a. varje berörd fastighetsägare att närvara vid terrängundersökning och därvid framföra sina synpunkter. Vissa bestämmelser finnes om kallelse till sådan undersökning (18 §). Upprättad arbetsplan skall i regel överlämnas till länsstyrelsen, där den hålles tillgänglig för granskning och där anmärkningar inom viss tid skall framställas (19 och 20 §§). Sedan planen slutbehandlats av länssty-

relsen insändes den jämte inkomna yttranden och länsstyrelsens eget utlåtande till väg- och vattenbyggnadsstyrelsen (22 §). Beslut om fastställelse skall delges bl. a. överlantmätaren samt kungöras (25 §).

Ät väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har uppdragits att utfärda närmare anvisningar om upprättande av arbetsplan (27 §).

Nu redovisade bestämmelser avser de fall då kronan är väghållare. Be-
träffande städer och stadslänkande samhällen, som själva är väghållare,
gäller att arbetsplan i regel skall upprättas genom stadens resp. samhällets
försorg i enlighet med de anvisningar som meddelas av väg- och vatten-
byggnadsstyrelsen. Ovan angivna bestämmelser är dock i allmänhet till-
lämpliga även beträffande sådan plan (38 och 40 §§).

2. Tidigare förslag

Vägmarkersättningssakkunnigas förslag

I de sakkunnigas uppdrag ingick bl. a. att överväga åtgärder ägnade att minska olägenheterna av att brukandet av ägoskiften i samband med nyanläggning eller omläggning av väg i vissa fall försvårades. Särskilt skulle därvid undersökas på vad sätt möjligheterna att genom ägoutbyten motverka olägenheterna av brukningsdelarnas splittring kunde underlättas.

De sakkunniga konstaterade att nya allmänna vägar, särskilt då de tillkom genom omläggning av äldre vägar, i relativt stor utsträckning skar brukningsdelar och ägoskiften så att ett rationellt utnyttjande av marken för framtiden i hög grad försvårades. Enligt de sakkunnigas mening skulle skadorna till stor del kunna undgås genom ägoutbyten, men erfarenheten hade visat att dylikt förfarande kommit till användning endast i obetydlig omfattning. För att möjliggöra ett mera allmänt genomförande av ägoutbyte i samband med vägbyggnader borde enligt de sakkunniga följande synpunkter tillgodoses.

1. Genomförandet av ägoutbyten syntes såvitt möjligt böra göras oberoende av markägarens yrkande eller medgivande.

2. Ägoutbyte borde kunna genomföras utan tidsutdräkt. Förrättningsförfarandet borde därför om möjligt förenklas.

3. Förrättningskostnaderna borde väsentligt nedbringas.

4. Ökad möjlighet att fastställa vederlag i penningar vid skillnad i uppskattningssinnehall mellan ägor, som skulle utbytas, borde övervägas.

De sakkunniga föreslog emellertid att, då frågan om förenkling av ägoutbytesförfarandet vid väganläggning icke torde kunna behandlas för sig utan borde upptagas i samband med den allmänna översyn av fastighetsbildningsväsendet som då påginge, frågan måtte överlämnas till de s. k. fastighetsbildningssakkunniga.

De under 2.—4. anförda önskemålen har i viss utsträckning tillgodosetts genom de på fastighetsbildningssakkunnigas förslag företagna ändringar i jorddelningslagen, vilka trätt i kraft den 1 juli 1951. Däremot har förslaget under 1. icke föranlett någon lagstiftningsåtgärd.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens framställning

Styrelsen uttryckte som sin mening att en rätt för väghållare att taga initiativ till ägouthytesförrättning borde övervägas. Frågans stora principiella betydelse borde dock medföra att densamma blev föremål för utredning i samband med den pågående allmänna översynen av fastighetsbildningslagstiftningen.

I avbidan på slutförandet av nyssnämnda lagstiftningsarbete borde enligt styrelsens mening vissa partiella lagändringar övervägas. Sålunda borde väglagens bestämmelser om intrångsersättning ändras så att det för jordägarna kom att framstå såsom ett omedelbart ekonomiskt intresse att taga erforderliga initiativ till ägouthyten i anslutning till väganläggningen. I detta syfte syntes ersättningsbestämmelserna i 19 § allmänna väglagen böra ändras så att ersättning för intrång, där detsamma helt eller delvis kunde avhjälpas genom ändring av fastighetsindelningen, skulle utgå endast med hänsyn till det intrång, som kvarstode efter fastighetsreglering. Vidare borde vederbörande jordägares kostnader för regleringsåtgärd ersättas av väghållaren. Med hänsyn till att genomförandet av ägouthytena härigenom skulle bli ett intresse för jordägarna i samband med väganläggningarna torde någon särskild initiativrätt för väghållaren icke bli erforderlig.

Framställningen utsändes på remiss till ett antal myndigheter och organisationer och överlämnades sedan jämte remissyttrandena till fastighetsbildningskommittén för att tagas under övervägande vid fullgörandet av dess uppdrag. Kommittén har ännu icke avgivit något betänkande.

Vägmarksansättningskommitténs förslag

Inledningsvis anför kommittén följande.

Byggandet av väg medför ofta att delar av en fastighet blir avskilda från fastigheten i övrigt. En sådan splittring av en fastighets ägor är självfallet ägnad att försvåra fastighetens brukande. Särskilt allvarligt kan intrånget bli vid anläggandet av motorvägar eller andra större trafikleder, där av säkerhetsskäl överfarer inte kan tillåtas. För intrång av denna art är markägaren visserligen berättigad till ersättning. Den från såväl allmän som enskild synpunkt olämpliga ägosplittringen kommer dock i allmänhet att kvarstå, även om intrånget skulle kunna helt eller delvis avhjälpas genom ägouthyte eller annan ändring i fastighetsindelningen. Väghållaren har — såvida han inte i undantagsfall äger av företaget berörd fastighet — för närvarande inte någon rättslig möjlighet att få till stånd erforderlig lantmåteriförrättning för en sådan indelningsändring. Initiativ därtill kan endast tagas av vederbörande markägare. Erfarenheten har emellertid visat, att markägarna av hänsyn till reaktionen bland granarna eller av andra skäl ogärna vill ansöka om förrättning.

Kommittén uppger härefter att vägmyndigheterna i några fall under senare år i samarbete med den lokala lantmäteriorganisationen lyckats genomföra delvis omfattande ägouthyten i samband med byggande av motorväg. Sedan fullständigt förslag till ägouthyten utarbetats och förelagts markägarna hade dessa därvid till viss del frivilligt medverkat. I övrigt ha-

de ägoutbytena kunnat genomföras genom att vägförvaltningen själv eller lantbruksnämnden i samråd med vägförvaltningen förvärvat fastigheter som berörts av vägföretaget. Som ägare av sådan fastighet hade vägförvaltningen eller lantbruksnämnden sedan kunnat taga initiativ till lantmäteriförrättning.

Härefter uttalar kommittén.

Även om väghållaren alltså ibland lyckats få till stånd ägoutbyten i större skala, är det klart att detta är möjligt endast under gynnsamma omständigheter. Lämplig fastighet kan inte alltid förvärfvas av väghållaren eller lantbruksnämnden. Förfarandet kan lätt medföra betydande kostnader för det allmänna. Enligt kommitténs mening kan därför en fullständig lösning av problemet endast åstadkommas genom lagstiftning.

Kommittén har övervägt olika möjligheter till en rättslig reglering av frågan. En möjlighet som därvid stått i förgrunden är att införa en rätt för väghållaren att taga initiativ till ägoutbytesförrättning. Liksom vägmärksersättningsakkunniga och väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i dess ovannämnda framställning har kommittén emellertid funnit, att frågan om ett sådant initiativ lämpligen bör sättas in i ett större sammanhang. Behov av att kunna genom ändringar i fastighetsindelningen eliminera skador på fastigheter föreligger med växlande styrka även vid andra former av tvångsingripanden än dem som sammanhänger med väganläggningar. Problemet bör måhända bedömas ur en ännu vidare synvinkel. Det har sålunda ifrågasatts att införa ett officialinitiativ för sådana fall, där över huvud ett starkt allmänt intresse av omregleringar av fastighetsindelningen föreligger.

Kommittén ansåg sig på anförda skäl inte böra gå närmare in på frågan om initiativrätt för väghållare men kommittén fann det angeläget att frågan upptogs till övervägande i samband med fastighetsbildningskommitténs arbete. Eftersom denna kommittés uppdrag är mycket omfattande och det måste antagas komma att dröja avsevärd tid innan dess förslag kan bli genomförda, ansåg sig vägmärksersättningskommittén böra överväga huruvida — i avbidan på en mera generell lagstiftning och utan att försvåra en sådan lagstiftning — möjlighet förelåg att vidtaga åtgärder som kunde vara ägnade att stimulera till ökad användning av ägoutbyten.

I samband med redogörelsen för gällande bestämmelser har omnämnts, att fastighetens ägare är berättigad till ersättning *dels* för markupplåtelsen och *dels* för annat intrång som orsakas av vägens byggande eller begagnande.

Under åberopande av en allmän rättsgrundsats enligt vilken den som tillfogas en skada, för vilken någon annan är ansvarig, är skyldig att i rimlig utsträckning själv vara verksam för att mildra verkningarna av skadan, föreslår kommittén en regel enligt vilken den som genom framdragandet av väg lider intrång, utöver vad avståendet av marken innebär, ej skall äga rätt till ersättning om intrånget, utan olägenhet av betydelse för ägaren, kan avhjälpas genom ägoutbyte eller annan ändring i fastighetsindelningen. Avsikten med denna regel är att den skall uppmuntra fastighetsägarna att begära förrättningar, vilka kan leda till en sanering av fastighetsförhållandena.

Beträffande det intrång som ligger i själva markupplåtelsen anser kommittén goda skäl tala för en regel enligt vilken markägaren ej skulle få ersättning i penningar om markförlusten kunde kompenseras genom tillskott av jord i samband med fastighetsreglering. En regel av detta innehåll skulle emellertid enligt kommitténs mening beröra ersättningsprinciper av stor betydelse och borde därför ej genomföras i förevarande sammanhang.

I syfte att underlätta ägodelningsrättens bedömning av frågan om rätt till intrångsersättning med hänsyn till den av kommittén föreslagna regeln, föreslås att i samband med planeringsarbetet för väganläggningar förslag skall upprättas till ägoutbyten och andra ändringar i fastighetsindelningen. Bestämmelser härom skall enligt förslaget införas i vägstadgan.

Kommittén har även uppmärksammat att väg- och vattenbyggnadsstyrelsen f. n. saknar rätt att sälja fastighet vars taxeringsvärde överstiger 30 000 kronor. Angående denna regels inverkan i förevarande sammanhang anföres.

Erfarenheten har givit vid handen att vägmyndigheterna lättare kunnat få till stånd ägoutbyten i de fall, där man förfogat över mark som kunnat erbjudas sakägarna såsom tillskottsjord. Som en komplettering till tidigare föreslagna åtgärder för att stimulera till ökad användning av ägoutbyten vill kommittén därför föreslå att värdegränsen för väg- och vattenbyggnadsstyrelsens bemyndigande att avyttra fast egendom höjs, i de fall avyttringen sker i samband med fastighetsreglering.

En viss parallell till dessa marköverlåtelser föreligger i de markbyten som domänstyrelsen äger företaga inom ramen för jordbrukets yttre rationalisering. Enligt beslut vid 1948 års riksdag (se prop. 148/1959 s. 214) har domänstyrelsen bemyndigats att utan värdebegränsning ingå s. k. avtalsbyten av mark, d. v. s. byten som sker annorledes än enligt jorddelningslagstiftningen. Som villkor gäller att vederbörande lantbruksnämnd och fastighetsbildningsmyndighet skall ha tillstyrkt bytet.

Kommitténs förslag har varit föremål för remissbehandling och ärendet är f. n. föremål för beredning inom kommunikationsdepartementet.

Remissyttrandena i anledning av motionerna

De flesta remissinstanserna instämmer mer eller mindre uttryckligt i motionärernas uttalanden om de problem vattenkraftutbyggnaderna m. m. medför. Beträffande möjligheterna att uppnå lösningar, som bättre än de nuvarande reglerna tillgodoser önskemålen om ersättningar i realvärden, är meningarna däremot delade. Motionärernas förslag om utredning och prövning av föreliggande spörsmål i syfte att öka möjligheterna till ersättning i realvärden tillstyrkes av *lantbruksstyrelsen*, *Svea hovrätt*, *Svenska vattenkraftföreningen*, *vattenfallsstyrelsen* och *domänstyrelsen* avstyrker samma förslag.

Svea hovrätt finner i och för sig rimligt att fastighetsägare, som tvångsvis frånhändes mark, beredes en mot skadan eller intrånget svarande kom-

pensation i liknande mark eller annat realvärde. I fråga om dämningsskador hänvisar hovrätten till de uttalanden som tidigare gjorts av vattenöverdomstolen och som delvis refererats här ovan. Hovrätten understryker emellertid de kritiska synpunkter som efter det vattenlagssakkunniga avgav sitt förslag framkommit rörande de praktiska möjligheterna att utdöma realersättningar, särskilt såvitt angår mark.

Vidare anför hovrätten.

De svårigheter som sålunda försports rörande möjligheterna att när det gäller dämningsskador tillskapa ett praktiskt lämpligt förfarande för bestämmande av skadeersättning medelst överlåtelse av mark torde i än högre grad göra sig gällande i fråga om markskador vid framdragande av kraftledning och byggande av allmänna vägar. Att en enskild skadelidande erhåller lämplig, värdebeständig naturakompensation kan även i dessa fall vara lika rimligt eller angeläget som vid dämningsskador. Men av naturliga skäl torde möjligheterna för ersättningsgivarna att i dessa fall ställa mark till förfogande såsom skadekompensation vara så begränsade, att kanske vanligen endast ett fåtal, av sluppen bestämda fastigheter skulle kunna få nytta av de tilltänkta ersättningsbestämmelserna. Hovrätten vill därför med hänsyn till dessa svårigheter och under beaktande av övriga på spørsmålet inverkan synpunkter närmast ansluta sig till samma uppfattning som den, åt vilken jordbruksutskottet givit uttryck i sitt — — — utlåtande år 1950, samt anser således, att frågan om markkomplettering i dessa fall i huvudsak torde böra lösas i samband med övriga frågor rörande den yttre jordbruksrationaliseringen.

Därest lagutskottet delar denna uppfattning, synes någon åtgärd i anledning av de nu remitterade motionerna icke vara påkallad, enär rationaliseringsverksamheten ändock lär bli föremål för statsmakternas fortsatta särskilda uppmärksamhet. Rationaliseringsfrågan har närmare behandlats i bl. a. jordbruksutskottets utlåtande nr 30 år 1959 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition i ämnet nr 148. Såsom ock framgår av detta utlåtande äro vissa för rationaliseringsverksamhetens underlättande betydelsefulla lagfrågor föremål för utredning av 1954 års fastighetsbildningskommitté och 1958 års jordlagsutredning. Dessa lagfrågor torde vara av vikt ej minst för främjande av de i förevarande sammanhang betydelsefulla markbyten och omskiften, som med bl. a. lantbruksnämndernas stöd under senare år kommit till stånd i alltmer ökad omfattning och som kunna tillföra bondejordbruket välbelägen ersättningsmark.

Lantmäteristyrelsen anser att vederlag i mark för mark, som avstås till allmänna ändamål, många gånger är angelägen med hänsyn till de enskildas berättigade krav och dessutom ändamålsenlig ur jordpolitiska synpunkter samt anför vidare.

Som förutsättning härför torde dock i allmänhet gälla antingen att ianspråktagen mark är av väsentlig omfattning eller att vederlag kan utläggas i anslutning till de fastigheter, som avstått mark. Detta senare krav torde vanligen icke kunna uppnås i andra fall än där fastighetsbeståndet är föremål för omreglering och den mark, som ställes till förfogande som vederlag, därvid kan fördelas mellan ersättningsberättigade fastigheter. — — — Om en sådan omreglering inte är aktuell skulle, som också i motionerna anges, vederlag i mark kunna i princip utgå gemensamt till en grupp av ersättningsberättigade fastigheter, t. ex. i en by. En sådan lösning förutsätter dock att sådan mark genom lantmåteriförrättning kan utläggas som en sam-

fälld tillhörighet till dessa fastigheter. I gällande jorddelningslag har denna situation inte beaktats, men man torde kunna räkna med att det förslag till en ny fastighetsbildningslag, som är under utarbetande inom 1954 års fastighetsbildningskommitté, kommer att anvisa en lösning av detta problem. En sådan lösning torde dock inte böra tillgripas om inte vederlagsmarken är av någorlunda väsentlig omfattning.

I de fall vederlag i mark lämpligen bör utgå som ersättning för tvångsianspråktagen mark är det alltså i allmänhet ett fastighetsbildningsspörsmål att fördela eller till fastigheten knyta mark, som ställes till förfogande av den, för vilkens räkning marken exproprieras eller eljest överlåtes eller upplåtes. Ett reglerande av frågan om skyldighet att ställa mark till förfogande för detta ändamål faller emellertid utanför fastighetsbildningslagstiftningens ram. I den mån expropriation eller liknande förfarande sker för kronans räkning kan frågan om att lämna mark som vederlag regleras i administrativ ordning. I andra fall kräves, om skyldighet att ställa mark till förfogande eftersträvas, införande av bestämmelser därom i alla de olika lagar, som kunna tillämpas för ianspråktagande av mark tvångsvis. En sådan principiell nyhet i lagstiftningen, vilken skulle föra med sig en ingående reglering av ett invecklat problemkomplex av fastighetsbildningsrättslig natur, torde inte böra övervägas utan mycket starka skäl.

Eftersom vederlag i mark många gånger är en både ur allmän och enskild synpunkt fördelaktig ersättningsform vid ianspråktagande av mark för vissa allmänna behov, finns skäl till att underlätta för företagare att anskaffa mark att ställas till förfogande för detta ändamål.

Det av motionärerna upptagna spørsmålet torde kunna upptagas till prövning i samband med behandlingen av de frågor, som utretts av norrländska vattenkraftutredningen och vägmarsersättningskommittén.

Lantmäteristyrelsen, som ansett anledning saknas för styrelsen att i detta sammanhang beröra frågan om ersättning i form av fri kraft, vill dock ifrågasätta huruvida sådan ersättning lämpligen skall utgå i andra fall än i samband med upplåtelse eller överlåtelse av rätt till vattenkraft.

Svenska vattenkraftföreningen anser numera utrett att ersättning i form av elektrisk kraft medför olägenheter, som väsentligt överväger de fördelar som denna ersättningsform skulle kunna medföra. Enligt föreningens mening gäller detta i minst lika hög grad i fråga om ersättning i mark. Föreningen anser därför att motionerna ej bör föranleda någon riksdagens åtgärd.

Vattenfallsstyrelsen refererar departementschefens uttalanden i det förut omnämnda interpellationssvaret den 20 april 1960 och anför som sin mening att samma omdöme om de lagstiftningstekniska svårigheterna m. m. i än högre grad torde gälla frågan om ersättning i form av markupplåtelse samt att detsamma torde äga tillämpning på skador till följd av kraftledningars framdragande och anläggande av vägar.

Härefter anföres.

I ett avseende avviker motionärernas förslag något från tidigare framlagda sådana, i det motionärerna starkt understryka, att förlust av skog bör kunna kompenseras genom tillskjutande av motsvarande arealer från Domänverkets markinnehav. Ett skäl mot införande av ett markersättningsinstitut i vattenmål har tidigare ansetts vara, att en företagare på kraftverks- eller sjöregleringsområdet i allmänhet icke förfogat över mark lämpad för kompensationsändamål och att möjligheten att anskaffa sådan

mark varit beskuren. Skulle statliga skogar ställas till förfogande för ändamålet, kommer frågan i ett något annat läge för bygder, där lämpligt belägna statliga skogsinnehav finnas. Enligt vattenfallsstyrelsens förmenande måste dock starka betänkligheter göra sig gällande mot införande av ett ersättningsinstitut, som endast i lokalt avgränsad omfattning och därtill väl endast i vad gäller statlig företagsamhet skulle tillgodose önskemålet om penningersättnings ersättande med realvärdeskompensation.

Styrelsen avstyrker sålunda den av motionärerna begärda utredningen.

Sveriges skogsägareförbund — som framhåller att förbundet saknar kompetens att yttra sig om ersättning i kraft — anser, att förhållandena ställer sig i ett väsentligt avseende olika beroende på om det gäller skog avträdd från det enskilda skogsbruket eller från bolagsskogsbruket.

Efter att ha betonat de stora svårigheter som föreligger att mera allmänt genomföra motionärernas förslag, anför förbundet.

Till skillnad från skogsbolagen har de enskilda skogsägarna åtminstone formell möjlighet att genom förvärv av annan skogsmark ersätta avträdd mark. Med de skogstillgångar, som lantbruksnämnderna nu besitter och de många tillfällen till ytterligare markförvärv, som dessa nämnder redan har och än mer till följd av utvecklingen på fastighetsmarknaden på landsbygden synes komma att få, borde förevarande fråga i vad den gäller enskilda skogsägare kunna lösas genom lantbruksnämndernas förmedling utan att några som helst tvångsvisa föreskrifter införs.

För skogsbolagen åter, för vilka markavträdelserna ofta äro av mycket betydande omfattning, ställer sig kompensationsfrågan i nuvarande jordpolitiska läge helt annorlunda, då bolagen som regel i föreliggande fall inte har möjlighet att genom kompletteringsköp ersätta avträdd skogsmark. Enligt nu tillämpad praxis få nämligen bolagen anmärkningsvärt nog inte tillgodoräkna sig dylika markavträdelser vid byten eller köp av skogsmark.

Förbundet vill i detta sammanhang erinra om, att 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning i sitt förslag till ny bolagsförbudslag (SOU 1954: 16) behandlat denna kompensationsfråga och förordat att bolag, förening eller stiftelse, som får sitt skogsinnehav väsentligt förminskat genom framdragande av kraftledning, borde få åberopa detta som skäl för förvärvstillstånd. Förbundet, som finner denna inställning skälig och förnuftig — icke minst med tanke på önskvärldheten av att skogsbolagen därigenom ges flera tillfällen att effektivt delta i den nu så aktuella verksamheten för främjandet av jordbrukets yttre rationalisering — hemställer, att lagutskottet vid sin behandling av ärendet måtte beakta ifrågavarande anomalitet i nu rådande praxis för bolags jordförvärv och verka för att den utmönstras.

Domänstyrelsen hänvisar till sitt år 1950 avgivna utlåtande över motioner vid 1950 års riksdag (se ovan s. 49) och anser att de i detta yttrande gjorda uttalandena gäller även för vägar och dämningssområden. Beträffande skador som förorsakas av vattenuppdämning erinrar styrelsen om att ersättning utgår med fulla värdet och hälften därutöver. Styrelsen anser detta vara för ersättningstagarna förmånligt, icke minst om de med lantbruksnämndernas förmedling önskar skaffa sig tillskottsmark. Över huvud torde denna väg enligt styrelsens mening lättare leda till resultat, därvid givetvis, såsom vid all rationaliseringsverksamhet, även kronomark kunde komma i fråga.

Styrelsen finner på anförda skäl den av motionärerna påkallade prövningen icke påkallad.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen anför.

Styrelsen delar helt motionärernas uppfattning, att arronderingsskador och övriga intrång i samband med anläggande av allmänna vägar i görligaste mån böra elimineras eller i vart fall reduceras genom jordpolitiska åtgärder. Sålunda har styrelsen under senare år och särskilt då i samband med motorvägsbyggena allt mera frångått tidigare tillämpad praxis att ersätta intrångsersättningar i penningar utan i stället sökt att i samråd med lantbruksnämnder och lantmäterimyndigheter få till stånd ägoutbyten, omarronderingar och andra jordpolitiska åtgärder. Visserligen ha huvuddelen av sagda åtgärder ägt rum inom typiska jordbruksområden, men torde något formellt hinder till företagande av ifrågavarande åtgärder även inom skogsbygder icke föreligga. Styrelsen kan i detta sammanhang emellertid icke underlåta framhålla, att behovet av arronderingsåtgärder i skogsmark bör bedömas med hänsyn till bl. a. det förhållandet att allmän vägs framdragande där — i motsats till vid vattenuppdämning — ofta tillför fastigheterna en icke oväsentlig båtnad.

Vidkommande det tekniska genomförandet av ägoutbyten hämmas detta genom det förhållandet, att enbart innehavet av vägrätt icke ger Kronan rätt att påkalla ägoutbyten. Styrelsen har sökt råda bot härpå genom att själv eller via vederbörande lantbruksnämnd förvärva för ägoutbytenas genomförande erforderlig mark, detta givetvis dock endast under förutsättning att nyttan ur såväl väg- som jordbrukspolitisk synpunkt står i rimlig proportion till utgifterna för ägoutbytenas genomförande. Frågan om vitsord för väghållaren till ägoutbyte har emellertid på styrelsens initiativ tagits upp till behandling av såväl de fastighetsbildningssakkunnige som vägmarsersättningskommittén, vilken sistnämnda till Kungl. Maj:t överlämnat förslag i positiv riktning i hithörande hänseende.

Därest styrelsen genom ändrad lagstiftning beredes möjlighet att påkalla erforderliga ägoutbyten i enlighet med jorddelningslagens bestämmelser, kommer detta givetvis att i hög grad befordra motionärernas önskemål, och torde enligt styrelsens förmenande ytterligare åtgärder därutöver icke kunna anses skäligen påkallade evad avser allmänna vägar.

Lantmäteristyrelsen har vid sitt till utskottet avgivna yttrande fogat det av styrelsen avgivna remissyttrandet över vägmarsersättningskommitténs förut redovisade PM.

I detta yttrande anför styrelsen bl. a. följande.

Frågan om fastighetsreglering för att minska de skador och intrång på fastigheterna som uppkomma genom anläggande av allmänna vägar tillmätes av lantmäteristyrelsen mycket stor betydelse. En överslagsmässig kalkyl på grundval av de planer som förekommer rörande utbyggnaden av det allmänna vägnätet ger vid handen, att det antal fastigheter som direkt kommer att beröras av framtida väganläggningar torde komma att bli högst betydande och sannolikt komma att kunna räknas i sexsiffrigt tal. För ett stort antal av dessa fastigheter torde visserligen de olägenheter som uppkomma bli endast helt ringa, men för ett betydande antal torde skadorna bli av sådan omfattning, att de utgöra ett allvarligt hinder för ett rationellt utnyttjande. Genom den ökade trafikintensiteten och de skärpta krav i fråga om linjeföring, utfarter, korsande trafik m. m. som numera gälla torde vidare föreligga större risk för skador än som tidigare varit fallet. Det synes därför ur såväl allmän som enskild synpunkt synnerligen angeläget, att

skador på fastighetsbeståndet som uppkomma genom anläggande av allmän väg i största möjliga utsträckning förhindras eller undanröjas.

Styrelsen redogör härefter för den verksamhet som i samarbete med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen under senare år bedrivits, framför allt i Kristianstads län, och som delvis berörts å sid. 55—56 ovan. I detta sammanhang uppges också, att verksamheten kommer att handhavas av inom lantmäteriet upprättade specialorganisationer, ett system till vilket bl. a. statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet givit sin anslutning (prop. nr 74/1960).

Härefter anföres.

Lantmäteristyrelsen vill för sin del starkt betona angelägenheten av att det allmänna medverkar till markanskaffning för undanröjande av skador av väganläggningar, och vill därför tillstyrka vägmarkskommitténs förslag att vägmyndigheterna skall tillerkännas vidgad befogenhet att avyttra fast egendom i samband med fastighetsreglering. Om vägförvaltningen eller lantbruksnämnden för vägförvaltningens räkning i likhet med vad som skett i Kristianstads län lyckas förvärva tillräckligt många nyckelfastigheter har den möjlighet att i egenskap av markägare ansöka om erforderliga förrättningar för att undanröja de skador som vägbyggnaden försakat genom ianspråktagande av själva vägmarken och genom försämring av arronderingen. Sådana förrättningar torde med stöd av bestämmelserna i 8 kap. 1 § fjärde stycket jorddelningslagen i många fall kunna genomföras också mot annan sakägares bestridande. Genom att det allmänna genom aktiva insatser av detta slag för sakägarna ger uttryck för sin strävan att på allt sätt medverka till att olägenheterna av vägbyggnaden minskas, torde emellertid sakägarnas benägenhet till att å sin sida medverka till sådana förbättringsåtgärder komma att öka, varigenom det i regel torde bli möjligt att få till stånd samförstånd mellan parterna.

Styrelsen hyser därför den uppfattningen, att en aktiv verksamhet från det allmännas sida med markanskaffning är ett verksamt medel då det gäller att få till stånd de erforderliga fastighetsregleringsförrättningarna.

Annorlunda blir förhållandet då det allmänna ej disponerar över nyckelfastigheter inom områden där allmän väg anlägges. I många fall torde det ej trots ansträngningar vara möjligt att på rimliga villkor förvärva sådan mark. I sådana fall har det visat sig ytterst svårt att få till stånd de erforderliga ansökningarna om förrättningar, vilket också medfört att verksamheten i sådana fall hittills haft mycket ringa omfattning. En möjlighet som redan tidigare diskuterats är därvid att införa en rätt för väghållaren att taga initiativ till ägoutbytesförrättning. Kommittén har emellertid — i likhet med styrelsen i dess promemoria från 1954 — ansett sig inte böra nu föreslå sådan initiativrätt utan i stället böra avvakta en mera generell lagstiftning i fråga om officialinitiativ till fastighetsreglering.

Mot de av vägmarksersättningskommittén framlagda förslagen har styrelsen vissa anmärkningar. Detta gäller bl. a. tillämpningsområdet för det av kommittén föreslagna tillägget till 12 § lagen om allmänna vägar, vilket tillägg enligt förslaget ej skall avse det intrång som själva markupplåtelsen innebär. Härom uttalar styrelsen.

Styrelsen har redan framhållit att en aktiv verksamhet från det allmännas sida med markanskaffning är ett verksamt medel då det gäller att få till stånd de erforderliga fastighetsregleringsförrättningarna och därmed

bota skador av väganläggning. För att dessa förrättningar skall ge bästa resultat och för att markreserven skall kunna utnyttjas på bästa sätt fordras emellertid, att ägoutbytena kunna innefatta även själva vägmarken. Detta torde ofta kunna ernås även vid ett genomförande av kommitténs förslag, men större möjligheter härtill torde erhållas om bestämmelsen — — — avsåge också själva markupplåtelsen.

En skyldighet att avstå mark för allmännyttigt ändamål och som ersättning härför mottaga annan ungefär likvärdig mark måste enligt styrelsens uppfattning i sådana fall varom här är fråga anses innebära mindre ingrepp än att tvingas avstå mark mot ersättning i pengar. Denna uppfattning synes också komma till uttryck i lagstiftningen. Sålunda är reglerna vid expropriation kombinerade med väsentligt mera långtgående skyddsregler för markägaren än motsvarande bestämmelser för ägoutbyte eller laga skifte, och vid dessa båda slag av fastighetsbildning är markägaren genom tämligen rigorösa bestämmelser angående s. k. ägokravsjämkning skyddad mot att tvångsvis få vidkännas en betydande minskning av fastighetens omfång. Det bör också framhållas, dels att det vid anläggande av allmän väg i regel icke är fråga om så stora ingrepp i fastighetsutformningen som kan vara fallet vid expropriation, dels att i de fall då vägs framdragande över fastighet föranleder synnerligt men vid nyttjandet av densamma eller viss del därav, ägaren jämlikt 24 § allmänna väglagen är berättigad fordra att fastigheten eller delen löses. Det synes därför — i de begränsade sammanhang varom här är fråga — icke innebära något större ingrepp att vid bestämmandet av inträngsersättningen utgå från att skyldighet föreligger för markägaren att såsom ersättning för mark som ianspråkades till allmän väg emottaga annan likvärdig mark. En sådan princip torde också — med stöd av det anförda — kunna anses vara berättigad i väglagstiftningen trots att samma problem uppkommer även vid annat tvångsvis ianspråktagande av mark utan att dylik skyldighet föreligger. Det torde eljest kunna finnas risk för att angelägna, mera omfattande fastighetsregleringar för botande av skador av allmän väg hindras eller att ersättningsfrågan inom ett och samma jordbruksområde icke blir löst på ett enhetligt sätt.

Riksförbundet Landsbygdens folk anför.

Såvitt förbundet kan förstå, måste ersättningar i den av motionärerna ifrågasatta formen vara till nytta, men det måste också framhållas, att de rent tekniska och rättsliga möjligheterna till en reform synas vara ganska begränsade. Utan tvivel torde således den situationen ofta uppkomma, att ledningsägare, kraftverks- och regleringsintressenter samt väghållare icke alls förfoga över skogsmark eller i varje fall icke över mark med sådan belägenhet, att densamma kan utnyttjas för avsedda ändamål. Å andra sidan avses med motionerna tydligen endast realvärdeersättning »när så kan befinnas möjligt». Den olikhet, som genom de föreliggande förhållandena otvivelaktigt måste uppkomma mellan olika ersättningsberättigade, är onekligen mindre önskvärd men kan möjligen accepteras.

Omständigheterna i varje särskilt fall kunna för övrigt vara sådana, att berörda markägare icke finna det lämpligt att mottaga ersättning i den av motionärerna tänkta formen. Skall därför någon ändring i nu gällande ersättningsregler genomföras bör såsom ett oeftergivligt villkor uppställas den förutsättningen, att ersättning i form av mark eller dylikt endast skall utgå på yrkande av den ersättningsberättigade.

Lantbruksstyrelsen åberopar sitt remissyttrande i anledning av vattenlagssakkunnigas promemoria och anför därefter.

Vad styrelsen härvid sålunda anförde synes ligga helt i linje med motionärernas hemställan att markägare, som upplåter mark i samband med framdragande av kraftledning, väg etc., såvitt möjligt skall erhålla kompensation i nyttighet, t. ex. skog. Det synes rimligt att den som förorsakat intrånget, staten respektive annan företagare, skulle ha att avstå mot upplåtelsen svarande mark där så med hänsyn till belägenhet m. m. lämpligen kan ske. Vad gäller staten bör givetvis, i den mån så är möjligt, lantbruksnämnden genom aktiv inköpspolitik söka tillhandahålla marker. Där dessa marker ej förslår eller ej lämpligen kan användas i samband med skadeersättning torde möjligheter böra finnas att taga i anspråk mark från domänverket där så ur jordpolitisk synpunkt finnes lämpligt. Detta bör desto hellre kunna ske, eftersom domänverket enligt statsmakternas bestämmande kan inköpa annan skogsmark för medel, som vid försäljningar m. m. inflyter på domänverkets markfond.

Ävenså anser styrelsen — — — att ersättning bör kunna utgå i form av fri kraft. Denna form för ersättning innebär ju även att bygden tillföres ny-skapade realvärden.

Utskottet

Av den tidigare redogörelsen framgår att den fråga motionärerna väckt till sin natur är mycket omfattande. Problemställningen är svåröverskådlig och berör en rad skilda rättsområden. Icke endast i de fall som i motionerna angivits kan fråga om ersättning i realvärden uppkomma. Som exempel på andra fall kan nämnas att fastighet tages i anspråk för försvarsändamål.

Utskottet delar den av nästan alla remissinstanser uttalade uppfattningen att ersättning i realvärden i många fall — åtminstone ur allmän synpunkt — måste anses vara att föredraga framför ersättning i penningar. Vad här förut anförts utvisar emellertid även, att det är förenat med betydande svårigheter att utforma en lagstiftning, som bereder ökade möjligheter till ersättning i realvärden, i synnerhet ersättning i form av mark. En lösning av hithörande problem bör därför enligt utskottets mening i första hand ske på annat sätt.

Gällande lagstiftning beträffande ersättning i vattenmål och vid upplåtelse av vägmak synes i regel icke lägga andra hinder i vägen för frivilliga uppgörelser om ersättning i realvärden än sådana som föranledes av bl. a. hänsyn till inteckningshavare. Beträffande ersättning i vattenmål bör dock påpekas, att ersättning i form av fri kraft ej kan anknytas till den skadelidande fastigheten i andra fall än då ersättningen avser förlorad vattenkraft. Ej heller beträffande upplåtelse av mark för framdragande av kraftledning föreligger hinder för frivillig uppgörelse av nyss nämnt slag. Det har också från flera håll omvittnats, att sådana uppgörelser i ganska stor utsträckning kommit till stånd. Utskottet anser angeläget att föreliggande möjligheter att träffa frivilliga uppgörelser bibehållas och om möjligt även utvidgas eller underlättas.

I nyssnämnda syfte kan olika åtgärder vidtagas. Skador av det slag, som avses i motionerna, synes kunna i ej ringa grad motverkas eller undanröjas genom ett intimt samarbete mellan olika myndigheter, främst lantmäterimyndigheter och lantbruksnämnder. Dessa myndigheter bör därför redan på ett tidigt stadium få tillfälle att framlägga sin syn på frågor av nu förevarande slag och att vidtaga de åtgärder de kan finna lämpliga.

Möjligheterna att träffa frivilliga uppgörelser om ersättning i realvärden skulle måhända i vissa fall kunna underlättas genom lagändringar av olika slag. I den mån så är fallet bör ändringarna genomföras. Med hänsyn till det inom fastighetsbildningskommittén pågående arbetet med utformningen av ny fastighetsbildningslagstiftning bör dock icke nu genomföras ändringar av större principiell innebörd i gällande jorddelningslag eller annan av kommitténs arbete berörd lagstiftning. Beträffande ersättning vid upplåtelse av vägmark torde den inom vederbörande departement pågående bearbetningen av vägmarksersättningskommitténs förslag böra avvaktas, innan andra åtgärder vidtages.

Det föreliggande rikhaltiga materialet i förevarande fråga torde enligt utskottets mening böra bli föremål för ytterligare bearbetning. En riktpunkt vid arbetet bör emellertid — såsom utskottet redan framhållit — vara att på allt sätt söka underlätta för parterna att genom frivilliga uppgörelser tillgodose de av motionärerna anförda önskemålen angående ersättning i realvärden. I den mån anledning därtill finnes föreliggande bör förslag till lagändringar utarbetas.

På grund av det anförda hemställer utskottet,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte såsom sin mening giva till känna vad utskottet anført i anledning av motionerna I: 465 och II: 554.

Stockholm den 29 november 1960

På tredje lagutskottets vägnar:

HUGO OSVALD

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Osvald, Grym, Georg Carlsson, Kristiansson, Ebbe Ohlsson*, Alexanderson, Åke Larsson och Herbert Larsson;

från andra kammaren: herrar Levin, von Seth*, Bengtsson i Halmstad, Persson i Tandö, Nyberg, Svenning*, Grebäck och Turesson.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.